

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Sanjar AMANMYRADOV

TURKMENOVEDENİYE DERGİSİ IŞIĞINDA
TÜRKMENİSTAN TARİHİ VE ETNOGRAFİSİ

Tarih Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Sanjar AMANMYRADOV

TURKMENOVEDENİYE DERGİSİ IŞIĞINDA
TÜRKMENİSTAN TARİHİ VE ETNOGRAFİSİ

Danışman

Doç. Dr. Şahin DOĞAN

Tarih Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Sanjar AMANMYRADOV'un bu çalışması, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Hayri ÇAPRAZ (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Şahin DOĞAN (İmza)

Üye : Doç.Dr. Salih TUNÇ (İmza)

Tez Başlığı: Turkmenovedeniye Dergisi Işığında Türkmenistan Tarihi Ve Etnografisi

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 27/ 09/ 2019

Mezuniyet Tarihi : ....../....../2019

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Turkmenovedeniye Dergisi Işığında Türkmenistan Tarihi Ve Etnografisi” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Sanjar AMANMYRADOV

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Sanjar AMANMYRADOV
Öğrenci Numarası	20175206013
Enstitü Ana Bilim Dalı	Tarih
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans ( ) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Şahin DOĞAN
Tez Başlığı	Türkmenovedeniye Dergisi Işığında Türkmenistan Tarihi Ve Etnografisi
Turnitin Ödev Numarası	1170709657

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam ..... sayfalık kısmına ilişkin olarak, 11/09/2019 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 1

alıntılar dahil % 1'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

...../...../.....

(imzası)
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Doç. Dr. Şahin DOĞAN

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKMEN HALKININ MADDİ VE KÜLTÜREL DEĞERLERİNİN İNCELENMESİNDE TURKMENOVEDENİYE DERGİSİNİN ÖNEMİ

1.1. Turkmenovedeniye Dergisi'nin Tarihsel Gelişimi	4
1.2. Turkmenovedeniye'nin Yayın Hayatına Başlaması	14
1.3. Turkmenovedeniye'nin Faaliyetleri (1927-1932)	16

İKİNCİ BÖLÜM

TURKMENOVEDENİYE DERGİSİNİN İŞİĞİNDE TÜRKMEN HALKININ TARİHİ

2.1. Çarlık Rusyası'nın Türkmen Topraklarını Ele geçirmesi Kadar Olan Dönem	22
2.2. Çarlık Rusya'nın Türkmen Topraklarını Ele Geçirmesi	31
2.3. Türkmen Halkının Rus Koloniyal Güçlere Karşı Yaptığı Ayaklanmalara ve İhtilal Vakalarına Dair Yapılan Çalışmalar.....	36
2.4. 1918-1920 Yılları Arasında İç Savaş Dönemine Ait Çalışmalar	47
2.5. TSSC'nin İnşası ile ilgili Yapılan Çalışmalar	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURKMENOVEDENİYE DERGİSİNDE YAYIMLANAN ETNOGRAFİK MAKALELERİN İÇERİĞİ VE İLMİ DEĞERİ

3.1. Türkmenlerin Irk, Aile ve Manevi Hayatı ile İlgili Makaleler	59
3.2. Türkmenlerin Günlük Yaşamları Hakkında Bilgiler İçeren Makaleler	76
3.3. Yurtdışı Türkmenlerle İlgili Makaleler	89
3.4. Türkmenistan Ulusal Azınlıkları Hakkında Bilgi İçeren Makaleler	92

SONUÇ	96
KAYNAKÇA.....	98
EK 1- TURKMENOVEDENİYE DERGİSİNİN 1927 YILININ EYLÜL AYINDA ÇIKAN İLK SAYISININ KAPAĞI VE İLK SAYFASI, №1.....	103
EK 2- TURKMENOVEDENİYE DERGİSİNİN 1931 YILININ EKİM-ARALIK AYLARI İÇİN ÇIKAN SON SAYISI , №10-12.	104
EK 3- G.KARPOV’UN “TAĞMA” MAKALESİNE TÜRKMEN BOYLARINA AİT TAGMALAR LİSTESİ, 1929, №8-9.	105
EK 4– A.MOROZOV’UN “TÜRKMENİSTAN BÖLGELERİNİN ETNOGRAFİK ÖZELLİKLERİ” BAŞLIKLİ MAKAEİSİNDEN RESİMLER	106
EK 5– TURKMENOVEDENİYE DERGİSİNDEKİ ÖNDE GELEN TÜRKMEN DEVLET VE KAMU ADAMLARI	108
EK 6– TURKMENOVEDENİYE DERGİSİNDEKİ ÖNDE GELEN RUS DEVLET VE KAMU ADAMLARI	109
EK 7– TURKMENOVEDENİYE DERGİSİNDEKİ ÖNDE GELEN YAZARLAR VE BİLİM ADAMLARI	110
EK 8– TURKMENOVEDENİYE DERGİSİNDEKİ ESKİ TÜRKMEN AYDINLARI	112
ÖZGEÇMİŞ	113

KISALTMALAR LİSTESİ

bk.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
KGB	Devlet Güvenlik Komitesi
NKVD	İşçiler Halk Komiserliği
NEP	Yeni Ekonomi Politikası
Rus.	Rusça
s.	Sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Tkm.	Türkmençe
TSSC	Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

ÖZET

30 Aralık 1922’de kurulan Sovyetler Birliği ya da resmi adıyla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB) Orta Asya’daki hakimiyeti ilk olarak 1917 Ekim İhtilali ile başlamıştır. Sovyet yöneticileri Türkistan’da sosyal hayattan siyasi hayata kadar hemen her alanı yeniden düzenlemiş ve özellikle eğitim alanında yapılan değişikliklerle toplumun kendi tarih ve geçmişinden kopararak yeniden şekillendirilmesini hedeflemişlerdir. Öncelikle ihtilal öncesi eğitim kurumları kaldırılarak yerine Sovyet okulları açılmış ve eğitim dili Rusça olarak belirlenmiştir. Tüm kültürel çalışmalar ve eğitim faaliyetlerinde olduğu gibi, tarih ve etnografya alanında yapılan çalışmalar da Sovyet yönetimi kontrolü altında yapılmıştır.

Bu tez çalışması kapsamında, Türkmenistan’ın SSCB’nin yoğun etkisi altında olduğu 1927-1932 yılları arasında gerçekleştirilen tarih ve etnografya yazılarının Turkmenovedeniye Dergisinde yayımlanan eserler üzerinden incelenmesi amaçlanmıştır. Turkmenovedeniye Dergisi, SSCB dönemine ait sunduğu zengin içerik ile o dönemde Türkmenistan’da yaşanan Rus etkisini canlı şekilde gözler önüne seren en kıymetli tarih ve etnografya çalışmalarını bünyesinde barındırmaktadır. Bu dergide Rus ve Türkmen Sovyet bilim adamlarının tarih ve etnografi alanında gerçekleştirdikleri çalışmalar yer almaktadır. Derginin sadece Sovyet tarihçilerinin çalışmalarını değil, aynı zamanda o dönemin yabancı tarihçilerinin çalışmalarını da kapsamı yayımlayan uluslararası bir dergi niteliğini kazanmış olması itibarıyla ayrı bir öneme sahiptir. Dergi resmi bir kurumun süreli yayını olarak başladığı yayın hayatına zamanla kendini sürekli yenileyerek geliştirmiş ve bu alandaki en önemli bilimsel kaynak olma niteliğine kavuşmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sovyetler Birliği, TSCB, Turkmenovedeniye Dergisi, Tarih ve Etnografi.

SUMMARY

HISTORY AND ETHNOGRAPHY OF TURKMENISTAN IN THE LIGHT OF TURKMENOVEDENIYE MAGAZINE

With the October Revolution of 1917, the dominance of the Soviet Union began in Central Asia. The Union of Soviet Socialist Republics was officially established on 30 December 1922. The Soviet rulers first reorganized the political and administrative structure in Turkestan.

In the USSR period, new arrangements were made in Central Asia primarily in the field of education. The pre-revolutionary educational institutions were abolished and Soviet schools were replaced. The language of instruction was determined in Russian. History and ethnography studies were conducted under the control of the Soviet administration.

Within the scope of this thesis, it was aimed to examine the history and ethnographic writings carried out between 1927 and 1932, when Turkmenistan was under the intense influence of the USSR, through the works published in the Journal Turkmenovedeniye. Turkmenovedeniye magazine contains the most valuable historical and ethnographic works of the USSR period that vividly show the Russian influence in Turkmenistan at that time with its rich content. This journal covers the studies of Russian and Turkmen Soviet scientists in the field of history and Ethnography. It is of particular importance as it has gained the distinction of being an International Journal that publishes not only the work of Soviet historians, but also the work of foreign historians of that period. The journal began as a periodical publication of an official institution and has developed itself continuously by renewing and becoming the most important scientific resource in this field.

Keywords: Soviet Union, TSSR, Turkmenovedeniye journal, History and Ethnography.

ÖNSÖZ

Türkmen halkının yakın tarihinin canlı hafızası ve aynası niteliğini taşıyan Turkmenovedeniye Dergisi, kendi alanında son yüzyılda yayımlanan yüzlerce çalışmanın kronolojik arşivini sunan süreli bir yayın olması nedeniyle tarih, etnoğrafya, sanat, halkbilim, dil ve edebiyat literatürlerinde yayımlanan binlerce kitap, süreli yayın, monografi arasında ayrı bir yere ve öneme sahiptir.

Ne var ki, derginin genel olarak Rusça ve Kiril alfabesiyle yayınlanan eserlerden oluşmasından dolayı Türkiye’de tarih ve etnografi alanında çalışma yapan akademisyenler, araştırmacılar, yüksek lisans ve doktora öğrencileri bu değerli kaynaktan yeterince faydalanamaktadırlar. Bu itibarla, böyle bir çalışma ile Türk araştırmacıların istifadesine sunmak bu çalışmanın ana hedeflerinden birini oluşturmaktadır.

Turkmenovedeniye Dergisi’nin bütün sayılarına Türkiye’den erişim mümkün değildir zira derginin tam koleksiyonu sadece Türkmenistan Bilimler Akademisi’nin Merkez Kütüphanesi’nde bulunmaktadır. Bugüne kadar bu konuda düzenli bir çalışma yapılmamış olması çalışmamızı zorlaştırmıştır. Bu kadar geniş bir konuyu layıkıyla incelemenin zor olduğu idraki içindeyiz. Böylesine kapsamlı mevzuda yapılacak her çalışmanın eksiklerinin olması doğaldır. Ne var ki, elimizden gelen bütün gayreti göstererek her türlü hatadan kaçınabilmek için titiz bir çalışma yürüttüğümüzü bildirmek isteriz. Çalışmanın, Türkiye’de bundan sonra gerçekleştirilecek araştırmalar için teşvik edici ilk adım olmasını temenni ediyoruz.

Tezimizde giriş ve sonuç bölümleri dışında üç bölüm daha bulunmaktadır. Giriş bölümünde derginin çıkarılma amacı, inceleme yöntemi ve şekli anlatılmıştır. Birinci bölümde derginin tarihi gelişimi, konularının ve yazarlarının özellikleri gibi teknik konular değerlendirilmiştir. İkinci bölümde derginin tarihi konular hakkındaki yazıları incelenerek konu hakkındaki görüşleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise derginin etnografik konulara dair yazıları incelenerek değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise, dünya ve Orta Asya açısından hızlı değişim ve gelişmelerin yaşandığı o dönemde dergide çıkan yazıların genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Bu tezin konu olarak tarafımıza verilmesinden başlayarak, araştırma, inceleme ve değerlendirme safhasında yardımlarını esirgemeyen ve çalışmamın her aşamasında beni destekleyerek bana karşı daima hoşgörü ve sabır gösteren değerli danışman hocam Doç. Dr. Şahin DOĞAN’a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca, tüm eğitim hayatım boyunca maddi-manevi

destekleriyle her zaman yanımda olan, karşılıksız sevgilerini daima hissettiren aileme sonsuz teşekkür ediyorum.

Sanjar AMANMYRADOV

Antalya, 2019

GİRİŞ

Turkmenovedeniye Dergisinin Kuruluşu

Türkmenistan'ın tarih ve etnografisi, özellikle Türkiye'de Sovyet döneminde başta sınırların kapalı olması nedeniyle bugüne dek yeterli bir düzeyde çalışılmamış bir konudur. Bu durum, ülkenin SSCB çatısı altında bulunduğu dönemde, özellikle eğitim alanında geçirdiği dönüşümler nedeniyle ülkenin alfabesi, dili ve sosyal hayatında yaşanan yoğun Rusça etkisi nedeniyle ülkenin dış dünyaya kapanması sonucu meydana gelmiştir. Bu eksikliği giderebilmek amacıyla araştırmamızda, Turkmenovedeniye Dergisi'nin 1927-1932 yılları arasında Rusça ve Kiril alfabesiyle yayınlanan makaleler incelenerek, bugüne kadar birkaç makaleden öteye gidemeyen Turkmenovedeniye Dergisi üzerindeki çalışmalar farklı bir boyuta taşınmıştır. Bu noktada, konuya giriş yapmadan önce dergicilik üzerine birkaç söz söylemek yerinde olacaktır.

Her gün bir telaş içinde çıkan gazetelere göre daha ağır bir görünüm sergileyen dergiler, gazetelere kıyasla daha sakin bir ortamda doğan fikir ağırlıklı bir yayın türüdür. Yani, gazeteler vakalarla ilgilenirken dergiler yayımlanan eserlerin temeli fikre ve bilime dayanır. Gazete başlıkları arasında dolaşmayı öğrenen, dergi nitelikli gazetelerde okuma talimi yapan okuyucuların çoğu dergi ile bir disipline girer, ciddi okuyucu haline gelir, yönlerini bulurlar. Yani ciddi okuyuculuğa ve fikir dünyasına giden yolun dergi sayfalarından geçtiğini söyleyebiliriz¹. Kimileri “peri suret” peşinde olmayacak hayal ile yitip gitse de; düşünce, sanat ve ilim dünyasının isimleri, hep bu fethedilmez iklimin meczupları olmuşlardır. Yazı dünyasının meşhurlarının çoğu, her kapanan dergide, mazinin hüznünü, her çıkan dergide; geleceğin heyecanını yaşamış insanlardır².

Tarih dergilerinin her zaman alaka görececeklerini tahmin etmek hiçte zor değildir. Bu ilginin tarihçi ve tarihe ilgi duyanlar dışında, halka yayılmasında, geniş kitlelere ulaşılmasında tarih dergiciliğinin önemli bir yeri olmuştur. Bu yüzden tarih dergilerinin kapsamlı bir incelemeye tabi tutularak, geçmişin tozlu sayfaları içinde kalan bu önemli yapıtların tekrar okuyucuya hatırlatılması büyük önem arz etmektedir.

Turkmenovedeniye Dergisinin Genel Yapısı

Turkmenovedeniye Dergisi 1927 – 1932 tarihler arasında Türkmen Devlet Kültür Enstitüsü (Turkmenkult) tarafından çıkarılmış olan ve içinde tarih, etnografi, sanat, iktisat,

---

¹ Tekin, 1998: 15.

² Açıköz, 1998: 14.

siyaset gibi muhtelif alanlarda makalelerin yayınlanmış olduğu bilimsel bir dergidir. Dergi toplam 55 sayı çıkmıştır ve toplam 341 makaleyi içermektedir. Tez çalışmamız kapsamında, dergide yayımlanan tarih ve etnografi içerikli toplam 85 makale içinden 64’ü incelenmiştir. Kalan 21 makale, o günün şartlarında ağırlıklı olarak Rus ihtilali ve Rus devrimlerini konu alan ve belli hususların sürekli tekrar edildiği propaganda amaçlı eserler oldukları için çalışmamıza dahil edilmemiştir.

E.V. Bartold, A. Poseluyevskiy, V. Masson gibi dünyaca ünlü bilim adamlarının çalışmalarının yanı sıra Türkmen tarihi ve etnografi araştırmacıları S. Ovezbaev, G. Karpov, G. Burunov, A. Gulmuhammedov gibi bilim insanlarının çalışmalarının da bu dergide yer aldığı görülmektedir. Ayrıca dergide tarih, etnografi, arkeoloji ve mimarlık ile ilgili birçok resim, harita ve grafiğin bulunması derginin değerini daha da artırmaktadır.

Turkmenovedeniye Dergisi’ni genel hatlarıyla inceleyen R. Muradov, S. Demidov, B. Divankuliyeva, M. Gapurova gibi Türkmen tarihçilerinin makaleleri çalışmamız için son derece yol gösterici olmuştur.

Dilbilimci Ş. Divankuliyev 1995 yılında “Turkmenovedeniye sayfalarında Türkmen edebiyatı”³ başlıklı filololoji alanında yazılmış olan doktora tezi çalışmamız için faydalı olmuştur. Bu tezde Türkmen edebiyatının tarihi süreci ve Türkmen edebiyatının gelişmesinde etkili olan olaylar hakkında detaylı bilgiler paylaşılmıştır.

Turkmenovedeniye Dergisi’nin hazırlanmasında o dönemin ressamalarının da çok emeği olmuştur. Derginin sayfalarında, Türkmen halkının tarihini ve etnografisini doğrudan ilgilendiren arkeolojik bulgular, anıtlar ve mimari yapılara ait resimler ve çizimler başarıyla kullanılmıştır.

Araştırma Amacı

Bu tezin amacı Turkmenovedeniye dergisinde yayımlanan makaleleri Türkmenistan tarihi ve etnografisi ışığında ele almaktır. Sovyet döneminde bu kavramın birkaç kez değiştiği not edilmelidir. 20. yüzyılın 20-30 yıllarında (1920-1930) “Rusya’nın işgali”, 50-60’larda “Rusya’ya katılma”, 70-80.yıllarda “Rusya’ya gönüllü katılma” ve ancak 90’larda Türkmenistan’ın bağımsızlık kazanması ile bu kavram “Rusya’nın ele geçirmesi” diye tanımlanmıştır. Bu konuda yayınlanan makaleler açıkça “Rusya’nın işgali” kavramını göstermektedir.

Yeni modern bilimsel metodoloji yöntemleriyle derginin sayfalarında yayınlanan makaleleri analiz ederek Rus ve Türkmen yazarların çok sayıda tarihi ve etnografik makaleleri ortaya çıkarmak. Elde edilen bulgular ve sonuçlar, bilimsel çalışmaların

³ Divankuliyev, 1994: 6.

hazırlanmasında, Türkmen tarihçiliğine ilişkin öğretilerde, ayrıca üniversitelerin tarih ve etnografya fakültelerinde özel ders ve seminerde kullanılabilir. Ayrıca tarihsel ve etnografik veriler belgesel ve uzun metrajlı filmlerin oluşturulmasında kullanılabilir.

Yöntem

1927-1932'de Aşkabat'ta yayınlanan aylık Turkmenovedeniye dergisi, 20. yüzyıl Türkmenistan'ın sosyal bilimlerinin oluşumunda ve gelişiminde paha biçilmez bir rol oynadı. Farklı formatlarda hatta birçoğu iki ve üç ayda bir çıkmasına rağmen bu dergi Bolşevik rejimin Romantik özgürlük ve demokrasi idealleri ile Stalinist otoriter despotiye dönüşümünün dramatik dönemini açıkça yansıtıyor. Ancak, bu yayının en önemli değeri ise tarih, arkeoloji, etnografya, ekonomi, coğrafya, jeoloji, zooloji ve diğer alanlarda birçok yayın yapılmış olmasıdır. Daha sonra çeşitli konularda bir dizi bilimsel makalede bu dergiye yapılan referansların sayısı o kadar artmıştır ki, Turkmenovedeniye önemli bir tarihsel kaynağa dönüşmüştür ve hala öyledir.

Derginin her sayısının hazırlanmasında ressamalar çok değerli eserler ortaya koymuşlardır. Dergi siyah beyaz olarak basılmış olsa da, yeterince çekici ve mecazi olarak gösterilmiştir. Her bir makalenin başında ve sonunda bazen metin içerisinde küçük resimler veya çizimler yer almıştır. Derginin başarılı düzeni, tabloların tasarımı, yazı tipi malzemesinin kullanımı da övgüye değerdir. Dergide yayınlanan şiirler ve romanlar için çizilmiş resimler da önemli bir rol oynamıştır. Resimler vasıtasıyla okuyucunun ilgisini çekmek, makalenin, hikayenin içeriğini anlamasına yardımcı olması amaçlanmıştır.

Çalışmamızda B. Divankuliyeva, M. Gapurova, S. Divankuliyev, R. Muradov gibi Sovyet tarihçilerin ve araştırmacıların Turkmenovedeniye dergisi hakkında yayınlamış makaleleri kullanılmıştır. Ancak bu makaleler, doğal olarak, Marksist metodoloji çerçevesinde, zamanının ideolojik düşünceler vurgulanmıştır. Turkmenovedeniye o zamanki iktidarı oldukça tatmin etti, propaganda ve eğitim görevleriyle mükemmel bir şekilde başa çıktı ama yine de bir şekilde varlığını uzun sürdüremedi.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKMEN HALKININ MADDİ VE KÜLTÜREL DEĞERLERİNİN İNCELENMESİNDE TURKMENOVEDENİYE DERGİSİNİN ÖNEMİ

1.1. Turkmenovedeniye Dergisi'nin Tarihsel Gelişimi

Türkistan, Çarlık Rusyası tarafından Türkistan Genel Valiliği (Bugünkü Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan) ve Bozkır Genel Valiliği (Kazak bozkırları) olmak üzere iki genel valilik; Buhara Emirliği ve Hive Hanlığı olmak üzere de iki hanlık biçiminde idare ediliyordu.

1–11 Mayıs 1917 tarihleri arasında Moskova'da yapılan “Tüm Rusya Müslümanları 1. Kongresi”nde, bir yanda federal bir Rusya devleti içinde özerk yapı alternatifleri ortaya koyanlar, diğer yanda ise birleşik bir Rus devleti içinde kültürel özerkliği savunanlar mevcuttu⁴. Kongrede, öncelikle bu iki farklı görüşün karşı karşıya gelmesiyle yaşanan bir bölünmeye şahit olunmuş, ardından etnik ve bölgesel özerkliği savunan görüşün öne çıkışıyla birlikte Türkistan için federal bir idarenin uygun olacağına karar verilmiştir. Sonunda Rusya'nın “ulusal-bölgesel-federal temellere dayanan demokratik bir cumhuriyet” haline dönüştürülmesini isteyen öneri onaylanmıştır.

Rusya'nın I. Dünya Savaşı'ndaki mağlubiyeti, çalkantılı siyasi ortamı yeni umutlarla birlikte yeni acıları da beraberinde getirmiştir. I. Dünya Savaşı'ndaki mağlubiyet, ümitleri arttırmış, artan özgürlük ve eşitlik söylemleri Rus coğrafyasında kısa sürede etkisini göstermiştir. Böylece, savaşın getirdiği yenilgi, siyasi istikrarsızlık, iktisadi çöküş, açlık, çaresizlik ve özgürlük arayışları neticesinde 1917 yılında Şubat ve Ekim devrimlerinin gerçekleşmesinde etkili olmuş, ortaya çıkan yeni Sovyet rejimi, eski Çarlık rejimi mağduru halklar tarafından desteklenmiştir.

Bolşevikler, Rusya ve Türkistan'da Rus olmayan halklara hitaben yaptıkları konuşmalarda, çar hükümetinin tehcir ve sömürge siyasetlerini şiddetli bir dille eleştirirken, Rusya'nın sömürgesindeki halklara, Rusya'dan ayrılarak, müstakil birer devlet kurabileceklerine dair vaatlerde bulunmuşlardı. Yeni hükümetin 1917'de çıkardığı ilk kararname ile Rusya'da yaşayan tüm halkların eşit olduğu kabul edilmişti. Bu durum Rusya'nın değişik bölgelerinde yaşayan Rus olmayan halkların milli ve siyasi faaliyetlerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştu. Türkmen aydınları da bu ortamdan yararlanarak siyasi faaliyetlerine hız vermişlerdir.

---

⁴ Carr, 2012: 291.

Bu sırada Rusya'da çıkan iç savaş (1918–1920), Türk-Müslüman grupların birbirleriyle olan iletişimlerini koparmış, farklı unsurların bulundukları bölgelerde birbirlerinden bağımsız olarak faaliyet göstermeye başlamalarına neden olmuştur. Sonuç olarak, Türkistan'da ciddi bir yönetim zafiyeti oluşmuş, bu durum da Bolşevikler için Türkistan'ı yeniden dizayn edebilmeleri için uygun zemini oluşturmuştu.

Sosyalist bir düzende sosyal adaletsizliğin ve eşitsizliğin ortadan kaldırılacağı argümanı, bireyler arasındaki menfaat çatışmalarının sona ereceğini, dolayısıyla milliyetçilik ideolojisinin, özellikle de “millet” olgusunun yok olacağını savunan Karl Marx'ın öğretisi üzerinde yükselmekteydi. Bu ideolojiyi Rusya'ya uygulamaya çalışan Lenin, “millet”siz sosyal yapıya geçişin bir anda gerçekleşemeyeceğine inanmıştı. Başlangıçta, Rus olmayan halkların milli hassasiyetlerinin desteklenmesi gerektiğini düşünmüş, zamanla uygulanacak olan toplumsal ve kültürel politikalarla sosyalist düzenin kurularak, milliyetçilik olgusunun tamamen ortadan kalkacağını tasarlamıştı. Ocak 1924'te Lenin'in hayatını kaybetmesinden sonra, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Genel Sekreteri olarak Rusya'da 30 yıla yakın iktidarda kalacak olan Josef Stalin (1878– 1953) yönetime geçmişti. Lenin, din ile komünizm arasındaki bağlantıya vurgu yaparak, halkı ırkütmeden sosyalizme geçmeyi amaçlamıştı. Yeni bir “Sovyet insanı” oluşturma iddiasıyla gelen Bolşevikler, devlet tarafından sindirilmiş, tamamen devlete bağımlı hale getirilmiş bir insan modeli yaratmak istemişlerdi. Stalin'in milliyetler politikasıyla, bir yandan etnik kimlikler oluşturulurken diğer yandan homojen bir sosyal yapı kurulması hedeflenmişti.

1924 yılında Stalin'in, Orta Asya'nın sınırlarını , “milliyet” esasına dayanarak yeniden çizmesiyle Türkistan'da yeni cumhuriyetler kurulmuştu. Sırasıyla Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (SSC), Türkmenistan SSC ve Kazakistan (Rusya Federasyonu içinde özerk bölge) kuruldu. Tacikistan otonom cumhuriyet olarak Özbekistan SSC içinde bir bölge olarak kuruldu. Aynı yıl SSCB'nin ilk anayasası olan 1924 Anayasası ile yeni oluşturulan sistem onaylanmış oldu. Yeni anayasa, Sovyetler Birliği'nin çok uluslu bir devlet olduğunu anayasal güvenceye bağlayarak, Sovyet sisteminin federal yapısına kesinlik kazandırdı. On yıl süren sınır belirleme süreci sonunda 1937 yılında Sovyetler Birliği'nin 11 cumhuriyetten oluşan yapısı kesinleşmiş oldu. Bu cumhuriyetlerden 5'i Türkistan'daydı⁵. 1932-1936 yılları arasında; Karakalpakistan, Özbekistan'a bağlı özerk cumhuriyet olarak kabul edildi⁶. Ardından Kazakistan ve Kırgızistan da resmen birer Sovyet cumhuriyeti haline geldiler. Bu çalışmalar sonucunda bölgede yerelde ulus devlet modeli yerleştirilirken, üst yapı olarak Sovyet

⁵ Her bir cumhuriyetin hükümeti (Halk Komiserleri Şurası) 27 üyeden oluşuyordu ve birçoğu Moskova hükümeti tarafından atanarak iş başına geliyordu.

⁶ Bu cumhuriyet 1936'da Özbekistan'a aktarıldı.

yönetiminin hakim olduğu bir sistem hayata geçirilmiş oldu.

Sovyet hükümeti tarafından başlatılan kültür devrimi, Türkistan'daki cumhuriyetlerin herbirinde birbirinden bağımsız yürütülmüştür. Bu şekilde aralarındaki tarihi, sosyal ve kültürel bağların koparılması amaçlanmıştır. 1926 yılında önce Arap alfabesinden Latin alfabesine, daha sonra 1930'lu yılların sonunda Kiril alfabesine dönülmüştür. Kültür tarihinin yeniden tanımlanması anlamına gelen bu dönüşümle, aydın grubun genç nesil üzerindeki etkisi azaltılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında, tüm ülkenin okur-yazar olması yolunda önemli adımlar atılmıştır. 1920'li yıllarda % 5-8'i geçmeyen okur-yazar oranı ilerleyen yıllarda % 90'ların üzerine yükselmiştir. Çarlık Rusya'sı döneminden farklı olarak Sovyet Rusya'da, Rus olmayan halklara önce kendi ana dillerinde eğitim olanağı sağlanmış ancak 1930'lu yılların sonunda bütün okullarda Rusçanın öğretilmesi zorunlu hale getirilmiştir. Rus olmayan halkların Rusçayı öğrenmelerini kolaylaştırmak için alfabeleri, Latin alfabesinden Kiril alfabesine dönüştürülmüştür. Böylece, tüm bölge halklarının tarihi ve kültürel birikimleri bir anlamda yokedilmiştir. Rusça'nın zorunlu hale gelmesi ile bu dili bilmek sistem içerisinde mevki sahibi olabilmenin de ön şartı haline gelmiştir. Dolayısıyla bu durum, yerel dillerin gelişimini olumsuz yönde etkilemiş, kültürel süreç sarsılmıştır.

Türkistan'da, Bolşevik yönetimine karşı en büyük direniş hareketi Basmacı isyanı⁷ olmuştur. Halk hareketi olarak başlayan bu isyanın liderleri, siyasi hazırlıkları olmadan sadece kendi yetenekleriyle hareket eden kişilerden oluşuyordu. Bu hareket, ezilen halkların düşmanlık duygusunun bir ilanı şeklinde ortaya çıkmıştı. Sovyet politikalarına muhalif hareketler içinde Basmacılık Hareketi kadar kapsamlı bir direniş hareketi olmadığını söyleyebiliriz. Ancak, Basmacı liderleri arasında mücadele planı ve mücadelenin amacına yönelik bir birlik olmaması, hatta içlerinde Bolşeviklerle açıkça pazarlık yapanların olması gibi birçok faktör, hareketin amacına ulaşmadan sonuçlanmasına neden olmuştur.

1930'ların ortalarında Türkistan'da idari sistem rayına oturmakla beraber, tarihe "Büyük Temizlik" adıyla geçen yoğun bir baskı ve siyasi linç hareketiyle sarsılmıştır. Bu dönemde muhalefet ve rejim aleyhtarı isimler, sistemli bir sindirme planı çerçevesinde toplu halde gözaltına alınma, toplu mahkemelerle tutuklanma, hapse atılma ve sürgün cezalarıyla saf dışı edilmiştir. Milyonlarca insanın öldürüldüğü bu dönemde gerek sanayileşme gerek kolektivizasyon uygulamaları sırasında birçok kişi halk düşmanı ilan edilerek çalışma kamplarına gönderilmiştir. Devletin üst düzey yöneticileri ve muhalefetin ileri gelenleri

⁷ "Baskın yapan, hücum eden" mânasına gelen bu tabir, Çarlık döneminde Ruslar tarafından Türkmenistan, Başkırdestan ve Kırım'da faaliyet gösteren çeteciler için kullanılmıştır. 1918-1935 yılları arasında etkili olan Basmacı Hareketi halka dokunmazlar, sadece Rus memurları soyar, hazine mallarını yağmalar ve aldıkları ganimetleri fakirlere dağıtırlardı.

düzmece mahkemelere çıkarılarak yargılanmış ve idam cezalarıyla ödürülmüşlerdir.

1921'de Sovyet hükümeti, yaşanan sosyal çalkantılar neticesinde “savaş komünizmi” politikasını terk ederek “Yeni Ekonomik Politika⁸ (NEP)”yı uygulamak zorunda kaldı. NEP, Lenin tarafından geçici bir önlem olarak geliştirilen bir modeldi ve piyasaya güven esasına dayandığı için sosyalizm felsefesine de aykırıydı. NEP çerçevesinde Lenin, sosyalizmi terk ederek ekonomiyi canlandırma girişiminde bulunmuştu. Çiftçilerin ürünlerini satmalarına ve gelirlerini almalarına izin vermekle, stratejik bir davranış sergilemiş, bu girişimler neticesinde ekonomide belli bir toparlanma ve başarı sağlamıştı. Türkmenovedeniye Dergisi’nin de ortaya çıktığı bu dönemde bölgede ve ülkede yukarıda sıraladığımız sosyal çalkantılar, ekonomik ve siyasi bunalımların etkili olduğunu görmekteyiz⁹.

Bu çerçevede, Sovyetlerde eğitim sorunuyla yakından bağlantılı büyük bir bölgesel araştırma çalışması başlatıldı. XX. yüzyılın ilk yarısında Sovyetlerin en ayırt edici özelliği olan Bilimler Akademisi çatısı altında Sovyet hakimiyeti altındaki halkların tarihleri hakkında kapsamlı incelemeler yapıldı. Sovyet iktidarının ilk yıllarında, yerel tarih araştırmaları devrim öncesi döneme göre daha hızlı gelişti ve ülkenin sosyal yaşamında önemli bir olguya dönüştü. Bu durum Rus aydın kesimine kendilerini gösterme fırsatı verdi.

1917 – 1927 yılları arası döneme “yerel tarihin altın on yılı” denilmektedir. Aynı yıllarda, Bilimler Akademisi yerel araştırmacılarla bağlarını güçlendirmiş, yerel eğitim örgütlerinin faaliyetleri üzerindeki etkisini arttırmış ve bu sosyal harekette koordine edici rolünü pekiştirmiştir.

Rus etnograflarının yönetim kurulu olan Yerel Tarih Merkezi Bürosu¹⁰ (YTMB) 1922 başında kurulmuş ve 1925’e kadar Rus Bilimler Akademisi altında görev yapmıştır. Daha sonra Ulusal Eğitim Komiserliği çatısı altında faaliyetlerine devam etmiştir. 1922–1927 yılları arasında YTMB’nin başkanlığını Bilimler Akademisinden S.F. Oldenburg (1863-1934) yapmıştır.

Yerel tarih biliminin gelişmesine M.M. Bogoslovskiy, N.Y. Marr, S.F. Platonov, A.E. Fersman, M.N. Pokrovskiy, A.N. Samoyloviç, Y.M. Şokalski, N.P. Antsiferov, B.B. Veselovskiy, I.M. Grevs, V.I. Ravdonikas, D.O. Svyatskiy gibi akademisyenler büyük katkı sağlamıştır. Bilhassa yerel tarih çalışmaları bilim insanları için bir okul niteliğindeydi ki bu u

⁸Yeni Ekonomi Politikası 1921-1929, (Rusça: Новая экономическая политика, Novaya Ekonomičeskaya Politika, NEP), Rus ekonomisini çöküşten kurtarmak amacıyla Lenin tarafından ortaya konan ekonomik politikadır.

⁹Muradov, 2002: 164.

¹⁰ Yerel araştırmalar merkez bürosu, (Rus.Центральное бюро краеведения) — SSCB’de 1922-1937 yıllar arası yerel araştırma işlerini yürüten kurum.

alışmalar neticesinde ülke çapında birçok popüler bilim dergisinin çıkarılmasına zemin hazırlamıştır.

Yerel tarih kavramı, 1920'li yıllarda bilimsel çalışmaların merkezindeydi. Bunda 26 Şubat - 5 Mart 1926 tarihleri arasında Bakü'de düzenlenen “Birinci Sovyetlerarası Türk Kongresi” de etkili oldu. Bu kongre sonrasında, sömürgecilik ve Rus devriminin başlangıcında bastırılmış, etnik ve dilbilimsel araştırmalarda yoğunlaşma ve artış yaşanırken, milli aydınlar arasında da yerel halkların tarihine, ulusal kimliğine ve kültürel hayatına olan ilgi canlanmıştır. Buna karşın, aynı dönemde Pan-Trkist, Pan-İslamcı ve burjuva milliyetçisi gibi milli aydınları suçlayıcı terimlerin de ortaya çıkmaya başladığı görülmüştür. Bu noktadan itibaren, rejim ideologlarının yerel aydınların milliyetçi düşünceyi güçlendirdiğini fark etmesiyle birlikte yerel tarih alışmaları Sovyet iktidarı için tehlikeli olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu nedenle, yerel tarih çalışmaları merkezi yönetim tarafından mercek altına alınmış ve bu hareketlerin hiçbir zaman ulusal kimliği canlandırıcı bir boyuta ulaşmaması için çalışmalar yrtlmřtr¹¹.

Bu dönemde, Türkmenlerin yanı sıra birçok Türk dilini konuşan halk, 1924'te Orta Asya'nın kısmen serbest bırakılmasından dolayı kendi ulusal kimliklerini idrak etmeye başlamıştı. Bununla birlikte, geleneksel milliyetçi görüşlerini koruyan yerel aydınların konuşmaları ve görüşlerinin özellikle gençler arasında yaygınlaşması ve itibar görmesi neticesinde Sovyet hükümeti kendi politikalarına aykırı düşünceler güden bu kişilerden kurtulma yoluna gitmiştir¹².

Türkmenistan'da yerel tarih çalışma hareketinin başlangıcı devrim öncesi dönemlerden başlamış olmakla birlikte yerel tarih çalışmalarında bu dönemde önemli bir sonuç elde edilememişti. Daha evvel, 1920 senesinde kurulan “Zakaspi (Hazar tesi) Türkmen Bölgesel Arşivi” 1925 yılında lağvedilerek TSSC'nin Merkez Arşiv İdaresi haline dönüştürülmüştür. Sonraki yıllarda bu kurum, tarihi belgeleri toplama, muhafaza etme ve Türkmen halkının tarihini incelemede büyük rol oynadı¹³.

Nisan 1921'de, Taşkent'te V. I. Lenin'in inisiyatifı ile Türkistan Ulusal niversitesi açıldı. Bu niversite, bölgedeki en önemli eğitim ve bilim merkezi haline gelerek bir yandan çeşitli bilim alanlarına göre yerel halkların milli akademik kadrolarının hazırlanmada diğer yandan da Türkmenistan da dahil olmak üzere tüm Orta Asya'da bilimsel çalışmalar yapılmasında nc rol oynamıştır. Mayıs 1922'de, bu niversitede Türkmenistan'ın ilk ulusal bilim kurumlarından biri olan Türkmen Bilim Komisyonu kuruldu. Bu kurula A. Karakhanov,

¹¹Muradov, 2002: 165.

¹²Muradov, 2002: 165.

¹³Taganov, 1991: 22.

K. Boriyev, M. Geldiev, N. Yomudskiy daha sonra H. Sahatmuradov ve O. Muradov katıldı. Aynı yıl, komisyon “Türkmen ili” isimli ilk milli dergisini yayınladı. Komisyon, Türkmen edebiyatının klasik edebiyatını ve halk sanatını inceleyerek Türkmen dilinde bilimsel ve popüler edebiyat eserlerini, eğitim ve metodoloji kitaplarını derledi, tercüme etti ve yayınladı. Komisyonun bu ve benzeri çalışmaları, Türkmen dilinin gelişimini devam ettirmesinde önemli katkılar yaptı¹⁴.

Türkistan Sovyet Cumhuriyetinin Türkmen Bölgesi İcra Kurulu Başkanı G.I. Karpov, Türkmenistan'da yerel bir tarih topluluğunun kurulması için özel bir çalışma başlattı ve 1923 yılında “Türkmen Kültür Topluluğu”nun kurulmasını önerdi. Karpov’la birlikte kurucular arasında Türkmen aydınlarının devrim öncesi temsilcileri olan Seyitmurad Ovezbayev, Beşim Kulbeşerov ve Hocageldi Hocamuradov gibi 14 kişi daha vardı¹⁵. Daha sonra, “Türkmen Kültür Topluluğu” dağıtılarak onun yerine Türkmen halkının tarihini ve yaşamını inceleyen başka bir grup oluşturuldu. Yeni grup, bölgesel ve yerel müzeler için Türkmen halkının tarihi, el sanatları, halk inançları ve sanat (halı, nakış vb.) ve etnografiye dair değerli materyallerin toplanması için çalışmalar yürüttü. Bu yapıya bağlı olarak kurulan istatistik bölümü, Türkmenlerin sosyal yapısı ve demografisi üzerine araştırmalar yapmıştır. 1924 yılında Türkmen SSC’nin oluşmasıyla bu topluluk TSSC’nin Merkez Yönetim Kurulu’na bağlı olarak Yerel Tarih Komitesi adı altında yeniden düzenlendi¹⁶. Bu yapı bünyesinde kurulan Halk Eğitim Komisyonu (Narkompros), yürütülen bu çalışmaların her aşamasında yönlendirici olmuştur. Bu çalışmalara ek olarak 1925'te Türkmen Yerel Araştırmalar Derneği kurulmuş ancak iki yıl sonra yeniden kapatılmıştır.

Yukarıda anlattığımız çalışmalar, ulusal bilincin gelişmesi ve genç cumhuriyette yerel tarih hareketinin gelişimi için önemli bir katalizör olmuştur. Türkmenistan'daki ilk bilimsel araştırma kurumları, Devlet Akademik Konseyi (ГУС - Государственный ученый совет) ve 1925'te Halk Komiserliği adları altında kurulan yerel tarih kurumları olmuştur. Devlet Akademik Konseyi’nin genel başkanlığına tanınmış bir kişi olan K. Boriyev atanmış, konseye ayrıca farklı zamanlarda B. Perengliyev, V.D. Gorodetskiy, K. Sahatov, M. Geldiyev, M.A. Nemçenko, A.P. Poseluevskiy gibi dönemin ünlü bilim insanları katılmıştır. Konsey aşağıda sıralanan görevleri icra etmekle görevlendirilmiştir:

1. Yerel nüfusun okur yazarlığını artırmak, Türkmen dilinin ve yazılı dilinin gelişimine katkı sağlamak;

¹⁴Gapurova, 1981: 10.

¹⁵Muradov, 2002: 106.

¹⁶Karpov, 1944: 36.

2. Ders kitapları, eğitim ve popüler bilim kitaplarının sistemli bir program çerçevesinde hazırlanması, basımı ve dağıtımını organize etmek ve yerel okullar için eğitim ve görsel malzeme hazırlamak;
3. Devletin yerel ayağını güçlendirmek için Türkmen dilini bilen çalışanların istihdam edilmesini temin etmek;
4. Türkmenistan milli ekonomisinin tüm sektörleri için yerli uzmanların eğitilmesini sağlamak;
5. Yayımlanan yazıların doğru tercüme edilmesi ve Türkmen edebiyatının yaratıcı yönünün geliştirilmesini sağlamak;
6. Halk için etnografya, arkeoloji, sanat ve antik eserlerin korunması ile ilgili hizmetlerde bulunma¹⁷.

Devlet Akademik Konseyi tarafından ayrıca Arap harfleri yerine yeni bir Türkmen alfabesinin oluşturulması, Türkmen dilinin yazımı ve terminolojisi, folklor ve etnografya materyallerinin toplanması ve Türkmen müziği gibi konular üzerinde birçok çalışma yapılmıştır¹⁸.

23 Eylül 1925'te, Türkmen Bilimsel Araştırma Enstitüsü (ТННН - Туркменский научно-исследовательский институт) kurulması konusunda Devlet Akademik Konseyi tarafından bir karar alındı ve müdür olarak ekonomist M.A. Nemçenko atandı. Türkmen Bilimsel Araştırma Enstitüsü, Türkmenistan'ın tarihi, etnografisi, coğrafyası ve ekonomisi ile ilgili materyalleri toplama ve ilgili bütün çalışmaları koordine etmekle görevlendirildi. Arkeolojik alanların kaydını sistematik hale getirmek için birçok yere seferler düzenlenmiş . Enstitü tarafından Türkmen tarihi alanında yerel araştırmacılar yetiştirme faaliyetleri yapılmıştır¹⁹.

Aralık 1926'ya gelindiğinde, Türkmenistan'la ilgili dil, edebiyat, sanat ve kültür tarihi gibi konularda Moskova'daki SSCB Bilimler Akademisi ile iletişimi sürdürmek için N. N. Yomudskiy Bilimsel Araştırma Enstitüsü temsilcisi olarak görevlendirilerek enstitü bünyesinde bir de etnografi bürosu kuruldu²⁰. Bu bürodaki çalışmaları yürütmek üzere A. P. Poseluyevskiy, N. V. Bryullova-Şastolskaya, V.G. Moşkova, V.A. Uspenskiy ve N. V. Belyayev gibi dilbilimciler, etnograflar ve müzikologlar ile G.I. Karpov, N.N. Yomudskiy ve D.G. Burunova-Yomudskaya gibi yerel bilim insanlarından oluşan özel bir heyet oluşturuldu. Büronun 1926 yılı için yapılan çalışma programı kapsamında, Türkmen hayatının tüm

¹⁷Gapurova, 1981: 15.

¹⁸Taganov, 1991: 23.

¹⁹Sarkisova, 1985: 10.

²⁰Divankuliyeva, 2017: 54.

yönlerini kapsayacak şekilde organize edilen ilk etnografik keşif gezisi gerçekleştirilerek, halkın sanat ve sosyal hayatı, gelenekleri ve ritüellerinin araştırılması hedeflenmiştir. 19 Nisan - 19 Haziran 1926 tarihleri arasında gerçekleştirilen bu araştırma gezisi kapsamında, Amuderya'nın kıyı bölgelerinden Kerki ve Gızlayak ilçelerine uzanan 13 köy ve çevresinde bulunan Doğu Türkmenistan nüfusunun tüm incelikleriyle incelenmişti. Etnograf Profesör N.V. Bryullova-Şaskolskaya başkanlık ettiği geziye etnograflar, antropoloji bölümü öğrencileri, ressamlar ve tercümanlar da katılmıştı. Her köyde 3-4 gün arası konaklayarak sürdürülen incelemeler kapsamında milli kostümler, süslemeler, eşyalar, araçlar, silahlar, avlu tipleri, ev, kapı, soba çeşitleri, toprak işleme teknolojisi gibi nesneler; iplik, tekstil, dokuma, yapıştırma, çekim ve çizim işleri, kapı süsleri, halılar, örtüler ve oyuncaklar gibi el işleri; çocuklar ve yetişkinler için oyunlar kayıt ve çekim yapılarak kaydedilmiştir. Ayrıca geleneksel tıp, mistik törenler, ata kültü, ateşli törenler, düğün törenleri, doğum, cenaze töreni, bayram etkinlikleri, atasözlerin, bilmece, tarihi efsaneler ve masalların kayıtları yapılmıştır²¹.

Amuderya gezisi etnograflar halkın soy-kütüklerini, masallarını, şarkılarını, geleneklerini ve törenlerini kaydetmiş, birçok evin, ev eşyalarının, giysiler ve süslemelerin, ahşap oymalı kapıların, sütunların ve sandıkların resimlerini çizmişlerdi. Gezide bölgeye has gümüş gerdanlıklar (tumar) ve el yapımı oyuncaklardan nümune alınmıştı. Bu kapsamlı gezi, Türkmenistan'da bilimin gelişmesine, bilimsel malzemeleri toplanmasına, sistematik hale getirme yöntemlerinin tanıtılmasına ve uygulanmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

Enstitü ayrıca geçmişe ait mimari anıtların korunmasını da koordine etmiştir. 1926'da Türkmenistan'ın Bilimsel Araştırma Enstitüsü tarafından arkeolojik anıtların araştırmasına yönelik ilk çalışmalar yapılmış, yapılan ilk, Profesör N.V.Bryullova-Şaskolskaya başkanlığındaki bir keşif ekibi kurulmuştur. Bu heyet ilk olarak tarihi Anev Camisi'ni incelemiş, daha sonra SSCB Bilimler Akademisi'nden A.A. Semyonov ve A.E. Şmidt ve Maddi Kültür Tarihi Akademisi'nden A.P. Udalenkov gibi isimlerden oluşan başka bir heyetle birlikte birçok arkeolojik ve tarihi değere sahip materyaller toplayarak bunlar üzerinde ilmi tetkikler gerçekleştirmişlerdir²². Bu tarz çalışmalar Türkmen Bilimsel Araştırma Enstitüsü'nün 1927'de Türkmen Devlet Kültür Enstitüsü'ne (Turkmenkult)²³ dönüştürülmesinden sonra da devam etmiştir.

1928 yılında enstitünün etnografilerden ve dil bilimcilerinden oluşan bir uzmanlar heyeti Güney-Batı Türkmenistan'ın Garrı-Gala ve Gızıl-Arvat ilçelerine bir çalışma ziyareti

²¹Divankuliyeva, 2017: 54.

²²Sarkisova, 1985: 11.

²³Turkmenkult - Rus.Туркменский государственный институт культуры – Türkmen Devlet Kültür Enstitüsü

yaparak Türkmenlerin manevi mirasına dair birçok materyal toplamıştır²⁴. 1930 yılı sonbaharına gelindiğinde Enstitünün etnografi bölümü, Merv ve Yolöten bölgelerinde etnoloji ve dilbilimi alanında araştırmalar gerçekleştirmiştir. Buralarda yaşayan halkın maddi kültürü hakkında detaylı bilgiler toplanarak bölgeye has konut türleri, ev yapıları, taşıtlar, tarımda kullanılan üretim araçları, el sanatları ve zanaatları incelenmiştir. Ayrıca, konutlardan, tarım aletleri, kund, sabun ve deri atölyeleri, Türkmen ulusal ayakkabıları, kepçe, taşıtlar ve diğer eşyaların fotoğrafları çekilmiştir. Maddi kültür nesnelerinin adlandırılması yapılarak 1500 civarında kelime kaydedilmiştir. Bunun yanı sıra türküler ve çocuk şiirlerden oluşan 24 sayfalık daktilo metni hazırlanmıştır. Bu keşif gezisi, Türkmenlerin o dönemde sahip olduğu maddi ve manevi kültürünün kayıt altına alınması ve bu bilgilerin geniş kitlelerle paylaşılmasında önemli katkılarda bulunmuştur. Araştırma sonuçları Turkmenovedeniye Dergisi'nin birkaç sayısında seri halinde yayınlanmıştır²⁵.

Bununla birlikte, bölgede bilimsel çalışmalar yalnızca Devlet Akademik Konseyi ve Türkmenistan'ın Bilimsel Araştırma Enstitüsü tarafından gerçekleştirilmemiş, Türkmen Müzeleri, Eski Anıtlar, Sanat ve Doğa Koruma Komitesi (Turkomstaris) de birçok benzer çalışma yürütmüştür. Esasen 1920 tarihinde bu kurum tüm bölgede Kültür Bakanlığı görevi gören tek devlet organı olduğu bilinmektedir.

Bu dönemde, 1926-1928 yılları arasında "Izveatiya Sredazkomstararisa" isimli bir tarih ve kültür dergisi çıkarılmıştır. Dergide o zamanın önde gelen uzmanları tarafından yazılan oryantal çalışmalar, arkeoloji, antropoloji ve etnografi konulu makaleler yazılmıştır.

1926 yılında, TSSC'nin Halk Eğitim Komitesi bünyesinde Türkmen Antik Anıtlarını, Sanatını ve Doğasını Koruma Komitesi – "Türkmenkomstaris" kuruldu. Komitenin görevleri şu şekildeydi:

a) tarih ve sanat eserlerini korumak, onarım ve restorasyonunu yapmak,

b) arkeolojik kazı ve keşifler yapmak suretiyle materyal toplamak ve geçmiş tarihle ilgili çalışmaları tanımlamak²⁶.

Orta Asya'daki tüm tarih çalışmalarını organize etmek üzere kurulmuş olan Orta Asya Komstarisi (Orta Asya Müzeler ve Eski Anıtların, Sanatın ve Doğanın Korunması Komitesi) Türkmen Komstarisi'ne kendisinin daha geniş yetkilere sahip olduğunu iddia ederek zorluklar yaşattı. Bunun üzerine Türkmen ve Özbek SSC hükümetleri, "Her Orta Asya cumhuriyetinin kendi Komstarisine sahip olması gerektiğini" iddia ederek buna karşı çıktılar. Yapılan itirazları değerlendiren Moskova da bu görüşe katılarak 1 Ekim 1928'de Orta Asya

²⁴Divankuliyeva, 2017: 15

²⁵Divankuliyeva, 2017: 55.

²⁶Durdiyev, 1982: 9.

Komstarisi'ni kapattı²⁷. Bunun üzerine bu iki ülkede Taşkent'te Uzkomstaris (Özbek Müzeler ve Eski Anıtların, Sanatın ve Doğanın Korunması Komitesi), Aşkabat'ta ise Türkmenkult tarih çalışmaları konusunda yetkili kurumlar olarak kabul edilmiş oldu.

Türkmenkult'un tek yetkili kurum olarak belirlenmesinden önce, 1920'li yılların Türkmen başkentinde bölgesel çalışmalar için en etkin merkez 1899 yılında kurulan Zakaspi Müzesi idi. 19 Şubat 1919'da kabul edilen tüzüğünde, müzenin bölgenin doğal tarihi, etnografyası, arkeolojisi ve tarımıyla ilgili bilimsel koleksiyonları toplamayı, organize etmeyi ve saklamayı görev edindiği, ayrıca Zakaspi bölgesi ve komşu ülkelerde kapsamlı bilimsel çalışmalar yapılmasını teşvik etmeyi amaçladığı yazılmıştır. Bu amaçlar için, müze birçok özel keşif çalışması yapmıştır. 1921-1924'te Aşkabat Müzesi, Turkomstaris'in himayesi altındayken daha sonra Devlet Akademik Konseyi'ne (DAK) devredilmiştir. 1925'e gelindiğinde müze, Türkmen Devlet Yerel Bölge Etnografyası Müzesi olarak yeniden adlandırıldı ve Mart 1926'da müzeye ilişkin yeni bir düzenleme onaylandı. Bu tarihten sonra müzenin faaliyetleri belirgin bir şekilde yoğunlaştı. Doğal tarih, kültürel tarih ve sosyo-ekonomik tarih adı altında üç bölüm oluşturuldu. Türkmenkult kurulduktan sonra ise müze bu kuruma bağlandı²⁸.

Yukarıda söylediklerimiz Türkmenistan'daki yerel tarih kurumlarının tarihinin ana hatları olmasına rağmen bazı nüanslar vardır. Örneğin, “Özbekovedeniye” kendi yayın organına sahip değildi. Özbeklerin yerel tarih ve etnografi ile ilgili çalışmaları “Maroif va Ukituvchi Dergisi”nin (Eğitim ve Öğretmen Dergisi) bir köşesinde yayınlanıyordu. Bu anlamda, “Türkmenovedeniye” tamamen benzersizdir. Çünkü Türkmenistan'da yapılan çalışmalar ve Rus dilinde yapılan bu tür yayınlar diğer Orta Asya cumhuriyetlerinde yok derecede azdı. Bu yönüyle Türkmenistan'ın eşi de yok gibiydi. 1922-1924 yılları arasında Arap harfleriyle yayınlanan, “Türkmen ili” (“Türkmen halkı”) Dergisi, Taşkent'te bulunan Türkistan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin yayın organı gibi çalışan bir dergiydi ve Türkmenistan'da tarım, sanayi ve eğitim alanındaki faaliyetler üzerinden sosyalist yapı propogandasını yapan bir eserd²⁹. Bu ve benzeri bilimsel çalışmalar ve yayınların tamamı “Türkmenovedeniye” dergisi'nin ortaya çıkışı öncesinde Türkmenistan'da yaşanan tarih ve etnografya çalışmalarının genel durumunu özetlemektedir.

²⁷Durdiyev, 1982: 10.

²⁸Atayeva, 1979: 4-5.

²⁹Kurbanov, 1972: 78-80.

1.2. Turkmenovedeniye'nin Yayın Hayatına Başlaması

Turkmenovedeniye Dergisinin ilk editörler kurulu toplantısı 6 Ağustos 1927 tarihinde, herbiri o dönemin önemli isimleri olan K. Boriyev, G.İ. Karpov, V.F. Karpıç, A.I. Kojuhov, B. Perengliyev, N.İ. Romanov'un katılımıyla yapıldı. Özellikle Georgiy İvanoviç Karpov (1890-1947) - Türkmen etnografisinin kurucularından biridir. İlk yayınlarından itibaren Karpov yalnızca bu soyadıyla değil, aynı zamanda H. Bahtiyarov takma adıyla da düzenli olarak yazılar yazmıştır³⁰. O dönemde Karpov'un en yakın meslektaşlarının K. Boriyev ve Kurban Sahatov olduğunu görmekteyiz.

Karpov'un etrafında yalnızca kendisine yakın insanları değil, aynı zamanda Türkmen aydın tabakanın en önde gelentemsilcilerini de yanında toplayabildiğini söyleyebiliriz. Unutmamalıyız ki, Bolşevik rejiminin güçlü olduğu bu dönemde bile dergi yazarlarının ve çalışanlarının hepsinin komünizmi desteklemediğini görmekteyiz. Derginin ilk editörü olan Vasiliy Karpıç'ın (1900-1982), G.İ. Karpov, K. Boriyev ve K. Sahatov gibi isimlerle birlikte yeni bir dergi oluşturmak için tüm örgütsel sorunları çözmeyi başarmışlardır.

Derginin baş editörlüğünü 1927-1928 arasında Karpyç, 1929-1930'da Karpov, 1930-1931 arasında G. Braginskiy ve daha sonra ise sırasıyla Şevşevskiy ve I. Ustaliy üstlendi, en son olarak ise geçici olarak editör koltuğuna oturan G. Veselkov baş editör olmuştur . Derginin son sayısı siyasallaşmanın zirve noktasını temsil ediyordu. Dış kapakta Lenin'in, birinci sayfada ise Stalin'in resmi bulunmaktaydı.

Turkmenovedeniye dergisinin ilk sayısı, Eylül 1927'de Ekim Devrimi'nin 10. yıldönümünde çıkarılmıştır. Dergi, amaçlarını şu şekilde sıralamıştı:

- 1) Türkmenistan'ın bütün yerel tarih unsurlarını bilim dünyasıyla paylaşmak,
- 2) Genç araştırmacıların eğitimine katkı sağlamak, imkan nispetinde gençlere dergi bünyesinde iş vermek,
- 3) Türkmenlerin bilimsel, politik, ekonomik ve kültürel birikimini tüm Sovyet halklarıyla paylaşmak.

Derginin içeriği aşağıdaki bölümlerden oluşmaktadır:

- 1) Devlet yöneticilerinin yazıları
- 2) Tarihi ve etnografi
- 3) İnsan ve doğa
- 4) TSSC'nin ekonomisi
- 5) Türkmen medeniyeti
- 6) Şark araştırmaları

³⁰Demidov, 2001: 47-85.

- 7) Günlük ve hatıralar
- 8) Bibliografiler
- 9) Okuyucu ile yazışmalar

Dergide yer alan tarih konulu makaleler dört tarihsel dönemdeki makaleleri ve belgeleri içerir³¹.

- 1) Türkmenler ve İhtilal dönemi,
- 2) Türkmenler ve Sömürge dönemi,
- 3) “Türkmençilik” dönemi - Eski Türkmenlerin gelenek ve görenekleri,
- 4) Bugünkü Türkmen halkının durumu,

Küçük değişikliklerle birlikte bu yapı derginin yayın hayatı boyunca korunmuştur.

Türkmenovedeniye dergisinin 2000 tirajlı ilk sayısında şu ifadeler yer aldı: “Dergimiz, Türkmenistan'ın her okur-yazarının referans kitabı olmayı hedeflemektedir. Özellikle yaşadığımız bölgeyi tanıma konusunda halkımıza ve okuyucumuza yardımcı olmak ve sürekli artan bir ilgi duyma hissini ısrarla ve sevgiyle sürdürmek temel amacımızdır”.³² Böylece dergi, Türkmen halkının mana ve fikir hayatında iddialı bir yer edinme amacına sahip olduğunu deklare etmiş oluyordu.

Derginin okuyucu ilgisini toplaması uzun sürmemiştir. Haberleşmenin hızlıca kurulduğu Ukrayna, Sibirya ve ülkenin diğer bölgelerinin önde gelen yerel dergileri tarafından da sıcak bir şekilde karşılandı. İlk sayıda 100'den fazla yazarın yazılarına yer verilmiş, tartışmalı birçok konunun ele alındığı hacimli içeriğine rağmen dergi başarılı bir şekilde yayınlanmıştı³³.

Dergide, Turkmenkult'un Rus Edebiyat Dairesi Başkanı Boris Komarov'un (1898-1940), Boris Çepurnov, Georgiy Veselkov'un ve ayrıca o dönemin ünlü Türkmen şair ve edebiyatçılarından olan Oraz Taçnazarov (1904–1938), Karaca Burunov (1898-1965) ve Yakub Nasırlı (1899-1938) gibi bir çok ismin şiiri ve edebi çalışması ve eleştirel makalesinin yanı sıra yerli ve yabancı yazarların Rusça ve Türkmençe dillerinde orijinal eserleri ile çeşitli çevirilere yer verilmişti.

Dergide ayrıca dünyaca ünlü akademisyenlerden V.V. Barthold, A.F. Samoiloviç, A.A. Semenov gibi oryantalistler, A.E. Fersman gibi kimyacıların yanı sıra Aleksander Aleksandrovich Maruşenko (1904–1976) ve Sergey Andrianoviç Erşov (1894-1967), gibi arkeologlar, filolog Aleksander Petroviç Poseluevskiy (1894-1948), folklorist ve müzikolog

³¹Oldenburg, 1927: 4.

³²Truhaçeva, 1979: 26.

³³ Truhaçeva, 1979: 26.

Viktor Mihailoviç Belyayev'in (1888-1968) de yazıları yayınlanmıştı. Karaşhan-oglu takma adıyla Nikolay Nikolayeviç Yomudski'nin (1868-1928) yazılarını da unutmamalı.

1930 Mart'ında A.M. Gorki'nin destekleriyle Türkmenistan'a ilk defa ziyaret eden Vsevolod İvanov, Leonid Leonov, Vladimir Lugovskoy, Nikolay Tihonov, Pavel Pavlenko, Grigoriy Sannikov gibi ünlü Moskova yazarlarının eserleri de dergide yerini almıştır. Heyetin Türkmenistan'da kaldığı 2 ay boyunca hayata bakış açıları değişmiş, geziyle birlikte edebiyatın amaçlarını ve görevlerini farklı bir kavrayışla anlamışlardır.

Derginin önemli bir özelliği de görsel kalitesi idi. Dergi genel olarak 1920'li yılların Sovyet gazete ve dergilerini ve kitap grafiklerini canlı bir şekilde yansıtan resimli bir özellik taşıyordu. O zaman Aşkabat'ta yaşayan grafik sanatçıları İ. A. Gerasimov, N.İ. Kostenko, V.Y. Demidenkov, O. F. Ponomarev, P.N. Kozelkov, N.P. Şapov, R.V. Gerşanik, İ. Yuon ve V.N. Kedrin dergiye önemli katkılar yaparak derginin o dönemin en kaliteli ürünlerinden biri olmasını sağlamışlardır³⁴.

1.3. Turkmenovedeniye'nin Faaliyetleri (1927-1932)

Materyallerin çeşitliliği, sunulan içeriğin ilgi çekici ve özgün oluşu Turkmenovedeniye dergisinin büyük bir okuyucu kitlesi toplamasını sağlamıştı. Dergi bir yandan abonelik yoluyla dağıtılırken bir yandan da perakende olarak satılıyordu. Bazı sayıların 1850 kopyaya kadar basıldığı bile olmuştu³⁵. O dönemde SSSCB'nin Moskova, Leningrad, Ulan-Batur-Khoto, Çita, İrkutsk gibi muhtelif kentlerinde kendi muhabirlerine sahip olması derginin o dönemde sahip olduğu etki ve gücü göstermektedir.

Yerel tarih meseleleri, Turkmenovedeye'nin sayfalarına geniş ölçüde yansımıştır. Editörler periyodik olarak Türkmen halk folkloru, Türkmenistan florası ve turizm organizasyonu gibi konulara değinerek yerel tarih üzerine incelemeler ve tematik makaleler yayınlamışlardır.

Dergide kadınların özgürleşmesi ve kadınların daha sonraki süreçte karşılaştıkları sorunlar, modern Türkmen toplumunda, özellikle de Türkmen ailesinde, gözlemlenen değişim geleneksel değerlerde yaşanan erozyon veya "Türkmenlerin Avrupalılaşması" sorunu gibi konuları ele alan ciddi yazılar yayınlanmıştır. Bu tarz eleştirel düşünceler, 1920'li yıllarda Sovyet politikasının kültür alanındaki etkisi sonucunda ortaya çıkmıştır. Dergide sunulan Türkmen kadını ve yaşam tarzını inceleyen makaleler, tarihçiler, etnograflar ve sosyologlar için o dönemde olduğu gibi bugün bile zengin bir kaynak oluşturmaktadır.

³⁴Truhaçeva, 1979: 26-30.

³⁵Gapurova, 1931: 35.

Gerçekten de, o dönemlerde Türkmen kadının özgürleşmesi meselesi politik olarak en sorunlu konulardan biriydi. Hızlı sonuç alınması için yapılan çalakalem çalışmalar ise öngörülemeyen sonuçları ortaya çıkarıyordu. Bu nedenle, Türkmenovedenie dergisinde kadınların serbest bırakılması ve sosyalist yapıya katılımlarına yönelik mücadeleye dikkat çeken eserlere öncelik veriliyordu. Kadının özgürlüğü konusunda V. Lenin “Uluslararası Kadın İşçiler Günü”nde şöyle hitap etmiştir: “Sovyetler Birliği, kadınların erkeklerle her açıdan eşit olması için gereken bütün adımları atmış, her türlü eşitsizliği ortadan kaldırmak için yasalarını baştan sona gözden geçirerek eşitsizliğe neden olan tüm yasal düzenlemeleri kaldırmıştır. Toplumda kültürel seviyenin artması ancak kadınların eşit haklara sahip oluşunun yasal güvenceye alınması ile mümkündür”.

Dergi sıklıkla kadın eşitliğinin yasal dayanakları hakkında makaleler yayınladı. Örneğin, “Ekim ihtilali, Türkmen kadına ne verdi?” başlıklı yazıda bu konuya değinilmiştir³⁶. Bu yazıda Türkmen kadınlarının o dönemde karşılaştıkları en temel sorunlar olan kızların küçük yaşta evlendirilmesi, seçme ve seçilme haklarının olmaması, sosyal anlamda kadının pasif ve geri planda olması ve kadının hiçbir konuda söz sahibi olamaması³⁷ gibi sorunlar ele alınmıştır. Makalenin yazarı Perimova, TSSC’de kadın haklarının korunmasına ilişkin mevzuatın tüm özelliklerini ayrıntılı olarak incelemiştir. Özellikle, Türkmenistan koşullarında, herhangi bir adli müdahalede bulunulmaksızın, eşlerden en az birinin başvurusu üzerine Rusya’da mevcut olan boşanma özgürlüğüne tam olarak izin verilmesinin mümkün olamayacağı vurgulanmıştır. Akrabalar, boşanma için ciddi sebepler olmasa bile, bir kadını başka bir kişiyle yeniden evlilik yapmasını satıştan kar gütmek olarak değerlendiriyorlar ve kocadan boşanmaya ikna ediyorlardı. Yazar, yeni yasaların bir Türkmen kadınının sosyal durumunda önemli değişiklikler yaptığını belirterek, çözümlenemeyen sorunlar üzerinde ayrıntılı olarak durmuştur. Sonuç olarak, yazar hukuki değişikliklerin bir kültürde asırlar boyunca yerleşen gelenek, görenek, töre ve genel kabullere son veremediğini, ancak yeni durumun Türkmen kadınının yasal statüsünün iyileştirilmesi için önemli bir ilk adım olduğunu vurgulamaktadır.

Dergide kadınların yasal statüleri hakkında yayınlanan makaleler arasında İ. Karadşe-İskrova’nın “TSSC’de Medeni Kanunu” başlıklı makalesi de önemli bir eserdir. Bu makalelerin yazarı aile hayatına dair milli ve dini kuralların gerici nitelikte olduğu görüşünde değildir. Eski aşiret kurallarının yaygın olarak nüfusun en fazla kesiminin bulunduğu Türkmenistan’ın kırsal kesimlerinde hakim olduğunu, bu sebeple de Türkmen kadının

³⁶Perimova, 1927: 48-50.

³⁷Tkm. Başlık parası.

yaşamının yeni Sovyet yasalarından dolayı bir anda değişmeyeceğini ve kültürel normların etkisinin devam edeceğini belirtmiştir.

Kadın özgürlüğü meselesi üst düzey yöneticiler tarafından da tartışılan bir konu olmuştur. TSSC Başkanı N. Aytakov “Yıldan yıla” başlıklı makalede şöyle yazmaktadır: “Kadınların sosyal, hukuki ve ekonomik olarak özgürleştirilmesi meselesi en başta yerleşik gelenekler ile mücadeleyle mümkündür ve bu da bizim kültür ve eğitim kurumlarımızın ve basının görevidir³⁸”. Yine bu yazıda TSSC’nin devlet kurumlarında çalışan kadın sayısının %18’lik bir artışla 1.616 kişiye ulaştığı belirtilmektedir.

A. Morozov’un “Türkmen kadının işçiliği” yazısında işçi kadınların ülke çapındaki durumuna değinilmiştir³⁹. Bu makalede, TSSC’nin uç köylerinde ve göçebe hayatı sürdüren kabilelerde kadın hayatının yeniden yapılanmayla birlikte nasıl değiştiği analiz edilmektedir. Derginin bu sayısında Türkmen kadınlarının siyasal haklarının artışı farklı parametreler ışığında kronolojik olarak incelenmiştir.

1930’ların başında, ülkede yerel tarih hareketi zayıflamaya başlamıştır. Bu sürecin en önemli nedeni, 1920’li yılların ikinci yarısında devletin güçlenmesi, çoğulculuk ve SSCB’de 1929’nun sonuna doğru NEP’in çöküşüdür. Bu durum, ideoloji alanında toplumun demokratik kurumlarına saldırı, özgürlük ve vatanseverlik duyguların yok edilmesi, Komünist Partinin ideolojisinden farklı bakış açısını savunmanın yasaklanması anlamına geliyordu. Zaten zamanla dergi ve gazetelerin içeriği de duruma göre değişmeye başladı.

1930 yılına gelindiğinde, Turkmenovedeniye’nin yayınlarında eski geleneklerini korumaya devam etmeye çalıştığı görülmektedir. Dergi, Türkmenistan’ın ve Türkmen halkının asırlık geçmişine ışık tutan ve güncel sorunlarına çözümler üretmeye çalışan eserler yayınlamaya devam etti.

Derginin ilk sayısında yayınlanan “Dergi Programı” başlıklı yazıda belirtildiği gibi, Türkmenistan çok az araştırılmış bir ülkedir ve SSCB’nin önde gelen kadroları tarafından bile bilinmemektedir.

1931 yılına gelindiğinde derginin profilinde önemli ölçüde değişiklikler meydana gelmiştir. Türkmenistan’ın bilimsel kadroları, savurganlık ve hatta ideolojik günahlarla suçlandı. Tüm ilgi Karpov başkanlığındaki Türkmen Kültür Enstitüsü’nün yürüttüğü faaliyetlere yoğunlaşmıştı⁴⁰.

1920’li ve 1930’lu yıllar Sovyetler Birliği’nde sanayileşme, halk eğitimi, sağlık ve kültür alanlarında köklü değişiklikler gibi olumlu gelişmeler görülmesine rağmen totaliter

³⁸Aytakov, 1929: 1-4.

³⁹Morozov, 1929:17-24.

⁴⁰Demidov, 2001: 56-57.

rejimin gittikçe güçlendiği ve bunun sonucunda siyasal baskının⁴¹ geniş bir çapta yaygınlaştığı bir dönem olarak bilinmektedir. Peki, baskıcı politikalara zemin hazırlayan tarihi temel sebepler nelerdi?

Sovyet yönetiminin ilk yıllarında sosyalist kuruluşu korumak açısından “burjuva sınıfını yok etme” zarurietini ortaya çıkmıştı. Rusya’nın merkezi bölgelerinde İç Savaş döneminde Sovyetlere karşı savaştan Beyaz Ordu’da görev alanlar, din adamları, Rus Çarlığı zamanında devlet memurları, Rus asilleri rejim düşmanları olarak görülmüşlerdir.

Turkmenovedeniye dergisinin sayfaları, bu olayların doğasını ve içeriğini tüm canlılığıyla yansıtmaktadır. Örneğin Türkmen şairleri O. Vepaev ve A. Kulmuhammedov dışlanmaya maruz kaldılar. Her ikisi de Osmanlı Devleti’nde eğitim gördü ve 1918’de anavatanlarına dönerek hemen siyasal yaşama girmeye başladılar. Aktif olarak Sovyet güçlerine karşı savaştılar ama daha sonra güvenlik güvencesi aldıktan sonra, politikadan çekildiler⁴². Bununla birlikte, A. Gulmuhammedov, K. Boriev, S. Ovezbayev, B. Kerbabayev gibi aydınlar ve Turkmenovedeniye dergisinin bazı yazarları terör saldırılarına kurban gittiler.

İlginçtir ki, yalnızca etnik Türkmenlerin “burjuva milliyetçileri” olmadığı ilan edildi. Örneğin, V.M. Belyayev “Türkmen müziği”⁴³ kitabının önsözünde, Türkmen halkının kimliğini ve özgünlüğünü vurgulamaktadır. Sonuç olarak, V. M. Belyayev’in “Türkmen müziği” adlı ikinci cildinin baskısı durdurulmuş⁴⁴ eser ancak bağımsızlık yıllarında tekrar yayınlanabilmiştir.

1931’de G.İ. Karpov ve D. Baser’in makalelerinin yanı sıra birçok yazarlar da toplumda “teşhir” konusu oldular. Baskıcı rejime göre bu insanların suçu, “aşiret liderlerini ve diğer temsilcilerini idealleştirerek tarihi saptırmaktan” kaynaklanıyordu⁴⁵.

Daha sonra Dergi giderek siyasallaşarak, parti ideolojisinin, Marksizm’in tekrarlanıp durduğu ve yönetimin muhalefet ve burjuva milliyetçileriyle mücadelesinin aktarıldığı bir propaganda aracına dönüştü. Pan-Türkistler ve Pan-İslamcılar Sovyet sisteminin düşmanları ilan edildi. O zamanlar, tüm Sovyet basını benzer deyimler ve klişelerle doluydu ve Turkmenovedeniye’nin yazarlarına ilişkin olarak bu tür etiketler, Gorbaçov’un “perestroyka”⁴⁶ kararına (1985-1991) ve SSCB’nin (1991) yıkılmasına kadar devam etti.

⁴¹ “Repressiya” kelimesinin asıl manası Latince’den bastırma, zulüm demektir, devlet makamları tarafından uygulanan cezalandırıcı eylem, ceza anlamındadır.

⁴² İvançenko, 1992: 20.

⁴³ Uspenskiy ve Belyayev, 1928: 5.

⁴⁴ Goşayev, 1990: 44.

⁴⁵ Baser, 1931: 44.

⁴⁶ Perestroyka (Rusça: перестройка, "Yeniden Yapılanma"), SSCB’de 1980’li yıllardan itibaren gerçekleştirilen ekonomik ve siyasi sistemi yeniden yapılandırma.

Bu dönemde aydınlara saldırılar yoğunlaştı ve dürüst bilim insanlarının “ifşası” başladı. Karpov’un meslektaşlarından bazıları, özellikle yukarıda belirtilen Arbekov ve Eršov da bu saldırılara maruz kaldı. A. P. Potselevskiy gibi diğer ünlü bilim insanları ise istifa ederek enstitüden ayrıldılar. Karpov böyle bir ortamda kalmak istemedi ve kurumdan ayrıldı.

1931'de dergide “Yerel tarihin misyonları ile mücadele” başlığı altında bir köşe açıldı. Komünist Parti Merkez Komitesinin yerel tarih çalışmalarını kontrol etmek için niyetlenen “direktif mektubunda”: “Tüm imkanları kullanarak akademik yerel tarihe karşı mücadele etme gereği vurgulandı”. Artık çalışmaların konusu yerel tarih değil, endüstriyel alanındaki araştırmalar olduğu açıklanmıştır. Yeni programın hedefleri aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- a) fabrikalar ve sanayinin yaşam üzerindeki etkileri;
- b) ulaşım, pamuk üretim tesisleri;
- c) bölgenin doğal üretici güçleri üzerine çalışmalar (hammadde, enerji kaynakları);

Bundan sonra “sanayileşmeye” yönelik güçlü bir eğilim başlamıştır ve tarih, etnografi, sanat alanındaki çalışmaların net bir şekilde azaltılması, Turkmenovedeniye dergisinin popülerliğini ciddi şekilde düşürmüştür.

1931 sonbaharında İ. Ustaly dergiden uzaklaştırıldı ve yerine G. Veselkov baş editör olarak atandı. Turkmenovedeniye Dergisinin son dönemlerinde Ekim ve Aralık aylarının birleşik olarak çıkarıldı ve bu son sayıyla yayın hayatına son verildi. Aynı zamanda Veselkov, 1932 yılında “Sosyalist Türkmenistan İçin” isimli 3 sayılı birleşik olarak yayınlanan yeni bir derginin editörlüğünü de yapmıştır. Kendisini Türkmen Kültürü Enstitüsü'nün bir yayın organı olarak ilan etmesine rağmen bu yeni dergi Turkmenovedeniyenin halefi olmaktan çok uzaktı. Zira, ilk sayısında içerik yönüyle ve odaklandığı konular bakımından Turkmenovedeniye dergisini ve Türkmen Kültürü Enstitüsü'nü sert kınama mesajları yayınlamıştı: “... dergide özellikle tarih meseleleri konularında, Marksizm-Leninizm ile hiçbir ilgisi olmayan ve açıkça düşmanca bir ideoloji benimsenmiştir”.

G.N. Veselkov, Sovyet rejiminin politikasını destekleyen bir yazılar da yayınlamıştır. Ancak bu son çırpınışlar onu kurtaramadı. Sert eleştirilere maruz kalan yazar 1938'de tutuklanarak hapse atıldı.

V. F. Karpıç'ın kaderi de kaderi ne yazık ki Veselkov'a benzerdi. Onun da kariyerine son verilerek ciddi suçlamalar yapıldı. Baskılar sonucu yazar 1933'te Kazakistan'a göç etmek zorunda kaldı.

10 Mayıs 1932 tarihli TSSC'in Merkez Yürtme Kurulunun kararnamesiyle, Turkmenkult, Türkmen Devlet Bilimsel Araştırma Enstitüsü'ne (TGNII) dönüştürüldü. Sebep ise o dönemin klişe suçlamasından başka birşey değildi: “parti çizgisinden sapma”. Bu

Sovyet rejimi yıllarında neredeyse en ölümcül suçlama idi. Bir kişi ya da kuruma böyle bir yafta yapıştırılırsa o kişi ya da kurum için artık geri sayım başlamış demektir ve geri dönüş de mümkün değildi.

İKİNCİ BÖLÜM

TURKMENOVEDENİYE DERGİSİNİN IŞIĞINDA TÜRKMEN HALKININ TARİHİ

2.1. Çarlık Rusyası'nın Türkmen Topraklarını Ele geçirmesi Kadar Olan Dönem

N. Romanov'un “Türkmenistan Antik Tarihinden” başlıklı makalesi⁴⁷ Orta Asya'nın Büyük İskender tarafından fethinden 19. yüzyılın ortalarına kadar Türkmenistan tarihine dair yazılmış bir makaledir. Bu makalede, antik ve ortaçağ şehirlerine, özellikle de Nisa, Maşedi-Missrian, Dehistan, Durun, Anau, Abivert, Mane, Kaka, Serahs, Merv, Termez, Amul ve Farab gibi şehirlere kısa bir tarihi seyir yapılmıştır. Türkmen halkının tarihinde unutulmaz bir iz bırakan arkeolojik ve mimari anıtlar hakkında detaylı bilgiler verilmektedir. Makalenin sonunda, Türkmenistan topraklarında gerçekleşen olayların kısa bir kronolojisi verilmiştir. Yazarın makalesi, o zamanlar Türkmenistan tarihi ile ilgili bir kitabın bulunmadığı için geçmişten günümüze az da olsa tarihsel bilgi sağladığı için değerlidir.

İ. Borozdin'in “SSCB Türki halklarının maddi kültürünün incelenmesi sorunları” başlıklı makalesi⁴⁸ Ekim Devrimi'nin oryantal çalışmalarımız için bir dizi yeni görevler ortaya koyduğunu söylemektedir. Şüphesiz son zamanlarda ilgisi artmakta olan SSCB Türki halklarının tarihi, bu halkların maddi kültürünün incelenmesi, genişlemesi ve derinleşmesi gerektirmektedir. Daha sonra yazar Türki halklarının kültürünü incelemek için kısa bir gezi yapar ve şunu not eder: “Bu mesele ilk defa, Bakü Birlikleri Türkoloji Birliği'nde, çeşitli Türki halklarının temsilcilerinin toplandığı 1. Kurultay'da gündeme geldi. Daha sonra SSCB Kerçi'de düzenlenen arkeologların konferansında bu konular yeniden masaya yatırıldı.”

İ. Borozdin'e göre, Türk dünyasının kültürü, Pasifik kıyılarından Adriyatik'e kadar geniş bir alana yayılmıştır. Bu nedenle, yazar araştırmacıların erken Türk kültürünün maddi önemine, Volga'daki Hazar kültürü ve Bulgar kültürü gibi iki büyük Türk kültürüne, göçebe kabilelerin yaşamına ve Türk halklarının Dünya Tarihi arenasına ilk ortaya çıkışına, ayrıca Peçeneklere, Kafkasya ve Orta Asya Türklerine vb. dikkatlerini çekmeye çalışmaktadır. İ. Borozdin, Orta Asya belgelerinin, Uzgen terracotta'nın ve Merv'in anıtlarının, Türk maddi kültür ve sanatına (Selçuklu sanatının mükemmel bir örneği olarak Sultan Sancar'ın türbesi) ne kadar çok bilgi verebileceğini vurgulamaktadır. Makalenin sonunda, yazar, İsveçli bilim adamı arkeolog T. Arne, Fransız tarihçi Halfen ve G.E. Grumm-Grzhimailo'nun çalışmalarına olumlu yanıt vermekte, Türk maddi kültürünün planlı, sistematik ve derin incelenmesi gibi meselelerin ihtiyacını vurgulamaktadır.

⁴⁷ Romanov, 1927: 29.

⁴⁸ Borozdin, 1927: 7-8.

1927 yılında Turkmenovedeniye Dergisi'nin dördüncü sayısında yayınlanan G.İ. Karpov'un "Türkmenler: Türkmen aşiretlerine tarihine ilişkin materyaller" başlıklı makalesinde, o dönemde Türkmenistan'da yaşayan Türkmen aşiretlerinin geçmişi ve tarihi kökleri hakkında bilgiler vermektedir. Yazar makalede Bartold, Helmolt, Samoiloviç, Sısoyev, Muller gibi Türkologların çalışmalarını referans olarak kullandığını belirtmektedir. Ayrıca Vamberi, Veselovskiy, Terentyev, Mihailov, Tumailov, Karuti, Markozov, Muravyev, Borns gibi tarihçilerin, etnografların ve seyyahların da Türkmenlerin tarihi hakkındaki bu yazıdan istifade ettiği görmek mümkündür⁴⁹.

Karpov makalede Türkmen halkının menşei hakkında birkaç görüş ortaya koymaktadır. Ona göre, Türkmen halkının (boylarının) tarihi hakkında ilk ve belki de en eski bilgiler M.S. 552'ye dayanmaktadır. Türkmenlerin atalarının vatanı, yani Oğuz Türkleri (Çince Tyu-kyu) kuzey Moğolistan, Orhon Nehri havzası olarak kabul edilir. Bu ulusun tarihindeki ilk önemli olay, M.S 552 yılında Moğolistan'daki Juan-Juanlar'ın egemenliğini yok etmesi olarak bilinmektedir.

Yazara göre, Türkmenlerin ataları Moğol kökenli gerçek göçmenlerdir ve muhtemelen Hun'ların da bir kolunun mensubudurlar. O dönemlerde sayıları ve kuvvetleri yavaş yavaş artmakta olan Türkler, Orta Asya'ya 563-577 yılları arasında Semireçye⁵⁰ üzerinden Issık Gölü bölgesine geçtiler. Oğuz Türkleri muhtemelen Yedisudan iki yöne doğru hareket ettiler. Bir kısmı Doğu Türkistan'a (Kaşgaristan) yöneldiler ve daha sonra VIII. yüzyıla kadar devam edecek olan "tokuz-oguz" devletini kurdular. Türklerin başka bir kısmı da batıya taşınarak (bugünün Kazakistan topraklarında) büyük "Batı Oğuz" devletini kurdular. O zamanlar Doğu Türklerinin yani Tokuz Oğuzların başında Sulu diye biri vardı. Sulu, M.S. 797-38'e kadar varlığını devam ettiren güçlü devlet kurdu. VIII. yüzyılda ayrılan Batı devletindeki Türklerin başına ise Mojo isimli bir hükümdar geçmiştir.

Bu sebeple, Karpov şöyle bir sonuç ortaya koymuştur: Türkmenlerin atalarının eskiden Oğuzlar, Tokuz-Oğuzlar olarak adlandırılmış ve 6. yüzyılda tarih sahnesine çıkmıştır. "Türkmen" adı 9. yüzyılın sonundan itibaren, Oğuz veya Guz isminin eş anlamlısı olarak geçmektedir. "Türk" ismi daha sonra ortaya çıktı ve görünüşe göre, Türkmen adının bir parçasıdır.

Sonra G.İ. Karpov Selçuklu devletini, devletin oluşumunu, topraklarının genişlemesini ve çöküşünü anlatır ve ayrıca Karahanlılardan bahseder. Makalede ayrıca 1219 ve 1223 yılları arasında Moğollar tarafından yapılan istilalardan ve Büyük Selçuklu devletinin çöküşünden

⁴⁹ Karpov, 1927: 34.

⁵⁰ Yedisu (Eski Rus haritalarında Semireçye: Yedi ırmak) şimdiki Kazakistan Cumhuriyetinin güneydoğusundaki geniş bölgeye verilen coğrafi isimdir.

de bahsedilir. Daha sonra yazar, Selçuklu hanedanlığının çöküşünü takiben, 1373'ten 1502'e kadar var olan Ak-koyunlu ve Kara-koyunlu Türkmen hanedanları hakkında bilgi verir⁵¹.

Yazıda, XIV-XV yy. Oğuz Türkleri üç ayrı bölüme ayrılır: Osmanlı Türkmenleri, Azerbaycan Türkmenleri ve Amuderya nehri ile Hazar Denizi arasında göçebe hayatını sürdüren Zakaspi Türkmenleri. Daha sonra yazar, Teke, Yomud, Arsarı, Salır, Sarık, Göklen, Çovdur, İgdir, Abdal gibi Türkmen kabileleri hakkında da detaylı bilgiler sunmaktadır.

Bu yazıda G.İ. Karpov şöyle demektedir: “Selçuklular döneminden itibaren Hazar Denizi, Gürgen, Mangışlak ve Amuderya arasındaki bölge Türkmen toprakları olarak bilinmektedir. Başkenti Vesir, Ust-Urt'un doğu yamacına yakın ve Kunya-Urgenç'in batısında bulunmaktadır. XVII yüzyılda bu alan Türkmen hükümdarı Azim Han ve onun 5 kardeşi tarafından yönetilmiştir⁵².

Böylece G.İ. Karpov, eski dönemlerden Rusların Türkmen topraklarını ele geçirmesine kadar olan Türkmen halkının tarihine kısa bir seyir yapmıştır. Yazarın belirttiği üzere, “Türkmenlerin kökenine ilişkin yazılı tarih hala yeterli değildir. Antropoloji ve arkeoloji alanları da Türkmen halkının tarihine çok az şey katmıştır”. Bu makale, Türkmenlerin soy kütüğü hakkında dergide yayınlanan ilk makaledir.

Türkmenistan tarihi, özellikle Aşkabat tarihi ile ilgili yazılmış bir sonraki makale, N.İ. Romanov'un “Aşkabat şehrinin tarihi üzerine notlar” başlıklı makaledir. Yazar, Aşkabat'ın tarihine dair ayrı ayrı dört yazıyı derginin çeşitli sayılarında yayımlamıştır.⁵³ Birinci makalede Aşkabat hakkında ilginç olaylar anlatan yazar, “Ruslar Türkmenistan'a nasıl ve neden geldi?” sorusuna cevap aramaktadır. Zira Aşkabat'ın kuruluş tarihi Çarlık Rusyası'nın işgaliyle başlar.

19. yüzyılda Rusya'nın güneye doğru yayılmasında kültürel-ideolojik etkenlerin yanında, özellikle I. Petro'dan itibaren etkin olan devletin ekonomik çıkarları başlıca rolü oynamıştır. Petro, ticaret merkezlerine ve denizlere hâkim olma stratejisini benimsemişti. Kendisinden sonra bu politikayı Asya'da etkin uygulayanlardan biri II. Yekaterina oldu (1762-1796). Daha sonra I. Aleksandr (1801-1825) aynı politikayı devam ettirdi. Nitekim süreklilik arz eden bu politika sayesinde 19. yüzyılın ikinci yarısında Rusya, Türkistan dâhil, Asya'nın birçok bölgesinde askeri ve politik açıdan güçlü bir devlet haline geldi.

Çarlık Hükümetinin Türkistan üzerine yoğunlaşmasında etkin faktörlerden birisi de İngiltere'nin Asya'daki faaliyetleri olarak nitelenebilir. 19. yüzyılın başında Rus askeri

⁵¹ Karpov, 1927: 35.

⁵² Karpov, 1927: 38.

⁵³ Romanov, 1927: 18.

diplomatları gibi, İngilizler de Türkistan bölgesi ve çevresinde kendi ülkelerinin nüfuzunu güçlendirmek için faaliyetlerde bulunmaktaydılar.

19. yüzyılda Rusya ile İngiltere'nin Asya'daki nüfuz mücadelesi bu yüzyılın ikinci yarısında Türkistan devletlerinin Çarlık Rusyası tarafından işgali ile sonuçlanmıştır. Çarlık Rusyası, Türkistan bölgesini aşama aşama ele geçirerek, yeni idari yapılar kurmuştur.

Türkmen topraklarında 1879 ve 1881 yıllarında meydana gelen ve Göktepe Savaşları olarak adlandırılan tarihi gerçek, Türkmenistan için bir dönüm noktasıdır. Türkmen boylarının bir araya gelerek Ruslara karşı ulusal bir direniş başlatmalarının simgesel ifadesi olan Göktepe Savaşları, bağımsızlık için verilen bir varoluş mücadelesinin de adıdır. Bu tarihi aralıkta Ruslara karşı büyük bir bağımsızlık mücadelesi verilmiş, ancak "Göktepe Kalesi'nin düşmesiyle birlikte birkaç ay daha direnişlerini sürdüren Türkmen beyleri sonunda Rus hakimiyetine boyun eğmek zorunda kalmışlardır." Türkmen tarihinde önemli bir yeri olan ve Türkmenistan'da Rus hâkimiyetinin başlamasına sebep olan Göktepe Savaşları, sadece Türkmenistan için değil bütün Orta Asya için bir dönemin sonu ve yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Makalede 3 tablo yer almaktadır. İlk tabloda 1883-1889 yıllar arası Aşkabat şehrinin nüfusu hakkındaki veriler gösterilerek Ruslar, Gürcüler, Ermeniler, Yahudiler, Persler, Hivaliler, Buharalılar, Osetinler ve çeşitli Batı Avrupa halkların sayısındaki artış bilgisi verilmiş⁵⁴. Örneğin, 1883'te 20 Rus, 650 Ermeni, 800 Pers, 17 Yahudi varken bu sayılar 1889'da 1.250 Rus, 1.500 Ermeni, 3.200 Fars ve 135 Yahudi sayısına ulaşmıştı. Çalışmadaki en tuhaf yan ise, tamamen Türkmen topraklarında bulunmasına rağmen bu makalede o dönemden itibaren kaç Türkmen'in yaşadığı hiç belirtilmemiştir. Zamanla şehre Güney Kafkasya'dan gelen Gürcüler, Lezgiler ve Yahudi esnaflar akmaya başladı. Artan nüfusla birlikte şehir daha hızlı bir ivme ile büyümesini sürdürdü. Bu gelişmeler askeri idarenin dikkatini çekti ve yetkililer şehir yöneticileriyle görüşerek bu yerleşim yerini belli kurallara göre yönetilen bir yapıya dönüştürdüler. Böylece, Aşkabat şehri ortaya çıktı.

İkinci tabloda devlet binalarının ve endüstriyel kuruluşların sayıları gösterilmektedir. Örneğin, 1883'te 72 ev, 13 ekmek dükkanı, 45 içki işletmesi, 3 bira fabrikası varsa, 1889'da 750 ev, 19 ekmek dükkanı, 105 içki işletmesi ve 1 bira fabrikası vardı⁵⁵.

Üçüncü tabloda ise, ürünlerin ortalama yıllık fiyatı pound ve ruble olarak gösterilmektedir. Örneğin, 1883 buğday unu 1.60, sığır eti ve kuzu eti 4.00, tuz 0.80, soğan 0.80, gazyağı 2.70 Ruble idi. 1889'de buğday unu 1.20, sığır eti ve kuzu eti 3, 00, tuz 0.60,

⁵⁴ Romanov, 1927: 19.

⁵⁵ Romanov, 1927: 20.

soğan 0.70, kerosen 1.20 Ruble idi⁵⁶. Böylece, N.İ. Romanov'un ilk makalesinde 1883-1889'da Aşkabat şehrinin kısa bir tarihi açıklanmıştı.

N.İ. Romanov'un ikinci makalesi 1890-1896 tarihleri arasında Aşkabat şehrinin gelişimini anlatmaktadır. Yazar, yeni Zakaspi bölgesi başkanı General Kuropatkin'in gelmesiyle 1890'da kentin, tam bir dönüşüm dönemine girdiğini, “geçici birlikler istasyonunun şimdiki şehir yerleşimine döndüğünü” yazmaktadır. Şehrin altyapısını oluşturmak için ilk olarak çakıl taşlı bir karayolunun inşası, daha sonra kentin su sorununun çözümü, bölgesel idarenin tren istasyonu ile telefonla iletişim kurulması, ve son olarak mülkiyet haklarının kontrol edilmesi için bir komisyon kurulduğunu belirtmektedir.

N.İ. Romanov makalesinde “... 1891 yılında Aşkabat sokaklarında ilk defa polis memurları görülmeye başlamıştır”⁵⁷ diye anlatmaktadır. Bunun dışında 29-30 Mart 1891 gecesi yapılan şehir nüfus sayımına atıfta bulunmaktadır. Bu bilgilere göre, nüfus sayımı sonucunda şehirde 24 milletten insan yaşamaktaydı, sivil erkeklerin sayısı 8,411, kadınların sayısı 3,784, askerlerin sayısı ise 4,888 idi.

Nüfusun sayımında şu kriterler doğrultusunda bilgi toplanmıştı: a) vatandaşlık; b) din; c) aile durumu; d) milliyet. Nüfus sayımına göre 10. sırada yer alan Türkmenler, o zamanlar sadece 28 erkek, 8 kadındı. Makalede bu sayımın Aşkabat'ın ilk nüfus sayımı olduğu belirtilmiştir.

Makalede ayrıca 6 Haziran 1891'de şehre bulaşan Hint kolerası anlatılmaktadır. O gün, N.İ. Romanov'un yazdığı gibi, “... Aşkabat yerel hastanesinde koleradan iki kişi ölmüştü ve 22-23 Temmuz gecesi hastanede yatacak yer yoktu. 23 Temmuz'da 661 kişi hastalandı ve 340 kişi öldü. 30 ve 31 Temmuz gecesi güçlü bir yağmur sonucunda salgın yok oldu ve son hasta 7 Ağustos'ta kaydedildi”.

N.İ. Romanov, 3 - 4 Aralık 1892 tarihleri arasında, afyon kullanımını ortadan kaldırmak için okullara, evlere ve ambarlara kapsamlı bir baskın yapıldığını bildirmektedir. “Sonuçlar şaşırtıcı bir durumu ortaya koyuyordu.: 37 afyoncu yakalandı ve 3 kilo afyona el konuldu.” Yazar ayrıca şehirdeki alkol tüketimi hakkında da bilgiler vermektedir. İlginç bir şekilde yazar, “yerli nüfusun alkollü içki içmediğini” belirtmektedir⁵⁸. Aynı sayfada N.İ. Romanov, o zamanlar Aşkabat'ta yedi okulun faaliyet gösterdiğini de belirtmektedir.

5 Kasım akşamı saat 19:00'da toplam 6 dakika süreyle şehri etkisi altına alan bir deprem olayı yaşanmıştır. Çar idaresi tarafından kaydedilen bu ilk deprem 30 saniye sürerek 4-5 puan arasında batıdan doğuya doğru büyük binalarda bir dizi çatlaklara neden olmuş.

⁵⁶ Romanov, 1927: 20.

⁵⁷ Romanov, 1927: 40.

⁵⁸ Romanov, 1927: 41.

Daha sonra, saat 19:45'te ters yönde ama daha az güçle deprem tekrar ortaya çıkmış. Yazar Aşkabat'ta insan kaybı veya bina yıkımı gibi bir facianın vuku bulmadığını dile getirmektedir. 5 Ocak ve 27 Haziran 1895'te meydana gelen iki küçük deprem hakkında da kısa bilgiler verilmiştir.

Yazıda N.İ. Romanov, Aşkabat'ta “Zakaspiyskoye Obozreniye”⁵⁹ gazetesinin yayınlanmasının başladığını duyuruyor. Ayrıca, 1896'da ücretsiz haftalık “Tüketici ve bisikletçilerin haberleri” dergisinin yayın hayatına başladığını görüyoruz.

1 Ocak 1898 tarihine kadar A.N. Kuropatkin Zakaspi bölgesinin başkanlığı görevinde bulunmuştur. 1 Temmuz 1898 yılında ise bu kişi Rus Çarlığında Harp Bakanı olarak atanmıştır⁶⁰.

N.İ. Romanov üçüncü makalesinde, 1897-1904 yılları arasındaki kent yaşamında meydana gelen olayları anlatmaktadır. General Kuropatkin yerine Zakaspi bölgesi başkanı olarak General Bogolyubov görevlendirildi. Romanov Bogolyubov'u şöyle tanıtmaktadır: “Aşkabat'ın sözlü tarihine, yani halk arasında Babalubov (karı sevdalısı) adıyla geçen yeni başkan, ürettiği iş bakımından farklılık göstermedi ve tam anlamıyla zavallı bir insandı. Akıllarda kalan tek iş ise doğal renklerdeki Türkmen halı örneklerini bir koleksiyon olarak toplamasıdır”.

Romanov, 1898'in başında sona ermiş olan Tüm Rusya Nüfus Sayımı'nda, 13,963 erkek ve 5,465 kadının şehirde yaşadığını tespit etmiştir⁶¹. 1891 sayımı ile karşılaştırıldığında şehirde belirgin bir nüfus artışının meydana geldiği görülmektedir.

1898 sonunda şehirde “Askabat” gazetesi yayınlanmaya başlamıştır. Bu yeni gazetenin yayın editörlüğünü askeri kökenli Djavrov yapmıştır.

Makalede ayrıca, 27 Mayıs 1899'da A.S. Puşkin'in anıtının doğumunun 100. yıldönümü vesilesiyle törenle açıldığını yazmıştır. Ünlü Rus şairin bu anıtı hala Aşkabat parklarından birisini süslemektedir.

Yazar, 1899 kışının Zakaspi sakinlerinin, özellikle de Aşkabat sakinlerinin hafızasında uzun süre kaldığını yazıyor: “Soğuk algınlığı Kasım ayında başladı ve Aralık ayında fırtınaların ardından ölümler yollardan toplandı; büyük miktarda hayvan soğuktan telef oldu; insanlar köylerde dondu ve 15 Şubat 1900'de Aşkabat'ın kuruluşundan beri gözlemlenen en düşük sıcaklık kaydedildi: - 25.80 santigrat derece”⁶².

⁵⁹ Hazar Ötesi İnceleme gazetesi -

⁶⁰ Romanov, 1927: 43.

⁶¹ Romanov, 1927: 59.

⁶² Romanov, 1927: 65.

Nisan 1901'de Bogolyubov bu olaylardan sonra görevinden ayrıldı ve Zakaspi bölgesi başkanı olarak Subbotiç getirildi. Yeni başkanın da başkanlığı uzun sürmedi ve Kasım 1902'de Subbotiç Amur bölgesine gönderilerek yeni bir görev yerine gitti. General Kovalyov, bölgenin geçici yönetimine başına geçti ve 1903'ün başlarında ise Zakaspi bölgesi başkanlığına Ussakovskiy getirildi.

N.İ. Romanov, 1904'te kent nüfusunun askeri birlikleri hariç 36.552 kişiye ulaştığını belirtmektedir⁶³. Bu, 1898'den bu yana 6 yılda kent nüfusunun neredeyse iki katına çıktığı anlamına gelmektedir. Makalede ayrıca Aşkabat'ın ticaret alanındaki para akışı hakkında veriler yer almaktadır. Örneğin, Bakü'den 4.164.148 ruble, Hiva'dan 21.232 ruble, Buhara'dan 7.115 ruble, İran'dan 8.739.660 ruble tutarında ithalat yapıldığı, İran'a 1.543.461 ruble, Bakü'ye 28.960 ruble Buhara ve Hiva'ya 122,241 ruble, Rusya'ya 225,700 ruble tutarında pamuk ve yün gibi ürünlerin ihraç edildiği bildirilmektedir.

Makalede ayrıca 1904'te Aşkabat'ta bulaşıcı hastalıkların arttığı belirtilmiştir. Örneğin: 120 kolera, 155 kızamık (4 ölüm), 36 kızıl hastalığı (7 ölüm), 14 difteri, 42 çiçek hastalığı, 4 tifüs vakası yaşanmıştır. Hastalıklara önlem almak amacıyla 25 Ağustos'ta dezenfeksiyon birimi oluşturulmuştur. Üçüncü makalede, daha önceki makalelerden farklı olarak kentin geliştirilmesi için yapılan çalışmalara dair raporlara ve ilgi çekici resmi verilere yer verilmiştir.

N.İ. Romanov'un dördüncü makalesi 1905'te Aşkabat'ta meydana gelen olayları incelemiştir. 1905 yılı, Rusya İmparatorluğu'ndaki devrimci olaylarla başlamıştır. Bu nedenle, makalede şehrin politik yaşamına daha fazla dikkat çekilmiştir. Yazar, satıcıların çalışma saatini günde 11 saate düşürmek için dilekçe verdiğini ancak olumlu cevap alamadıklarını bildirmektedir. 5 Mayıs'ta, çalışanlar grev, yıllık izin, toplu sözleşme, işveren tarafından işten çıkarma işleminden belli bir süre önce uyarı yapılmasını talep ettiler. Tüm ticaret 5 gün boyunca durdu ve 10 Mayıs'ta yetkililer imtiyaz verdi. Tezgahtarların örneğini takiben restoran, dükkan ve büfelerin çalışanları da benzer taleplerle ortaya çıktı. 8 Mayıs'ta, fırın işçileri çalışma koşullarını iyileştirmek için benzer girişimler ortaya koydular.

Makalenin yazarı, yetkililerin, devrimci örgütler tarafından yapılan propagandayı aşabilmek için Butskov, Bakhirev, Belkovsky, Buzov, A. Popov gibi önde gelen isimleri serbest bırakmaya karar verdiğini yazmaktadır⁶⁴. Aşkabat'taki devrimci hareketin ilk çıkışı, ilk kez mücadele çağrısı yapılan bisiklet kulübündeki öğrenciler tarafından bir hayırseverlik organizasyonunun düzenlenmesinde görüldü. Romanov, 4 Temmuz'da ilk kez sokakta devrimci bir gösteri yapıldığını belirtti. Orta Rusya'da meydana gelen olayların bir yansıması

⁶³ Romanov, 1927: 68.

⁶⁴ Romanov, 1927: 41.

olarak, şehirde huzursuzluk aralık ayına kadar devam etti. Zakaspi bölgesi başkanı Ussanovski, kendisine verilen görevleri yapamadığı için Kasım ayında görevden alındı.

Türkmen nüfusu 1905'teki bu devrimci olaylara nasıl tepki verdi? Bu süreçle ilgili olarak yazar şöyle devam etmektedir: “Bölgenin yerel nüfusu şimdiye kadar siyasi kargaşaya katılmadı ve pasif bir tutum sergileyerek izleyicinin konumunda kaldı. Bu durum, yerel halkın ya etraflarında meydana gelen sosyal ve siyasal olayların yeterince bilincinde olmayışından, ya politik inançlarının sağlamlığından, ya da tahakkümü altında oldukları sert monarşik yapı nedeniyle tepkisiz kalışlarından ya da daha geniş dairede meydana gelen haksızlıklardan haberdar olmayışlarından kaynaklanıyordu”⁶⁵.

Bu süreçte, sosyal ve ekonomik olarak gelişen şehrin ismi birkaç kez değiştirildi: Ashabad - Poltoratsk - Aşkabat. Bugün, Aşkabat şehri, Türkmenistan'ın başkentidir. TSSR'nin Merkez Arşiv İdaresi'ndeki arşiv materyalleri üzerine yazılmış N.İ. Romanov'un makaleleri şehrin tarihi ile en güvenilir kaynak olma özelliğine sahiptir. N.İ. Romanov'un makalesi daha sonra da birçok benzer çalışmaya esin kaynağı olmuş, Romanov'un atıf yaptığı eserler daha sonra da Aşkabat'ın tarihine dair birçok eserde kaynak olarak kullanılmıştır.

V. Karpıç'ın “Türkmenistan'ın Devrimci Yolu” başlıklı makalesinde⁶⁶ Türkmen tarihçiliğine değinerek, haklı olarak şunları kaydetmektedir: “...şimdiye kadar Türkmenlerin ve Türkmenistan tarihinin Marksist analizinin en azından bir taslağı dahi yoktur. ... Bu durum aynı zamanda Türkmenlerin eski tarihi ve yeni – devrim öncesi ve devrim sonrası için de geçerlidir.”

Karpıç, Garaş Han oğlu Yomudski'nin “Türkmenler ve devrim” makalesini eleştirel bir şekilde değerlendirmektedir. Yomudski'nin “Türkmenler – göçebeler bin yıllık binicilerdir. Asya'nın acımasız bozkırlarında göçebe hayatını sürdürdüler ve her zaman kendileri üzerinde ne güç ne de yazılı yasalar varsaymadan tam özgürlüklerini sürdürdüler. Aşiret topluluğu mahiyetini taşımakla birlikte, kendileri tarafından yaratılan töre gelenek ve görenekler ile hayat sürdürmüşlerdir.”

Bize göre, her iki yazar da kendi papında haklıdır. Yomudski'nin, 13. yüzyılda istilalar sonucunda Horezmşahlar devletinin dağılmasının ardından bugünkü Türkmenistan devletinin sınırlarında hiç bir Türkmen devletinin bulunmadığı ve Türkmenlerin boylarının “özgür Türkmen bozkırlarında” göçebe yaşam hayatını sürdürdüğü ve sadece 19. yüzyılın başlarında birkaç yüzyıl boyunca süren yerleşime geçiş sürecinin sona erdiği düşüncesi doğrudur.

Karpıç'ın ise, Türkmenistan'ın Çarlık Rusya'nın bir kolonisi haline gelmesiyle, eski atalarının-toplumsal yaşamlarını yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır düşüncesi doğrudur.

⁶⁵ Romanov, 1927: 41.

⁶⁶ Karpıç, 1928 : 6-15.

Ancak, her iki yazar da, küçük Asya'da, Doğu'da ve Kafkasya'da birkaç küçük ve büyük devlet kurucuları olduklarını ve neredeyse yerleşik bir yaşam süren Türkmenlerin gerçek tarihini bilmiyordu. Bu nedenle, Türkmenlerin tarihi hakkında konuşurken, şu anda Türkmenistan'da yaşayan Türkmenleri göz önünde bulundurdular.

Daha sonra Karpıç, 1916 isyanıyla ilgili gerçekleri anlatmaktadır: "...İhtilal dönemindeki iç savaşlara, Türkmenler K. Yomudski'nin yazdığı gibi körü körüne değil de, bilinçli olarak "bolshevik" veya "menşevik" tarafların her ikisinde yer almışlardır."

1928 yılında derginin dokuzuncu sayısında, Leningrad Doğu Enstitüsü'nden mezun olan A. Kulmukhamedov'un "Türkmenlerle İlgili Ortaçağ Kaynakları" başlıklı bir yazısı yayınlamıştır⁶⁷. O daha önce Buhara Hanlığı'nın bir parçası olan Türkmenlerin tarihi ve etnografyası ile ilgili bir inceleme yapmıştır. Yazar TSSC'ye döndüğünde Türkmenistan Merkez İstatistik Kurulu'nda başka bir görev de almıştır. Görevi yürütürken birçok değerli tarihi el yazması ve belge keşfetmiş ve bunları muhafaza altına almıştır. Bu kaynakların ve elyazmalarının adı aşağıdaki gibidir:

- 1) Rovnakul-İslam. Türkmen dilinde 869 Hicri. Türkmenistan'da Sovyet rejiminin kurulmasından önce, bu kitap Türkmen köy mekteplerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu kitabın toplam 5 nüshası var olmakla birlikte, 2'si farklı yazım şekline sahiptir.
- 2) Horezm Hanı Abulgazi Bahadur Han'ın Türkmenlerin soyağacı kitabı. Bu eserin 4 nüshası bulunmaktadır.
- 3) Hekim Süleyman Ata'nın⁶⁸ Bakırgan kitabı: VII. Yüzyıl Hicri'de yaşamış ünlü bir Türk sofıye ait kıymetli bir el yazması kitabı.
- 4) Ünlü tarihçi Hondmir'in Hicri IX. Yüzyılın sonu ve X. yüzyılın başında yazmış olduğu "Doğu'nun Genel Tarihi" isimli eserinin I ve II. ciltleri.
- 5) VII. Yüzyılın ortalarında ünlü Pers komutanı hakkında yazılmış olan "Ebu Müslim" isimli eserin bir nüshası. Bu komutan Omeyyad hanedanını devirmiş ve Abbasi hanedanını kurmuştu.
- 6) Türkmen şairi Seydi'nin tüm eserleri.
- 7) Zinharı, Kaerimberdi ve diğer Türkmen şairlerinin eserleri ve bazı eserlerden bölümler.

⁶⁷ Kulmuhammedov, 1928: 75.

⁶⁸ Hoca Ahmed Yesevi'nin üçüncü halefidir. Hakim Atanın asıl isminin Süleyman Bakırgani olduğu ve Harizm bölgesinde irşadla meşgul olduğu belirtilmektedir. Eserleri; "Bakırgan Kitabı, Ahir Zaman Kitabı, Hazret-i Meryem Kitabı ve Mi'racname'dir. Mahlası Kul Süleyman, Süleyman Hoca olarak geçmektedir. Anber isimli eşinden Muhammed Hoca, Asgar Hoca ve Hubbi Hoca olmak üzere üç çocuğu vardır. Yesevilik silsilesi ile ilgili bazı kaynaklarda 95 yıl yaşadığı belirtilmektedir. 1186 yılında vefat edince Özbekistan'ın günümüzdeki Taşkent ilinin Akkurgan ilçesine defnedilmiştir.

- 8) Türkmen efsanelerine dair yazarı belli olmayan tarihi romanlar ve destanlar.
- 9) Hanedanlar döneminde Türkmenlerin yeniden yerleşimi, nüfusu ve toprak yönetimi ile ilgili üç orijinal belge: Buhara'da hüküm süren Şeybaniler, Astrahanlılar ve Mangıtlar, Emir Abdul Aziz Han'ın imzası ve mührü.
- 10) Bunlara ek olarak, A. Kulmukhamedov tarafından 500 yıl önce Türkiye'nin Bursa şehrinde yazılmış olan Horezm Şah'ın, Türkmence ve Çağatayca dillerinde çeşitli dini konularda yazılmış onlarca el yazması da bulundu ⁶⁹.

2.2. Çarlık Rusya'nın Türkmen Topraklarını Ele Geçirmesi

S. Ovezbayev'in "Gonibek" ⁷⁰ başlıklı makalesi, Çarlık Rusyası'nın Orta Asya'da Türkmen topraklarını ele geçirmek amacıyla gerçekleştirdiği Göktepe Savaşları hakkında ilk ve değerli kaynaklardan biridir. Bu yazı, doğrudan savaşa katılan kişi ile yapılan görüşmelerle toplanan verilerden oluşmaktadır. Bu makale aynı zamanda o dönem Türkmenlerin millî kahramanları olan Nurberdi Han, Han Mammet Atalık, Orazmammet Han, Dıkma Serdar, Kerimberdi İşan, Gurbanmırat İşan ve "Türkmenci" olarak adlandırılan Türkmen liderleri hakkında da bilgi vermektedir. Makalenin ana figürü Amengeldi Gönibek isimli. Yazar bu kişiyle ilgili şu bilgileri vermektedir: "Aman Ağa, Amangeldi Göni, Göni Bey kendi boyunun ve "Türkmen Milliyetçiliği" döneminin tek ve en iyi temsilcisidir. Kabilesi Sıçmaz uruğu Arap'tır. Nurberdi Han'ın ilk danışmanı ve sağ koluydu. Görüşü ve değerlendirmeleri, o zamanlar geniş kitlelerin ve halkın sesi haline geliyordu. Onun katılımı olmadan hiç bir büyük toplantı gerçekleşmezdi. Çok iyi dutar çalardı. Bugün dutarı Gönibek'in oynadığı gibi oynamak en iyi performans olarak kabul edilmektedir. Tutkulu bir "çilim" aşığı idi.

Ahal vilayeti Türkmenistan'ın güneyinde, İran ve Afganistan sınırında bulunan Kopetdağ'ın eteklerinde bulunmaktaydı. Gonibek mütevazı ve fakir bir insandı. Sahip olduğu karizma, samimiyet ve herkese eşit ve adil davranması onu tüm halkın ilgi odağı haline getirmişti. Çadırı her zaman doluydu. Halk ne zaman bir derdi olsa kendisine başvururdu. Dolayısıyla, evrensel sempati, dikkat ve saygı merkezinde, bu olağanüstü insanın örnek hayatı, kendisini halkın sağduyusu ve hakikatin sözcüsü haline getirmişti. Ruslara karşı mücadelede kadın-erkek fark etmeksizin herkes cepheye koşmuş ve Gönibek'in arkasında saf tutmuşlardı. Gönibek, 1879'da Ruslarla giriştiği bir Göktepe Savaşı'nda hayatını kaybetmiştir.

Türkmenlerin Çarlık Rusya ordusuyla olan Göktepe Savaşlarını anlatan yazar (1879-1881), o günlerde yaşanan hadiseleri şu cümlelerle özetlemiştir: "Türkmenlerin Ruslara karşı nesiller boyu sürdükleri mücadele, Türkmen tarihinin en sert, en kanlı ve inatçı mücadelesi

⁶⁹ Kulmuhammedov, 1928: 76.

⁷⁰ Ovezbayev, 1927: 23.

olduğunu göstermektedir. Surların altında, kalede, geri çekilme yolunda, savunma sırasında, kalenin yıkılışı ve ele geçirilmesinden sonraki üç gün boyunca toplam 15.000'den fazla Türkmen şehadet şerbetini içmiştir. Tüm eşyalarımız alındı. Binlerce Türkmen kadını çocuklarıyla birlikte Ruslara esir düştü. Güçler son derece eşitsizdi. Yenilenlerin kaderi herkes tarafından biliniyordu. 12 Ocak'taki o soğuk kış günü, özgürlüğümüzün sonu ve “Türkmen Milliyetçiliği”nin mezarı oldu”⁷¹.

S. Övezbayev, “Yeni Bir Kültüre Karanlığa Kadar” adlı makalesinde⁷², Türkmenistan toprakları, muhtelif dönemlerde fatihlerin, sayısız orduların geçtiğini söylemektedir. Persler, Yunanlılar, Araplar, Moğollar fetih amacıyla - geldiler ve gittiler. Türkmenlerin hayatındaki en büyük olay ise İslam'dır. Ancak, asırlık egemenliğine rağmen din, Türkmenlerin kimliklerini (adat) ve de geleneklerini (şamanizmin izlerinden) “temizleyemedi”. Son yabancı istila Ruslar tarafından gerçekleşti. Çok tuhaftır ki, Türkmenler Rus işgaline uğradıktan sonra, İslami faktörlerin yeniden farklı boyutta ortaya çıkmasıdır. Rus işgalinden önce “gerçek İslamcılık” ruhu içinde “eğitilmiş” Türkmen kökenli “din adamları” parmakla sayılacak kadar ise de (Ak-İşan, Molla Tore Ahun, Molla Ovez Kara, vb.), Çarlık dönemindeki 36 yıl içerisinde sayıları yüzü aşmıştır⁷³.

Yazar, Rus hükümetinin misyonerlik faaliyetleri yürütmeye çalıştığını, Hristiyanlığı yaydığını, Türkmenlerden birkaç insanın Hristiyanlığı kabul etmesine rağmen çok başarılı olamadığını yazıyor. Rusya - Avrupa, Türkmenistan'a tamamen nesnel olarak ekonomi üzerinden nüfuz ettiler. S. Övezbayev, Rus hükümetinin “yerliler” için halk eğitiminin yaygınlaştırılmasını ve yaşamın iyileştirilmesini içermediğini belirtti. Kitle ne kadar dağınık ise, “bölmek ve hükmetmek” o kadar kolay. Rus çarlığı ideolojisini eleştiren yazar, aynı zamanda o zamanın İslami ideolojisini de eleştiriyor. Ona göre “Cahil kitlelere, fantastik nitelikli yayılan dini hikayeler ve çeşitli öyküler kişinin kimliğini yok etmeyi amaçlıyor. Makalenin sonunda yazar, Türkmen arasında tanınan bir kişilik olan “Emir Timur” örneğinde, manevi açıdan itaatkar bir kişinin yetiştirilmesine atıfta bulunur.

K.Yomudskiy'nin ise “İnsanlığın kurtuluşu adına Türkmenlerin imhası” başlıklı makalesinde, “yeni neslin büyük kısmı geçmişin kahramanlıklarını ve baş döndürücü vakalarını maalesef bilmiyor. Birçokları geçmişi doğru bir şekilde anlayamıyor ve Çarlık dönemindeki zulümün nedenlerini kavrayamıyor. Bu nedenle, geçmişin bütün tarihi gerçekliğini bütün çıplaklığıyla, tüm güzellikleri ve çirkinlikleriyle ortaya koymak, geçmiş

⁷¹ Övezbayev, 1927: 23.

⁷² Övezbayev, 1927: 32

⁷³ Övezbayev, 1927: 33.

bilen herkesin en temel görevidir’’⁷⁴ diye vurgulamaktadır. Makalede, Orta Asya’nın 19. yüzyılın ikinci yarısında Rus çarlığı tarafından ele geçirilmesinden bahsetmektedir. Esasen General Grodekov’un şu sözleri yazının tam bir özeti niteliğindedir: “Türkmenler dünya tarihinde siyah bir noktadır, onlara tahammül etmek insanlığa yapılan en büyük ayıptır”⁷⁵.

Yazar makalesinde, Orta Asya’da Çarlık Rusyası’nın işgal hareketlerine girişmesinin ekonomik ve politik sebeplerine değinmekte, Türkmenlerin Rus işgalinden önceki siyasi durumu ve işgal süreci anlatılmaktadır. General Kaufman’ın 1873’te Hiva Türkmenlerine karşı giriştiği acımasız kıyım özel bir başlık olarak anlatılmaktadır.

Türkmen tarihinde “Gazavat gırgınçılığı” olarak adlandırılan bu olayları K.Yomudskiy, o dönemin ordu generali Korgeneral M.N. Terentiyev’in hatıra kitabından alıntılar yaparak nakletmektedir. İnfaz keşif müfrezesinin oluşturulmasında sorumlu komutanlarından biri olan General Golovaçev’in eylemden önce tüm Kazak subaylarını toplamış ve Kaufman’dan aldığı emrin uygulanması noktasında cinsiyet ve yaş ayrımı yapılmaması istenmişti. Emir kesindi: “Herkesi öldür!” Bu talimatı alan General Golovaçev’un birlikleri Türkmen yerleşimlerine saldırmaya ve karşılarına çıkan herkesi en vahşi şekilde öldürmeye başladı. Halkın bu tür bir baskın için hazırlığı yoktu ve kurtuluş için tek yol kaçıştı. Bu bölgedeki bütün Türkmenler köylerini terk ederek bozkırlara ve göllerin arasına sığınmak için evlerini terk ettiler. Erkekler geride kalarak ellerinden geldikince savunma için birşeyler yaparken kadınlar ve çocukları atlara ve arabalara bindirerek dağlara doğru gönderdiler. Türk örfünde askerin asla kadın ve çocuklara ilişmemesi kural olduğu için Rusların da benzer bir şekilde kadın ve çocuklara dokunmayacağına inandılar. Mal-mülk her neleri varsa geride bırakarak ailelerini kadere emanet ettiler. Geride kalan savunma hattı bir süre sonra teslim olarak ateşkes talebinde bulundu. Belki de bu yolla kendileri esir olacaktı ama en azından aileleri kurtulmuş olacaktı. Rus birlikleri şehri teslim aldığı anda, herhangi bir direniş olmamasına rağmen karşılarına çıkan herkesi infaz etmeye başladılar. Şehirde büyük bir kıyım yaşandı. Dahası, süvari birlikleri ayrılanların arkasından büyük bir öfkeyle at koşturdu ve yakaladıkları kim varsa onları da hunharca katlettiler. Türkmen ailelerinin sığındığı göl havzasında yaşanan katliam daha sonra olay mahalline gelen herkesi şoke etti. Göle akan çaylar genç, yaşlı, kadın, çocuk ayrımı gözetmeksizin katledilen Türkmenlerin kızıl kanıyla boyanmıştı. Askerleri görenler can havliyle gölün içine doğru koşmuştu ancak askerler peşlerinden giderek farklı yaş ve cinsiyetten 2 bin civarında Türkmeni şehit ettiler⁷⁶.

⁷⁴ Yomudskiy, 1928: 13.

⁷⁵ Orta Asya Fetih Tarihi, 1906., cilt II, s. 280.

⁷⁶ Yomudskiy, 1928: 23.

Makale’de Kaufman’ın Golovaçev’e bu üstün başarısı için övgüde bulunduğu, gerçekleştirilen baskın ve katliamı “ihtiyatlı olmakla birlikte enerjik bulduğu” belirtilmişti. Netice itibariyle bölgedeki bütün Türkmen köyleri ateşe verildi ve ne varsa kül edildi.

Türkistan bölgesinde Kaufman tarafından gerçekleştirilen vahşet, o dönemde Amerika Birleşik Devletleri adına çalışan bir muhbirin beyanları üzerinden ünlü Amerikan yazar Skyler tarafından da doğrulanmıştı⁷⁷. Döneminin en önemli uluslararası skandallarından biri olan bu olay ve sorumlusu Kaufman hakkında Amerikalı gazeteci J.A.Mak-Gahan da 1875’de yayınlanan “Oxous’un Askeri Eylemleri ve Hiva’nın Düşüşü” kitabında detaylı bilgi sunmuştur.

V. Karpıç, “Türkmenovedeniye” dergisinin iki sayısında, “Rusya’nın Türkistan’ı İşgal Tarihi ” başlıklı iki bölümden oluşan bir makale yayınladı⁷⁸. Makalenin ilk bölümünde, Rus Çarlığı’nın Orta Asya’daki işgal hareketlerinin nedenlerini inceleyen V.Karpıç, “Orta Asya’nın fethi bir seferlik olay olarak kabul edilemez” diye yazıyordu. Yoğun şiddet içeren bu işgal hareketi oldukça uzun sürdü. Yazar, hadisenin başlangıçta Orta Asya tüccarlarının Rusya’nın ticari kapitalizmine barışçıl yollardan boyun eğdirilmesi girişimleri olarak ortaya çıkan sosyal, siyasal ve ekonomik mücadelenin daha sonra silahlı elçilikler tarafından “süngü ile sondaj”a dönüştüğünü, ardından da uluslararası diplomatik gürültüye neden olan büyük bir askeri işgal formuna büründüğünü belirtmektedir. Bu değerlendirmeleriyle yazarın genel olarak Çarlık Rusya’sının Orta Asya’yı işgalinin nedenleri ve sonuçları hakkında objektif bir değerlendirme yapmış olduğunu söyleyebiliriz.

“Rusya’nın Türkistan’ı İşgal Tarihi” başlıklı makalenin ikinci bölümünde V.Karpıç, Rusya’nın fethi sırasında Orta Asya’nın iç sosyo-ekonomik durumunu oldukça nesnel olarak ele almaktadır.⁷⁹ Rusya’nın Orta Asya’yı işgalinin tarihsel olarak ilerici bir fetih olup olmadığı sorusuna cevap aramış, konuya ilişkin yukarıda özetini sunmuş olduğumuz çalışmaların eleştirel bir değerlendirmesini yapmıştır.

P. Arbekov’un, “Merv’deki İlk Rus Karavanı” ve “Merv’in ele geçirilmesi” makaleleri 1882-1884 tarihli arşiv belgelerine atıfta bulunarak değerlendirmeler yapmıştır. TSSR Merkez Arşiv İdaresi’nde saklanan bu belgeler, 19. yüzyılda Merv’in ele geçirilmesi ve Rus işgal sürecinin başlangıcını anlatmaktadır. Ahal-Teke vahasını silah zoruyla ele geçirmiş olduğunu söyleyen Çarlık yönetimi, kendisinin Türkmenistan’ın geri kalanında da (Tecen ve Merv vahaları) hak sahibi olduğunu iddia ederek bu bölgeleri de kendi topraklarına katabilmek için harekete geçmiştir. Çarlık Hükümeti, Orta Asya’daki bölgelerin silah zoruyla

⁷⁷ Skyler, 1928: 21.

⁷⁸ Karpıç, 1929: 23.

⁷⁹ Karpıç, 1929: 43.

ele geçirilmesini engelleyebilmek için bu bölgeleri İngiliz hükümetine resmi bir diplomatik taahhülle bağladı. Bu nedenle, Merv bölgesini “barışçıl” yollardan elde edebilmek için yeni stratejiler geliştirmeye koyuldu. Bu planlara göre “barışçıl” bir fetih için iki yol izlendi: İlk olarak, Çarlık Hükümeti, önde gelen nüfuz sahibi Türkmen kabile liderlerini (hanlar ve kethudalar) kendi yanına çekebilmek için bölgeye elemanlar göndererek bol rüşvet dağıttı. İkinci olarak, Türkmenistan'ın ele geçirilmesi hedeflenen bölgelerde yaşayan halkın Aşkabat ile ticari ilişkilerinin geliştirilmesi için girişimler başlatıldı. Çarlık yönetimi, zengin bir pazar olan Buhara'nın güzergahında bulunan Merv bölgesini ele geçirebilmek için, Merv'i içeriden siyasi manevralarla kontrol altına alarak Rus başkentinin bir uydusu haline getirilmesi için harekete geçti.

Elbette ki, Merv bölgesinin politik ve ekonomik durumunu iyi analiz etmek gerekliydi. Bu yüzden Merv'e istihbarat amaçlı ilk Rus kervanı gönderilmesi kararı alınmıştır. Kervan 1881 yılının sonunda hazırlıklarına başlamıştır ve nihayet Şubat 1882'de kurulmuştur. 6 Şubat'ta ise kervan Aşkabat'tan yola çıktı. Kervan, Teğmen Alihanov ve Sokolov, 10 adet iyi silahlı polis ve Akmirat Serdar isimli bir Türkmen rehberin eşliğinde seyahat etmekteydi ⁸⁰.

7 Şubat günü, kervan Kaka'ya geldi ve 11 Şubat'a kadar orada kaldı ve aynı gün saat 9'da Tecen'e doğru yoluna devam etti. Kervan, 15 Şubat günü sabah saat 4'te Merv'e geldi ve Komek kervanbaşının evinde durdu. 17 Şubat'ta, 15 büyük boyların önderleriyle bir toplantı yapıldı. Katılımcılar arasında Vekil aşiretinin başı - Mahtumkulu Han, Bağşı Sıçmaz boyundan ise Sarı Batır gibi isimler bulunuyordu. Alihanov, tercüman olarak kervanda görevliydi. Alihanov ve yanındakiler toplantı yerine girdiklerinde herkeste ölüm sessizliği hakimdi.

Kervanın Merv'e gelme sebebini Albay Aminov'un, 25 Şubat 1882 tarihli General Rerberg'e hitaben bir telgrafta şu şekilde anlatmıştı: “Kervanın gelişi Merv'de büyük heyecan yarattı. Tüm aşiretlerin büyükleri toplantıda bulunuyorlardı. Başlangıçta kervanın burada bulunması istenmiyor gibi bir durum vardı ve Merv'de ticaret yapma izni de çıkmayacak gibiydi. Ancak muazzam güce sahip olan Mahtumkulu Han'ın belirleyici konuşması sayesinde, kervanın misafir edilmesine herkes ikna olmuş idi. Daha sonra, farklı aşiret önderleri ticarete duydukları sempatiyi dile getirdiler”.

16 Şubat'ta kervan Aşkabat'a geri döndü. Aminov'un Tahran'daki Rus elçisine hitaben yazdığı mektupta Zinoviev'e şöyle yazıyor: “Merv'in iç işlerine müdahale için nasıl hareket etmemiz gerektiği ve burada etkili olan kişilerin kimler olduğu bütünüyle ortaya çıkmış bulunmaktadır.” Ayrıca Tiflis'e gönderilen bir telgrafta, Aminov “Kervan ziyareti neticesinde

⁸⁰ Arbekov, 1930: 35.

bu bölgeyle ilgili çok zengin bilgi elde etmiş bulunuyoruz. Merv'e ticaret yoluyla girilmesi mümkün⁸¹” diye bir not düşülmüştür. Rerberg, Merv'in daha iyi kontrol altında tutulabilmesi için, Merv Türkmenleri'nin yavaş yavaş Rus halkını görmeye alışmasının iyi olacağı, bu süreçte bölgede giderek artacak olan Rus insanının herhangi bir tepki görmeyeceği ve bu stratejinin ülkeyi pasifleştirmede çok yardımcı olacağı, bu nedenle de Rus kervanlarının Merv'i kendilerine yol edinmesinin hayatı öneme sahip olduğunu belirtmiştir. Elbette, bu tür bir ticari hareketlilik için Rus birliklerinin tarafından Garribent'i alması gerekiyordu.

P.Arbekov, makalenin sonununda , “tüccar Konşhin tarafından düzenlenen bu ilk Rus kervanının, Rus emperyalizmi tarafından Merv'in köleleştirilmesinin bir başlangıcı olarak dile getirmektedir. Bu kervan sayesinde Çarlık yönetimi Merv bölgesinin politik durumunu net olarak tahlil etme imkanına kavuştu” sözleriyle bitiriyor. Merv'in ele geçirilmesinde, daha önce Merv'i birkaç kez ele geçirme girişimi yapan Albay Muratov'un Garribent'e yaptığı silahlı baskınların sayesinde mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Zaten bu hadiselerden sonra Merv Hanları “gönüllü olarak” “beyaz kralın” gücünü tanıdı. Böylelikle, Muratov vasıtasıyla Türkmen Hanlarıyla işbirliği ve barış antlaşmaları imzalandı.

P. Arbekov, Çarın Merv'i ele geçirme planlarını anlattığı “Merv'in ele geçirilmesi”⁸² adlı makalesinde, Ruslar tarafından Merv'in ele geçirilme sürecinin önemli noktalarına değinmiştir: 1) Etkili isimlerin rüşvete bağlanması: Merv Hanı ve Mahtumkulu Han başta olmak üzere önde gelen boyun dört liderinin (Beg, Vekil, Sıçmaz, Bağşı) her birine yaklaşık 2,400 ruble rüşvet verilmiştir. 2) İlk organize keşif göreviyle bölgeye giden Konşhin kervanı. 3) 16 Kasım 1881 tarihinde Aşkabat'taki 22 boy lideri ve bölge valisi Baron Aminov ile bölge yönetimi adına yapılan sözleşmelerin imzalanması. 4) 26 Mart 1882'de Utamış ve Togtamış kabilelerinin önderleri ile yapılan anlaşmadan sonra Merv Türkmenlerinin Rusya'ya büyük ölçüde bağımlı hale getirilmesi. 5) 1882 Mayıs'ında Merv'e gelen Hiva hükümdarı Yusuf Bay'ın Çarlık baskısı ile Merv hanlarının hükümdarı olarak kabul edilmesi. 6) 1 Aralık 1884'te, Albay Muratov'un askeri bir çıkarma ile Merv'e yaklaşmasının sonucunda Merv Hanlarının “beyaz Çarın” gücünü kayıtsız şartsız kabul etmesi.

2.3. Türkmen Halkının Rus Kolonyal Güçlere Karşı Yaptığı Ayaklanmalara ve İhtilal Vakalarına Dair Yapılan Çalışmalar

“Türkmenovedeniye” dergisindeki Türkmenlerin Çarlık Rusyası'na ve 1917 ayaklanmasına ilişkin olaylar hakkında bilgiler Karaşkan oğlu Yomudski'nin “Türkmenler ve Devrim” başlıklı makalesinde yer almaktadır. Yomudski'nin makalesi o dönemde büyük ilgi

⁸¹ Arbekov, 1930: 38.

⁸² Arbekov, 1930: 49.

görmüştür. Çünkü Türkmenistan'daki devrimci olayların tutarlı bir anlatımı ilk kez yapılmış idi. Ayrıca, 1917 olaylarını ortaya çıkışını ve Türkmenlere olan etkisini bütün canlılığıyla resmetmişti.

Makalede “Türkmenleri Devrim Algısına Hazırlama” ve “Türkmenler ve Şubat Devrimi” başlıklı iki bölüm yer almaktadır. İlk bölüm, 1915'te Cüneyt Han'ın durumu ve oynadığı rol hakkındaki olayları anlatmaktadır. Ünlü bir Türkmen lideri olan Cüneyt Han, Hiva Hanı ve onun yöneticilerinin baskı ve şiddetine karşı akrabaları ve kabileleriyle birlikte açıkça silahlı bir direnişle karşı çıkmıştır. Neticede Cüneyt Han, Hiva kentini ele geçirir ve Hiva Hanı'nı dizlerinin üstünde merhamet istemeye ve elini öpmeye zorlar. Ayrıca Rus yetkililerine ve Rus halkına dokunmak gibi niyetinde olmadığını, ancak Han'ın haklarını kısıtlanmasını istedi. Bunun üzerine Ruslar Türkmen nüfusu üzerinde etkili olacak bir Rus komiseri vazifelendirdiler.

Daha sonra, Türkistan Genel Valisi, Galkin komutasında Cüneyt Han'a karşı Hiva'ya bir infaz birliği göndermiştir. Cüneyt Han bu askeri birliğin karşısında önce geri çekilmek zorunda kaldı ve çöle geri çekildi. Daha sonra adamlarıyla Afganistan'a geçti. Aradan bir müddet zaman geçtikten sonra kendi topraklarına geri döndü ve ilk fırsatta Hiva'ya girdi. Bu baskın neticesinde Hiva Hanını öldürdü ve yerine Han'ın erkek kardeşini tahtına oturtarak kendisi yine çöle geri çekildi. Türkmen halkının bir bölümün Hiva'nın despotik hükümetinin baskısı altına girmiş olması, zorlamaya gelmeyen ve kimseni boyunduruğuna girmeye alışkın olmayan Türkmen halkını ve tüm bozkırları karıştırdı. Hiva'daki bu hadiseler Orta Asya halklarının hayal gücü ve ruhunda derin bir iz bıraktı⁸³.

Ayrıca, K.Yomudski, 1916'da Türkmenistan'da meydana gelen ayaklanmayı ve nedenlerini detaylı olarak anlatmaktadır. Yazar, 8 Temmuz 1916'da, Türkistan Genel Valiliği tarafından “Türkistan bölgesi halkını işe alma” emri verildiğini duyurdu. Özellikle Türkistan'dan, özellikle de Zakaspi bölgesinde bulunan yaklaşık 220.000 kişiden 14.000 işçi alınmasına karar verilmiştir. Geri planda çalıştırılacak olan Türkmen işçilerinin Batı Rusya'ya gönderilmemeleri, onlardan bulunduğu bölgelerde silahlı birliklerin koruma sağlaması emredildi. Halk olup biteni tam olarak kavrayamadı ancak halk arasında güçlü kuvvetli kim varsa sessizce toplanarak “soğuk ülkelere” çalışmak üzere gönderilmeye başladılar. Başlangıçta kimse iş için Rusya'ya gitmek istemiyor ve herkes kendi nöbetinden kaçmak için bir fırsat kolluyordu. Lojistik işler için işe alım operasyonlarında meydana gelen rüşvet, istismarlar, usulsüzlük ve diğer suistimaller halkın öfkesine ve hoşnutsuzluğuna neden oldu. Bu süreçte ilk protestolar 16 Temmuz 1916'da Taşkent'te başladı ve daha sonra Ağustos

---

⁸³Yomudski, 1927: 13.

ayında Semireçiye'de devam etti. Protestocular Zakaspi bölgesinde, özellikle Krasnovodsk şehrinde protestolarını sürdürmek için Etrek'teki otlak alanlarına gittiler. Rus komutanı Zolotoryov, Etrek'te yaşayan, tamamen barışçıl, yarı yerleşik yaşayan halka ateş açılması için emir verdi. Böylece, Etrek sınır çizgisi boyunca bir savaş başladı ve askeri çarpışmalar yaşandı. Birkaç yenilginin ardından, Taşkent'teki General Madritov komutasındaki Çarlık orduları, sayıları 15.000'i bulan isyancıları cezalandırmak için bölgeye intikal etti.

General Madritov başlangıçta Etrek'teki Türkmenlere karşı değil, Rusya'daki olaylar hakkında hiçbir şeyden haberi olmayan Gürgen Nehri üzerindeki Fars Türkmenlerinin üzerine yürüdü. Böylece nüfusun mülkünü talan ve tahrip edildi, kayıplar büyüktü. Operasyonlar esnasında Madritov korkunç ve acımasız bir zulüm uyguladı. Yapılan zulüm öylesine insanlık dışıydı ki, Türkmenleri toprağa canlı canlı gömme vakaları bile yaşandı. Askerler çocukları sağa-sola fırlatmış, hamile kadınların karınları yarılarak bebekleriyle birlikte katledilmiş, diğer kadınlara ve genç kızlara kötü muameleler yapılmıştı. Bu olaylar halkın hafızasında ciddi travmalar oluşturmuş, bu nedenle Etrek sakinlerinin anneleri uzun süre çocuklarına “Sus, Madritov geliyor” ibaresini tekrarlayıp çocuklarını korkutmuşlardır⁸⁴.

Madritov, 5.000'den fazla safkan at, yüzbinlerce koç ve diğer sığırları gaspetti, halkın sahip olduğu halılar, keçeler, altın ve gümüş değerli ne varsa topladı. Aynı zamanda, hazineye yalnızca önemsiz sayıda koyun ve 63 at verildi ve diğer her şey Madritov'a ve onun yanındaki rütbelilere dağıtıldı. Yağmaladıkları tüm malları, değerli eşya ve parayı kendi memleketlerine yolladılar. 1916'nın ikinci yarısında, hem ayaklanmayla suçlananların tüm davalarının gönderildiği askeri mahkemelerde, hem Türkistan'ın yerli bölgelerinde, hem de Rus ve İran topraklarının Yomud bozkırlarında bu yağmalamalarla ilgili dava açılmaya başlandı. Sorumlular "savaş yasaları"na göre yargılandı ve mahkemeler birçok ölüm cezası verdi.

K.Yomudski'ye göre, işçi alımı, ateş etmeler, cezalar, idamlar ilgili tüm bu olaylar “Türkistan halkının” nüfusunu ruhen de derinden etkiledi. Türkmenler arasında kitlesel tutuklamalar, 1914 savaşı, infazlar, baskınlar Türkmenleri 1917 Şubat ihtilaline doğru sürüklemekteydi. Türkmenlerin meydana gelen olayları toplumsal olarak bir şuurla idrak ve daha net bir tepki ortaya koyabilemesi için biraz daha zamana ihtiyaç vardı.

İkinci bölüm, Çar rejiminin çöküşünü, yeni bir hükümetin kurulmasını ve özgürlüklerin ilan edilmesini anlatmaktadır. Bu olaylar Türkmenler tarafından coşkuyla karşılanmıştır. K.Yomudski'nin yazdığı gibi: “Şubat devriminin bahar tatili son derece kısa sürdü, ilk sevinç günleri hızla silindi. Şehirlerde karşılıklı hesaplaşmalar ve güç mücadeleleri yaşandı. Yürütme komitelerine ve komiserlerine maceracılar, kendileri arayanlar ya da yerli

⁸⁴ Yomudski, 1927: 15.

halkın sömürülmesinde ve kraliyet idaresinde yer alan kişiler kıyasıyla bir mücadele içine girdiler. Sırf ideolojik nedenlerle insanlar yönetimde etkili makamlara getirilmişlerdi. Her şeye rağmen Türkmenler bu insanlara bile ilişmedi⁸⁵.

Bölgesel yönetim komitesinin başına Kont Graf Dorrer getirilmiştir. Yeni yönetici sürekli entrika, iftira ve görevini sürekli kötüye kullanması ile ün kazanmıştır. Dorrer ve benzeri uyanık Rus yöneticileri, Türkmen aşiretlerinin doğuştan gelen uyum ve birliktelik ruhuyla hareket etmelerinden korktukları için, Türkmenler arasında gruplaşmalar oluşturmaya ve halkın bir bölümünü diğerlerine karşı ayrı tutarak halkı böl-parçala-yönet taktikleriyle Türkmen nüfusunu sessiz ve derinden sindirmeye çalışıyorlardı. Buna rağmen, farklı bölgelerden gelen Türkmen temsilcileri bir toplantı düzenleyerek yaşanılanların artık bir varoluşsal soruna dönüştüğünü ve bölgesel bir Türkmen komitesi oluşturma kararı aldılar. Dorrer, bazı önde gelen yetkili Türkmenlere, önderlik ettiği aşiretlerinin bağımsız, ayrı “Hanlıklar” yaratma fikrini aşılamaaya çalışmıştır. Böylece Rusya’daki darbeye bağlantılı olarak “özgürlük” ve “Türkmenlerin Bağımsızlığı”nın yolunun açıldığı yönünde düşünceler serdetmeye başladı. Dorrer’in planı kısa bir süre için başarılı oldu: Türkmen komitesi dağıldı. Aşkabat’ta başta Teke ve Yomut kabileleri olmak üzere farklı yerlerden gelen Türkmenler arasında anlaşmazlık başgösterdi.

Dorrer tarafından yaratılan efsanede, şimdi her milletin kendi “Han”ı tarafından yönetileceğini ve Yomut’ların kendilerini tüm Türkmen Hanlarının başına koyup hepsini kontrol etmek için çaba gösterdiğini, bu hanlığın giderek yayılmacı bir politka izlediğini abartarak herkese yaydı. Buna ek olarak, Aşkabat’ta Dorrer, özellikle iç işleri için “özel bir komite” oluşturdu. K. Yomudski’nin yazdığı gibi: “Komite, ruhu ve icraları ile genel olarak Türkmenlere düşmandı ve bu nedenle Türkmenlere kötülük ve zarardan başka bir şey yapmadı”⁸⁶. Neticede, bölge meclisinde temsilcilerin birbirine düşmesinde Dorrer önemli rolü oynadı.

Farklı bölgelerden gelen Türkmenler, darbe ve yıkımla ilgili olarak kendilerinden önce ortaya çıkan yerel meselelerle, açlıkla ve gıda kıtlığı gibi daha temel sorunlarla mücadele etmekle meşguldü. Bu nedenle daha büyük resme bakmaktan acizdiler. Ruslar, Rusça konuşan nüfusun yaşadığı şehirlerde ekmek, para, imalât, şeker ve diğer stoklarını yoğunlaştırdı. Türkmenlere, diğer bölgelerden yiyecek temin etmek için demiryolu veya su taşımacılığı kullanma imkanını bile verilmedi. Bütün ekmek ve gerekli tüm yiyecekler komitelerin kendileri için kullanıldı.

⁸⁵ Yomudski, 1927: 16.

⁸⁶ Yomudskiy, 1927: 18.

Ruslar tarafından kurulan “Özel Komite” yerli Türkmen nüfusuna yardım etmedi. 18 Temmuz 1917’de Krasnovodsk şehrinin meclisindeki başarısız müzakerelerin ardından yaşanan büyük skandallar ve karşılıklı kınamalar, Dorrer’in öfkelenmesine ve hüsrana uğramasına neden oldu. Böylece Dorrer görevinden ayrılarak aceleyle Taşkent’e kaçtı. O dönemde Zakaspi bölgesinde gerçekleşen kıtlık ve yıkım, çeşitli siyasi ve askeri gruplar arasındaki çekişmeler ve silahlı çatışmaları Türkmen nüfusu derinden etkilemişti. Bu şartlar altında Ekim Devrimi’ne giden Türkmenler olup bitenlerle ilgili ciddi bir siyasi ilgisizlik içindeydi.

Ayrıca, K. Yomudski’nin makalesi, 1918-1920 iç savaşına değinirken aynı zamanda siyasi olaylara karışan bazı Türkmen kişiliklerinin faaliyetlerini de incelemektedir. Örneğin, Esenguli’de hayat sürdüren Tore Ahun eski din hocası olmakla birlikte, Türk aydınlarının desteğini alarak Osmanlı hükümdarının armasını evin çatısına diker. Han Durdu başkanlığındakib aşka bir grup da Tore Ahun’a karşı harekete girişmiştir ve kendi aralarında mücedele etmişlerdir. Tore Ahun 1917’den 1923’e kadar siyasi arenada kaldı ve Sovyet rejimine karşı kendi adamlarıyla savaş açmıştır. Ancak, Kızıl Ordu çok güçlüydü ve Hocakuli Han bir çatışmada öldürülerek birliği geri püskürtüldü, adamları da tamamen dağıtıldı⁸⁷.

K. Yomudski, Eziz Han isimli bir Türkmen liderin faaliyetleri hakkında da bir değerlendirme yapmaktadır. 1917 yılına kadar, eylemleri ve baskınlarıyla Eziz Han, o zamanki Rus ve İran otoritelerinin haksızlıklarını protesto etmiştir. Türkmen nüfusun haklarını her fırsatta savunabilmek için bütün protesto fırsatlarını değerlendiriyor ve bu anlamda geniş kitleleri organize etmeye çalışıyordu. Darbeden sonra iktidarın saldırıları artınca, Eziz Han önde gelen bazı Türkmen liderler ve hatta bir grup Ruslarla birlikte, eski yönetime karşı mücadeleye öncülük etti. Geçici hükümet temsilcileri, İngilizler ve Denikin ordusu aynı anda Eziz Han’la da iyi ilişkilerini sürdürmeye çalışarak bir şekilde onu tuzağa düşürüp yakalamaya ve ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Eziz Han esir edildi ve derhal ölüm cezasına çarptırıldı. Kendisi hakkında övgüyle bahseden K. Yomudski şu satırları yazmıştı: “Eziz Han, faaliyetleri esnasında asla fakirlere dokunmadı, halka zarar gelmemesi için çalıştı, tek yaptığı Çarlık döneminde insanları sömüren ve saldıran kişi ve grupları yok etmektir”⁸⁸.

Böylece, K.Yomudskiy bu makalesiyle Türkmen halkına ilişkin 1915-1923 tarihleri arasında meydana gelen olayları tarif etmeye çalıştı. Yayın kurulu “K. Yomudski tarafından yayınlanan makalenin günahı olarak ise, içinde Türkmenistan’daki devrimci olayların Marksist bir analizinin bulunmaması” nedeniyle kendisini eleştirmişti. Bununla birlikte, bu

⁸⁷ Yomudskiy, 1927: 19.

⁸⁸ Yomudskiy, 1927: 20.

makale, bu dönemin tarihini, özellikle de o yıllarda etkili olan isimleri ortaya koyan ana kaynaklardan biridir.

P.M.Vasilyev'in 1917'de "Geçici yürütme komitesi ve Zakaspi bölgesinin asker ve işçi vekilleri konseyleri" başlıklı makalesi üç bölüm halinde derginin üç sayısında peşpeşe yayınlandı. P.Vasilyev'in, makalelerinde, Zakaspi bölgesini 1917 Şubat'ında Rusya'da gerçekleşen Şubat Burjuva devriminden yılsonuna kadar tarayarak yaşanan siyasi süreçleri anlatmaktadır. P. Vasiliev, bölgesi nüfusunun Rusya'da gerçekleşen devrimi ilk kez 16 Mart'ta öğrendiği yazmaktadır: "Bugün bölge başkanının amiri olan Başgeneral Kolmakov, Aşkabat garnizonu için II. Nikolay'ın serbest bırakıldığını ve tahtın Büyük Dük Mikhail Aleksandroviç'e devredildiğini açıklayan bir bildiri yayınladı. 17 Mart'ta, Mikhail Aleksandroviç'in ülkede yönetimi tamamen devraldığını ilişkin bir bildiri Aşkabad şehrinde yayınlandı ve posta yoluyla tüm bölgeye dağıtıldı. Bölge nüfusunun tamamı, özellikle de işçiler tarafından çok az istisna dışında gerçekleşen devrim haberi memnuniyetle karşılandı. Bölge genelinde mitingler ve gösteriler düzenlendi."⁸⁹ Ayrıca yazar, yeni hükümetin yapısı hakkında 24 Mart'ta Aşkabat geçici yönetiminin düzenlendiğini yazıyor. Komitede 39 kişi oy kullanma hakkına sahipti. Parti üyeliği ile komitenin yapısı farklı işliyordu. Aşkabat, Merv, Kızıl-Arvat, Krasnovodsk, Bayram-Ali, Tecen ve diğer bölge yönetim kurullarının kentsel yerleşimleri ve işçi temsilci konseylerinin neredeyse tamamında asker ve subaylar da bulunuyordu. Yerel yürütme komitelerinin sosyal ve parti yapıları da Aşkabat'tan biraz farklıydı. Ancak buradaki işçilerin ve askerlerin yüzdesi çok daha yüksekti. Türkmen yürütme komitelerinin organizasyonu ancak 28 Mart'tan sonra Merv bölgesindeki Türkmenlerin genel kurulunda yapılan genel seçimlerle Teke komitelerinin kurulmaya karar verilmesiyle başladı.

Yürütme kurullarının görev ve işlevleri, Türkistan genel valisi Kuropatkin'in tanımına göre, şehir konseyleri ve yürütme komitelerinin faaliyetlerini sadece kent nüfusuna yaymak ve Taşkent yürütme komitesinin talimatlarına uymak, düzeni sağlamak, geçici hükümetin programlarının uygulanmasını izlemek ve gerekli hallerde alt komitelere müdahale etmektir. Sivil yetkililer ile askeri yetkililer arasındaki anlaşmazlıklar, yürütme komitesi toplantılarında çözümlenirdi.

Yazar, 1917 Nisan'ında Transcaspian bölgesinde ve Rusya'da eski idare görevlilerinin değiştirildiğini ve bunun yerine yeni görevlilerin atandığını belirtmektedir⁹⁰. Bu süreçte sağ görüşlü krallık yanlılarının yerini liberaller aldı. Transcaspian bölgesi başkanı General Kolmakov, 11 Nisan'da bölgenin Aşkabat yürütme komitesi başkanı Kont Dorrer tarafından seçilen geçici bir komiser olarak kontrolörlük görevini üstlendi. 22 Nisan'da ise Geçici

⁸⁹ Vasilyev, 1928: 31.

⁹⁰ Vasilyev, 1928: 34.

Hükümetin Türkistan Komitesi tarafından bölgesel komiser olarak atandı. Daha sonra, 6 Mayıs'a kadar tüm ilçe şefleri, yardımcıları ve icra memuru seçilen komisyon üyeleri değiştirildi. Aynı zamanda, önceki faaliyetlerine göre, özellikle halka zulmedip halktan nefret eden yetkililer, yerel yürütme kurullarının kararı ile tutuklandı. Ancak, her zaman Aşkabat İcra Komitesi tarafından desteklenen bölgesel komiserin talebi üzerine tutuklananların çoğu derhal serbest bırakıldı. 6 Mayıs'ta, 3 gün süren Aşkabat'ta bölgesel yürütme kurullarının delegeleri bölgesel bir yönetim kongresi düzenledi. Kongrede 26 delege vardı ve hesaplamalarımıza göre aralarında Türkmenlerden sadece 4 delege vardı⁹¹. Kongre, I. Dünya Savaşı'nda savaşın zaferle sonuçlanması için bir karar aldı.

Bu arada bölgesel yönetimler altında İşçi ve Asker Vekilleri Konseyi de (Milletvekilleri Konseyi) de görev yapıyordu. Mart-Nisan aylarında Aşkabat'ta Krasnovodsk, Merv ve Kızıl-Arvat'ta toplanan işçi ve asker temsilciler konseyleri esasen devrimcilerden oluşuyordu. 17 Mayıs'ta yapılan ilk bölgesel Sovyetler kongresi, bölgesel komiserin yönetim sorunlarını tek başına çözebilmesi için yetki izin verdi: Transcaspian bölgesinin geçici yürütme komitesinin geçici varlığının yetersiz kaldığı bu nedenle bir süre önce tasfiye edilmesine karar verilen bölge Komiserleri ve kendisine bağlı bölge yetkililerinin yeniden atanmasına karar verildi. Bundan sonra, birer birer geçici yürütme komiteleri tasfiye edilmeye başlandı ve Haziran ayının sonunda hepsi sona erdi. Böylece, Transcaspian bölgesinde, islah dönemi sona erdi. Yalnızca siyasi işaretin değiştiği, ancak yönetim alanının özünün daha önce olduğu gibi kaldığı, yani yönetimin, Türkmenlerin katılımı olmadan hakim güçlerin ve burjuvazinin temsilcilerinin elinde kaldığı bir düzen varlığını sürdürmüş oldu.

Bolşeviklerin ilk örgütleri Mayıs ayında Aşkabat ve Krasnovodsk'ta ortaya çıktı. İlerleyen zamanlarda ise Bölgenin diğer bölümlerinde örgütlenmelerini tamamladılar. Bolşeviklerin ilk örgütlerinin başlangıçta çalışmaları, partiye yeni üyeler çekmek için esas olarak işçiler ve askerler arasında propaganda ve ajitasyonla sınırlıydı.

Türkmenlerin, Zakaspi bölgesinde gerçekleşen siyasi süreçlere karşı tutumu üzerine Vasilyev, Türkmen nüfusunun, Sovyetlerin etkisinden yeterince yalıtılmış olan, çoğunlukla tüccarlar ve bailerden oluşan Türkmen komitelerinde birleştiğini bildirmişti⁹². Petrograd'daki Ekim Devrimini, Transcaspian bölge nüfusu ancak 9 Kasım'da öğrendi. Sovyet iktidarı konseyi Mervde 30 Aralık'ta ve Askabat'taysa ancak 2 Ocak 1918'de kurabilmişti.

P.M.Vasilyev'in, "Zakaspi'de 1917'de Geçici İcra Kurulu, Askerlerin ve İşçi milletvekillerinin Konseyleri", başlıklı yazısında Zakaspi bölgesinin 1917 tarihli Rusya'daki Şubat burjuva devriminin ardından yılsonuna kadar süren siyasi süreçlerden bahsediyor ve şu

⁹¹ Vasilyev, 1928: 35.

⁹² Vasilyev, 1928: 40.

ifadeleri dile getirmektedir: “...Zakaspi bölgesinin halkı Rusya'da gerçekleşen devrimi ilk defa 16 Mart'tan öğrendiler. O gün, Tümgeneral Kolmakov, II. Nikolay'ın tahttan ayrıldığını ve tahtı büyük Dük Mihail Aleksandroviç'e devredilmesine ilişkin Aşkabat garnizonu için bir emir yayınladı”. Hakikaten, bölge nüfusunun tamamı tarafından, özellikle de işçiler tarafından çok az istisna dışında meydana gelen devrim haberi coşkuyla karşılandı. Petrograd'daki Ekim devrimini ise, Zakaspi bölgesinin halkı 9 Kasım tarihinde öğrenmiştir.

Ayrıca yazar, yeni hükümetin organizasyon işleri hakkında, özellikle 24 Mart'ta Aşkabat geçici yürütme komitesinin kurulduğunu yazıyor. Komitede 39 kişi oy hakkını kullanmasına karar verilmiştir. 1917 yılının Nisan ayında, Zakaspi bölgesinde de tıpkı Rusya'da olduğu gibi eski Çarlık yönetim yetkililerinin değiştirilmeye başlandığını ve bunun yerine yeni görevlendirilen komite üyelerin seçildiğini yazıyor. Sebebi ise işçiler sınıfı arasında memnuniyetsizlik ve istenmeyen aşırılıklara neden olabilir idi. Böylece, sağcı monarşistler yerine liberaller geçmiştir. Zakaspi bölgesi genel müdürü General Kolmakov yerine, 11 Nisan'da, Aşkabat yürütme komitesi tarafından seçilen Kont Dorrer getirildi.

6 Mayıs'ta Aşkabat'ta 3 gün süren bölge yürütme komiteleri delegelerin bölgesel Kongresi düzenlendi. Kongrede 26 delege vardı ve aralarında sadece 4 Türkmen delegesi vardı. Kongre, I. Dünya Savaşı'nda tam zafere ulaşana kadar mücadele verme gibi kararlar almışlardır.

İlk Bolşevik örgütleri Mayıs ayında Aşkabat ve Krasnovodsk'ta ortaya çıkmıştır. Bölgenin diğer yerlerinde daha sonra ortaya çıkarlar⁹³. İlk Bolşevik örgütlerin çalışmaları başlangıçta, partiye yeni üyeler çekmek, özellikle işçiler ve askerler arasında propaganda yapmak gibi faaliyetler yürütmüştür.

Sovyetler, işçi sınıfının çoğunluğunun özlemlerini ve gereksinimlerini anlamış görünüyordu ve sınıf mücadelesinin tüm mağduriyetlerini tamamen kınıyordu. Zakaspi bölgesindeki askerlerin, işçilerin ve köylü temsilcileri, işçi partisinin önderliği altında toplamışlardır. Bolşevikler, tüm emekçi halkı sermaye ile mücadelelerinde birleştirebilecek olan tek örgüt idi. Yerel konseylerin çalışmalarındaki en zayıf halka yerel Türkmen nüfusu ile zayıf bir bağlantıya sahip oluşlarıydı.

V. Karpıç, “Şubat'tan-Ekim'e Türkmenistan”⁹⁴ başlıklı makalede, bu dönemde gerçekleşen sosyal ve siyasal olayları ve 1917'de Zakaspide Şubat Devrimi'nden Ekim Devrimi'ne kadar geçen diğer olaylar arasındaki güç mücadelesini ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Bu konu Sovyet Türkmen tarihçiliğinde ve önceki yazılarda (K. Yomudskiy, Kozlov, vb.) yeterince ele alındığından, bu makaleyle ilgili olarak yalnızca ilginç bazı

⁹³ Vasilyev, 1928, №3-4, s. 29

⁹⁴ Karpıç, 1928: 29.

vakalara odaklanacağız. Örneğin, V. Karpıç, 1 Nisan - 1 Eylül 1918 tarihleri arası için yaptığı analizde, Türkistan ilçe güvenlik bölümü başkanı Albay Slavin'in "Türkiye ile savaş, pan-İslamcı fikirlere bile sempati duymayan Müslümanların hayatlarında bir uyanışa neden oldu. Türkiye lehine para toplamaya başladılar ve her yerde gizli toplantılar organize edildi. Bununla birlikte, Türkistan'ın tamamındaki ulusal hareket sayesinde yerel halk bütün kuvvetlerini Müslüman Bölge Konseyi etrafında toplamaya başladı. Türkmenistan'da "ŞURA-İSLAMİA" şubeleri, açıldı. Makalenin tarihsel değeri, yazarın kendisinin bu devrimci olayların katılımcısı olması ve kendisinin vurguladığı gibi, arşiv belgelerden alıntılar yapılmsından kaynaklanmaktadır.

K.Boriyev'in "Hiva ve Rusya" adlı dergide⁹⁵ yayınlanan makalesi, Şubat 1916'da Cüneyd Han'ın önderliğinde isyan eden Hiva Türkmenlerinin tarihine adanmıştır. Yazar, Junaid Han'ın Hiva şehrini nasıl ele geçirdiğini, İsfendiyar Han'ı devirdikten kısa bir süre sonra saltanatı nasıl elinde tuttuğunu anlatmaktadır.

Çarlık Rusya tarafından General Galkin komutasında Taşkent'ten gönderilen askeri bir birlik bu isyanı bastırmıştı. İşan-Han ayaklanmasının ideolojik esinleyicilerinden birinin evinde düzenlenen bir aramada, Junaid hana ait bir mektup bulundu. Bu mektup iki kez çevrildi: birincisi, askeri infaz müfrezesinin tercümanı, ikincisi ise Türkistan Genel Valisi İlkin'in ofis tercümanı tarafından yapıldı. Genel olarak, kendi aralarında önemli ölçüde farklılık gösteren bu çeviriler, İdris-Magzum'a göre Junaid Han'ın Ruslarla ilgili olarak alması gereken pozisyonla ilgiliydi. Aşağıda, İdris-Magzumun Cüneyt han'a yazdığı bir mektubun kısaltılmış bir özeti bulunmaktadır. "Rabbimizin size mesuliyeti yüksek bir görev vermiş olduğunu bildirmek isterim. Bu konum, üstlenilen görevler itibarıyla sorumluluğu yüksek, etrafı tehlikelerle çevrili bir vazifedir. Bu nedenle Şeriat'a azami dikkat etmeli, Allah dostlarına ve din adamlarına saygı duymalı, Müslüman öğrencileri eğitmeli, halka eşit davranıp adaletle hükmetmelisiniz. Şefkat ve merhamet yüce makamların en temel şiarıdır. Artık size inatçılık, huzursuzluk, öfkeli yakışmaz. Devletin devamı ancak halkın huzur ve refahı, adil bir düzenin varlığıyla mümkündür. Tebanız içinde akraba-yabancı, Müslim-Gayri Müslim ayrımı yapmadan, her canı bir sayıp hepsini bir ailenin fertleri gibi görüp hepsine güvenlik, adalet ve refah içinde yaşayacakları bir düzen kurmak şarttır. Üç günlük fani dünyada, halkı ezerek, onlara zulmederek mutlu ve müreffeh bir devlet inşa etmek mümkün değildir. Her istediğini yapan istemediği karşılıkları bulur. İyi bildiğiniz üzere, dört kutsal kitapta belirtildiği şekliyle, devlet ve milletin mutluluğu ve gücü ancak dostluk, kardeşlik ve sevgi ortamı ile mümkün olur. Kendisine verilen her türlü imkan, güç, zafer ve zenginlik için

⁹⁵ Boriyev, 1929: 42.

Tanrı'ya şükretmek farzdır. Ancak şükür ve şükranı bırakıp yenilmiş rakibine zulüm ve baskıyla meşgul olmak, adaleti bırakıp haksızlığa sapmak bir hükümdarı koltuğunda rahat oturtmaz. Bir memleketi adaletle yönetmek, ülkesinin ve halkının refahını gözetmek için Peygamberlerin Efendisi ve sonuncusu Hz. Muhammed Mustafa Aleyhisselam'ın şeriatine ve emirlerine tastamam uymakla mümkündür. Şunu da hiç bir zaman unutma: bu dünyada yaptığın her işin, attığın her adımın suali ve sorgusu olacak ahirette. Allah merhametlidir, affedicidir. O nedenle de merhametli olanları sever. Sen de halkına karşı her daim merhametli ve affedici olmayı unutma. Din adamlarına her daim hürmetli ol. Devlet-memleket meselelerinde her daim akil insanlara danış, meşveret etmeyi hiç bir zaman ihmal etme. Şu an Rusya'yla bir anlaşma yapmış bulunuyorsun ancak Rus'un ve eski devlet anlayışının bütün gelenekleri ve eski devlet çalışanları hala bu ülkede durmaya devam ediyor. Eğer ki bu ülkenin huzur ve refahı ve düzenini kurabilmek istiyorsan, tüm gayretini ve çabanı Muhammed Şeriatını bu ülkede inşa etmek için harcamalısın. Sana bir dost olarak bildirdiğim bu hakikatlerin hepsi hem bu dünyada hem de ahirette Tanrı'nın hürmet ve iyiliğini kazanmak için luzümlüdür, unutmayasın". Boriev, İdris-Magzum'un Junaid Han'a hitaben yazdığı bu mektub Türkmen tarih kaynaklarında hemen hemen hiç bir zaman kullanılmadığını belirtmektedir.

S. T. Filippov'un "Genel Madritov'un Cezai Seferi" adlı makalesi⁹⁶, 1916'da Etrek ve Gürgen Nehri boyunca batı Türkmenistan'ında yaşayan Türkmenlerin Yomud aşiretine verilen ceza ile ilgilidir. Yerel halk 1. Dünya savaşı döneminde işçi olarak gönderilme emrine uymayı reddettiler ve İran'a göç etmeye başlamışlardı. Böylece, itaatsizlik için Çarlık yetkililerinin baskı ve zulmü başlamış oldu.

General Kuropatkin General Madritov'a şöyle bir emir vermiştir: "Yomut liderlerin hepsini öldürmek, savaş meydanında diri kalanları ise esir almak, tüm atları, ateşli ve soğuk silahları toplamak, hayatta kalan Yomudların belirli sayısını işçi olarak göndermek".

General Madritov'un ordusunda, 5 piyade tabur, 12 buçuk yüz süvari, 8 at keşif takımı (yaklaşık 700 kişi), 18 tabanca, 13 makineli tüfek oluşuyordu. Orduyu genel olarak 3 yerden istila edecekti. Çekişliyar köyü -Teğmen Derfelden, Astrabat köyü komutasındaki Albay Gabayev ve Gurgen köyü Teğmen Albay Strjalkovskiy komutasındaki üç bağımsız müfrezeye getirildiler. Üç müfreze, komisyon yardımı, mühendislik ve teknik teçhizat ve topçu malzemeleri verildi. Her tüfek için 400 mermi ve her silah için 150 mermi vardı. Ayrıca her dekolman için 320 el bombası verildi. General Kuropatkin'in emriyle, General Madritov'in

⁹⁶ Filippov, 1930 :17-18.

Ekim ayının sonunda isyancılara karşı askeri operasyonlar başladı ve 1917'nin başına kadar devam etti.

S.T. Filippov'un "Utanmaz soygun" başlıklı makalesinde⁹⁷, Madritov'un Rus hükümetinin Akgala ve Kümüşdepe köyünde yaşayan Jafarbay aşiretinin Yomut Türkmenlere karşı acımasızlığından bahsetmektedir. İlk önce, General Madritov, yerli halktan Gurgen'deki birliklerine mümkün olan her türlü yardımı sağlamalarını istedi. Buna karşın Yomudlar emri kabul ettiler. Daha sonra, Madritov derhal birlikleri için inek ve koç teslim etmesini istedi. Yomudlar yine emri yerine getirdiler. Sonra onlardan askerlerin ihtiyaçları için at ve at arabası istendi. Yomudlar at ve 300 at arabası teslim ettiler ama para almadılar. Ardından General Madritov, bütün silahlarının teslim etmelerini emretti. Yomud Türkmenlerin çoğunluğu avcılık ile uğraştığı için tüm silahlarını da teslim ettiler. Ayrıca Türkmenler Akgal'den Garasuv'a telgraf direkleri kurdular. General Madritov'un emirlerinin hepsinin yapılmasına rağmen, ordu Türkmen köylerinde dolaşp, erkeklerin eşleriyle ve kız kardeşleriyle alay ettiler; para, halı, gümüş ve altın eşyalar ile diğer mücevherleri aldılar. Tahminlere göre, 65 bin ruble mücevher gasp edildi. Ayrıca tüm ekmekleri de ellerinden alınmıştır. Ardından, kayıkçılardan 10. 206 pud/ 167,181294 kg arpa alındı. Daha sonra, General Madritov'un emriyle, Türkmenler Garasuv'a 5.000 koyun ve 120 eşek teslim ettiler. Ayrıca pek çok safkan Yomud atlarına da el konulmuştur ve General Madritov tarafından bu atların ırkı mahvedilmiştir. S. Filippov, Yomud Türkmenlerin köylerine Ruslar tarafından yapılan bu yağmaların diğer köylere de aynısının yapıldığını vurguluyor.

T. Kozlov tarafından yayınlanan "1905 Zakaspi olayları"⁹⁸ ve "Kasım Grevi"⁹⁹ başlıklı makaleler, Zakaspi bölgesinde gerçekleşen olaylara adanmıştır. T. Kozlov, Rusya'daki devrimci yükselişinin 1905'te Zakaspi bölgesi'ndeki köylü kitlelere ulaştığını bildirmektedir. Devrimci dalga, bölgedeki demiryolu ve küçük kentsel proletaryayı ve bazıları sanayi işçilerinden oluşan demiryolu taburlarını sardı. Yerel Türkmenler bu etkinliklere katılmamıştır. 1904 Kasım'da demiryolu çalışanları arasında ilk grev patlak verdi ve işçiler 2 hafta boyunca greve gittiler zira ağır çalışma şartları birçok yeni gereksinimler doğurmuştu. Sonuç olarak, oranların bir kısmı yükseltilmiş, günlük ücret arttırılmış ve iki hafta boyunca grevde bulunan işçilere tam maaş verilmişti.

Şubat 1905'te de Aşkabat demiryolu çalışanları greve gittiler. Bu hareket Çarjou işçiler tarafından desteklenmişti. İşçilerin talepleri kısmen karşılandı. Aynı yılın Mayıs ayında Aşkabat katipleri şehir işletmelerinde ve ofisde çalışanlar greve gitti. Ağustos ayında

⁹⁷ Filippov, 1930:20-21.

⁹⁸ Kozlov, 1930: 20.

⁹⁹ Kozlov, 1931: 41.

demiryolu işçileri greve başladı. İşçiler ve yönetim kurulu çalışanları görevlerinden alındı. Kasım ayında bir grev tekrar başladı ve hem demiryollarında hem de şehirlerde çalışan halkın geniş kitlesi ve askeri birlikler onlara yardıma katıldı. Grevde askerlerin müdahalesi sonucu vurulan askerler oldu, bu nedenle grev güç kullanılarak durduruldu. Telgraf iletişimi kesildi.

Yazar, Temmuz olaylarına katılan askerlerin askeri duruşmasının 7 Eylül 1906'da başladığını bildirmektedir. İsyanlara katılmakla suçlanan askerler ağır şekilde cezalandırıldı. Eylemci askerler Jukov ve Egorov sonu belli olmayan cezalara çarptırıldılar. Birçoğu 10-20 yıllık ağır işte çalışma cezası aldı. Grevlere katıldığı için yaklaşık 400 işçi ve çalışan işten atıldı, 150'ye kadar kişi Orta Asya'dan sınır dışına kovuldu.

T. Kozlov, “bölgedeki devrimcilerin şiddetli baskısına ve eylemlerde rol alan liderlerin kitlesel olarak sınır dışı edilmesine rağmen, jandarma ve gizli polisinin, devrimci yükselişini bastırmakta yetersiz kaldığını ve muhalif örgütleri ancak birkaç yıl sonra 1908'in başlarında tasfiye etmeyi başardığını” vurgulamaktadır.

P. Arbekov'un “1907 yılının Mart-Nisan aylarındaki Hazar denizcilerinin grevi”¹⁰⁰ başlıklı makalesi Bakü ve Krasnovodsk şehirlerinde gerçekleşen Hazar denizcileri grevine adanmıştır. Krasnovodsk'ta grev 10 Mart'ta başlayıp 29 Nisan'da sona ermiştir. Grevciler, başta sosyo-ekonomik talepler olmak üzere yetkililere isteklerini bildirdiler. Yetkili makamlar, baskıdan dolayı nakliye ve gemi ustalarına bazı tavizler verdi. Neticede, idari önlemler alan bazı yetkililer 29 Nisan'da denizcilerin grevini durdular. Yazar, Türkmenlerin bu ve diğer sanayi sektörlerinde işe alınmadıkları için denizcilerin grevine Türkmenlerin katılmadığı vurgulanmalıdır.

2.4. 1918-1920 Yılları Arasında İç Savaş Dönemine Ait Çalışmalar

S.T. Filippov'un “Tecen yürüyüşü” başlıklı makalesinde¹⁰¹, Türkmenistan'daki iç savaş olaylarına adanmıştır. Bu makale S.T.Filippov'un “Zakaspi Cephesinde Savaş Operasyonları” kitabından bir alıntıdır. Yazar, 5 Haziran - 7 Haziran 1919 tarihleri arasında Kızıl Ordu'nun Merv'den Tecen'e 3 gün süren askeri seferi titizlikle ele alıyor. S.T.Filippov, Beyaz Muhafızların Kızıl Ordu'nun ilerlemesini durdurmak için 40 mil boyunca demiryolu raylarını yanlarına aldığını söylüyor. Neticede Devrimci Askeri Konseyi askerlerin trenlerden boşaltılmasını ve Tecen yaya gitmelerini karar verdi. Bu karar ordu için, dayanılmaz bir sıcaklıkta yürümenin kötü sonuçları getirebilirdi. Zira Merve'ten Tecen'e kadar tek bir kuyu bir damla su bulmak çok zor olabilirdi. Su tasarrufu için, 5 Haziran akşamı, bir bardak su

¹⁰⁰ Arbekov, 1932: 80.

¹⁰¹ Filippov, 1928 : 34.

dağıtıldığını ve 6 Haziran günü sabah ise, 2 bardak su daha verildiğini mkalaeden öğrenebiliriz.

7 Haziran'da, Gök-Süri istasyonunda Kızıl Ordu düşmanla karşılaşır ve birkaç saat süren şiddetli bir savaş sonucunda Kızıl Ordu kazanır ve sabah saat 11'de askerler Tecen şehrine girerler. Tejen seferine S. T. Filippov'un bizzat katılımı, makaledeki verileri çok güvenilir ve verimli hale getiriyor. Bu nedenle, bu makaleyi kaynak olarak kullanmak çok önemlidir.

Karakum Çölü üzerinden Tecen'e yapılan yürüyüş, 1965'de Türkmenfilm tarafından Altı Garliyev'in yönetmenliğinde "Kararlı Adım" adlı filmde bazı sahneleri izleyebiliriz.

T.S Kozlov'un "Hazar'daki İngilizler" başlıklı makalesi¹⁰², 1918'de Zakaspi bölgesine İngiliz müdahalesi ilgili yazılmıştır. Temmuz 1918'de Aşkabat'taki Sosyalist-Devrimciler ve Menşeviklerin isyanı, İngilizler tarafından askerlerin Zakaspi bölgesine gönderilmesine yol açtı. Yazar Zakaspi'deki İngiltere'nin asıl hedefi, İran, Afganistan ve Hindistan'daki sınırındaki Sovyetlerin gücünü yok etmek korkusu olduğunu yazıyor. Ayrıca, Zakaspi pamuğu İngilizler için ekomik bir gelir idi.

İngiliz General Malleson hükümete kendi adamlarını sokarak etkisini pekiştirmek, bölgenin efendisi olmak için diktatörlüğünü kurmak gibi Londra hükümeti görevlerini yerine getirmeye çalışıyordu. İngilizler Nisan 1919'da askerlerini Aşkabat'tan İran'a çekti. Ellerinde sadece Albay Scott'un kontrolündeki Krasnovodsk limanı kaldı. Beyaz muhafızlardan almış olduğu yenilgi ve Sovyet birliklerinin Hazar Denizi kıyılarına Aşkabat'tan ilerlemesi, İngilizlerin Krasnovodsk'tan ayrılmasını hızlandırdı.

K. Kostin'in, "Gulam-Ali" başlıklı makalesinde¹⁰³, Daşoguz bölgesinin Yılanlı köyünün önde gelen lideri olan Gulam-Ali hakkında bilgi vermektedir. Babasının ölümünden sonra Gulam-Ali, İbrahim Djhundikov'ın emrinde bir çoban olarak çalışır. Gulam-Ali hızla İbrahim'in güvenini kazanmayı başarır, kızını kaçıır ve Gubadağ bölgesine taşınır. Orada bir çete kuruyor ve haydutluk yapmaya başlıyor. Zamanla, Gulam-Ali güçlenir ve adeta sınırsız bir güce kavuşur. Çetenin üye sayısı 500 kişiden oluşan atlı ve silahlı yiğitlerden ibarettir. Goçmammet Han ile birlikte, Hiva'dan bağımsız yeni bir hanlık oluşturmak istediler. Hükümet gittikçe Gulam-Ali ile sorunlar yaşamaya başlar ve General Galkin'in komutasındaki askeri birliğini gönderir. Ordunun gelmesiyle birlikte çete çöle geri çekilir. Gulam-Ali oradan da kaçarak Yılanlı'ya dönüyor ve bir kale inşa ederek kendisini "vilayetin" sahibi ilan ediyor.

¹⁰² Kozlov, 1928 : 35.

¹⁰³ Kostin, 1929: 14.

Kızıl Ordu'nun gelmesiyle, Gulam-Ali yeniden çöle kaçtı ve Kızıl Ordusuna karşı olarak "tarafsız" bir tutum sergiledi. Bu arada çiftlikleri yağmalamaya da devam etti. 1925'te Aşkabat'a gelir ve Köşü köyüne bir ziyarete gittiğinde kan davası, kendi döneminde yaptığı soygunlar ve tahribatlar yüzünden öldürülür¹⁰⁴. Gulam-Ali'nin hayatı bu şekilde son verir. K. Kostin'in Gulam-Ali hakkında yayınladığı bu makalesi, o dönem için bilinmeyen bir "kara leke"nin aydınlatılmış olması bakımından önemlidir.

S.Geyvandov'un "Beyazların Merv işgali" başlıklı makalesi¹⁰⁵ Zakaspi bölgesindeki ortaya çıkan iç savaş hakkında bilgilendirmektedir. Makalede, 1918 yılının Temmuz günlerinde gerçekleşen askeri-siyasi olayların yanı sıra, 15 Temmuz'da Merv'deki özel komisyonun başına gelen Türkistan Cumhuriyetinin halk komiseri P.G. Poltoratski'nin infazı ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.

Merv olaylarının bir görgü tanığı olan S.Geyvandov, P.G. Poltoratski'yi 20 Temmuz 1918'de tutuklanmasından 2 saat önce canlı gören son kişilerden biriydi. Tutuklanmanın ertesi günü, Aşkabat'tan gelen Beyaz Muhafızlar Askeri Karargahı, onu ve İ.K.Kalenichenko'nu kurşuna dizilerek idama mahkum etti ve 22 Temmuz'da ceza infaz edildi. S.Geyvandov'un yazdığı makalede konuyu şu şekilde anlatılmaktadır: "Poltoratskiy ve Kalenichenko tuğla fabrikalarında vuruldu. İnfaz kısa sürdü. Vurulunca ikisi de olduğu yere yığıldı ve üstlerine biraz kum atıldılar. Perişan bir haldeydiler. Bu kadar kısa sürede ne kadar da candan arkadaşlar olmuşlardı halbuki şimdi de yanyana yatıyorlar. Yoğun ateş nedeniyle karınları yarılmış, şişmiş mideler ve bağırsakları dışı doğru sarkmıştı. Yüzleri, gözleri garip bir manzara teşkil ediyordu. Bu manzara hala hatırımdan çıkmaz¹⁰⁶. Makalede sunulan ve bu olaylara tanık olan S.Geyvandov tarafından sunulan bilginin birinci elden sunulan bir tecrübi bilgi olduğunu vurgulamak gerekir.

1921'de Poltoratski'nin anısına, Aşkabat şehrinin adı bir müddet Poltoratsk olarak değiştirildi. 1926'da yeniden Aşkabat adına geri dönüldü.

Karaş Khan'ın oğlu Yomudski'nin "18 Gömme"¹⁰⁷ başlıklı makalesinde Temmuz 1918'de Krasnovodsk (şimdiki Türkmenbaş) şehrinde gerçekleşen olayları anlatmaktadır. K.Iomudsky makalenin girişi olarak Rus Çarlık ordusunun generali N.İ. Grodekov'un sözleri ile başlar: "Türkmenler dünya üzerinde kara bir lekedir; onların varlığı insanlığa bir utançtır" Sadece bu söz, makalenin genel tonu ve içeriğinin nasıl olduğunu ifadeye yeterlidir.

¹⁰⁴ Kostin, 1929: 15.

¹⁰⁵ Geyvandov, 1928: 23.

¹⁰⁶ Geyvandov, 1928: 24.

¹⁰⁷ Yomudskiy, 1928: 26.

18 Temmuz 1918'de Kun yönetimindeki Menşeviklerin trenleri Krasnovodsk'a geldi ve burada kansız bir darbe yaptı. Temsilciler Konseyi (İşçiler Konseyi, İşçiler, Askerler ve Köylü Milletvekilleri Konseyi) üyeleri ardından Pravrakom (hükümet yürütme komitesi) tutuklandı. Daha sonra Kun, kendisini “Krasnovodsk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı” olarak ilan etti. Türkmenler düşmanca bir tutum sergilemeseler de bu hükümete tepki gösterdiler. Kun hükümeti, önde gelen Türkmenleri bastırmaya karar vererek aralarında öne çıkan insanları kendi hükümet komitesine çekmek istedi. Birçok Türkmeni komiteye katılmaya davet etti, ancak kimse çağrısına katılmadı. Aradığı desteği bulamayan Kun, Türkmenlere yönelik baskı ve yağmalamalara, şehirlerde şiddet eylemlerine ve tutuklamalara başladı. Ondan hoşlanmayan herkes “Bolşevizm taraftarı” olmak ile suçlandı ve tutuklanarak önce Enzeli'ye ve ardından Hindistan'a sevk edildi. Bizzat kendi katılımlarıyla Yomud Türkmenlerine yönelik saldırılar yapıldı, halk cezalandırıldı ve soyuldu. Köylerin sakinleri değerli neleri varsa (para, kıyafet, halı, değerli eşya vs) sahile gömdüler.

1918 sonbaharında Çeleken şehrinin Gara-Gol köyünde (şu anda Hazar şehri) yaşanan başka bir siyasi hadise daha vardı. K.Yomudski bu trajik öyküyü, 18 denizde boğulan, ancak ölmeyen ve kendi köyüne ulaşmayı başaran Tuvak Mamed Mahtumov'un ağzından nakletmiştir: “Dünya savaşının bir mirası olarak, her yerde ekmek ve yiyecek sıkıntısı vardı. Açlık tıpkı bir hayalet gibi her yerdeydi. Köylerde, dört yıldan beri süren tifo salgını yüzünden nüfus azalmıştı, gıda kıtlığı vardı. Halk, un ve buğdayın nereden ve nasıl bulunacağı sorununu bir türlü çözemiyordu. 1918 sonbaharında büyükler, halktan para ve değerli eşyaları toplayarak, un ve buğdayla takas edebilmek için Kuzey Kafkasya'ya göndermeye karar verdiler. Bu zor görevi halk adına gerçekleşmesi için iki yelkenli gemi hazırladılar. Eylül ayının ortalarında iki gemi, 18 genç, sağlıklı, cesur Türkmenle birlikte köylerine ekmek getirebilmek için Petrovsk yönünde denize açıldılar. Tekneler gerekli malzemelerle donatıldı. Ekibin dört bin pound un veya buğday unu alabilecek miktarda parası, çantalar ve çeşitli eşyaları vardı. Çeleken şehrinin Gara-Gol köyünü terk ettikten sonra, gemi sabaha doğru Kızıl-Su'ya ulaştı ve orada durmak zorunda kaldı. Deniz tamamen durgundu ve hafif bir hava hareketi bile yoktu. Krasnovodsk tarafında çok uzakra bir duman görüldü ve bir süre sonra Krasnovodsk'tan Bakü'ye kadar her zamanki rotayı takip eden vapurun hareket ettiğini anladık”¹⁰⁸.

Türkmenler vapurun görünümünü önemsemediler, zira denizle içli dışlı olduklarından dolayı onlar için gemiyle buluşmak sıradan bir konuydu. Ancak, teknelerinin yanından geçerken vapur beklenmedik bir şekilde rotasını değiştirdi ve teknelerin önüne geçti. Onlara

¹⁰⁸ Yomudskiy, 1928: 29.

yaklaşırken vapur durdu ve silahlı adamlar vapurdan tekneye atladılar. Öncelikle, Türkmenlerden elde ettikleri bütün parayı ellerinden aldılar ve tüm mallarının tekneden vapura aktarmaya zorladılar. Daha sonra ise teknedekilerin hepsini esir aldılar.

Türkmenler sorunun ne olduğunu ve neden böyle bir hadiseyle karşılaştıklarını ve para ile mallarının kimler tarafından ellerinden alındığını anlayamadılar. Tüm iyi niyetlerine rağmen tehdit ve istismar gördüler. Vapura “Menshevik” kökenli bir komiser askeri bir ekibin başındaki sorumluydu. Kadınlar ve vapur yönetimindekilerin eşlerinin masum Türkmenlere dokunmamaları için yalvardı, ancak kimse onları dinlemedi.

Gemi, her iki tekneyi de çekerek Bakü'ye doğru ilerlemişti¹⁰⁹. Yaşananlara ek olarak yolda da büyük bir trajedi yaşandı. Vapurun başındaki komiser, Türkmenleri birer birer denize atmalarını emretti. Bir Türkmen'i kazan dairesindeki sıcak kafesinden aldılar, sonra da onu çıırılçıplak soydular. Kollarını ve bacaklarını iplerle bağladıktan sonra sarhoş Menşevik komiserin emriyle denize attılar. Bu esnada gemideki kalabalık vahşi kahkahalar atıyordu. Vapurun güvertesinde, ruhsuz ama açgözlü bir grup, sağa-sola koşarak, denize atılan Türkmenlerin ne yaptığını farklı açılardan izlemeye çalışıyor, bu esnada hopluyor, zıplıyor, çılgınca ıslık çalıyor ve eli-kolu bağlı garip Türkmenlerin ölümle pençeleşmelerini zevkle izliyorlardı. Bu işlem kurbanın su altında tamamen boğulana kadar sürüyor, sonrasında kalabalık içeri geçip bu durumu içerek kutluyorlardı. Ardından tekrar güverteye çıkıp bekletilen başka bir Türkmen'e aynı şeyleri tekrar ettiler. Bu manzarayı çılgınca eğlenerek izlediler. Böylece, on sekiz kişi gemiden atıldı¹¹⁰.

K. Yomudski, bu katliamının Bakü'ye kadar devam ettiğini ve bu vahşi eğlencenin gün boyu devam ettiğini yazmaktadır. Sonuncu kurban Tuvok Mamed de denize atıldı. Hayatta kalabilmek için bacaklarını ve kollarını serbest bırakmaya çalıştı ve yüzeyde kalabilmek için tüm gücünü kullandı. Canhıraşane çabalar ve kolların ve bacakların hareketleri, Tuvok Mamed'i suyun yüzünde tutmayı başardı. Yavaş yavaş ip çözüldü ve yüzerek bilinçsiz düşeceği ana kadar bütün kuvvetiyle mücadele etti ve sonunda mucizevi bir şekilde kıyılarına ulaştı. Kendine gelince, iki gün boyunca tamamen çıplak ve aç dolaşarak, dağlara doğru yola koyuldu. Tabii ki, Tuvok Mamed'in açlıktan ve bitkinlikten ölmesi gerekiyordu ama şansına bir Tatar balıkçıyla karşılaştı. Bu kimse Tuvok Mamed'i alarak yedirip içirdi ve üzerini giydirdi. Ardından balıkçı motoruna bindirip Krasnovodsk'a götürdü. Oradan da Türkmen balıkçı teknesi onu Çeleken'e Kara-Göl köyüne götürdü. Ruhun tükenen Mamed, görünüşte ve deliliğe yakın vaziyette obasına ulaştı. Tuvok Mamed'in ve onyediy yoldaşının ölümüyle ilgili

¹⁰⁹ Yomudskiy, 1928: №1, 30.

¹¹⁰ Yomudskiy, 1928, №1, 31.

getirdiği haberi obasında acı dolu çığlıkların ve ağıtların yükselmesine neden oldu. K. Yomudski yazdığı gibi, kendisi de köydeki bu olayların tanığı olmuştur.

1919' yılında yerli halk on sekiz Türkmen'in denize atıldığı vapurun adını ve sorumluların isimlerini tespit etti ve Azerbaycan'daki Musavat hükümetine, Bakü'deki Transkafkasya hükümetine Transkaspı Hükümeti'nin yetkili bir temsilcisi aracılığıyla, on sekiz masum Türkmen'in batırılmasının faillerini adalet önüne çıkarılması için bir başvuruda bulundular¹¹¹.

Makalenin sonunda, K. Yomudskiy, saldırgan geminin adının “Yüpiter” olduğunu ve Egipkin ve Melnikov yönetimine gemide 60 silahlı Menşevik olduğunu bildirmektedir. Zakaspi bölgesinin Geçici Hükümetinin üyelerinden biri olan Kurilev, 1918 sonbaharında, kalabalık bir toplantıdan önce Aşkabat'ta herkesin dilinde dolaşmaya başlayan bu kanlı olaydan sonra, “Türkmenlerin 18 piçini batırdık, yakında başkalarını da yok edeceğiz!” diye bir demeç vermişti. Maalesef bu ifadeler Krasnovodsk Cumhuriyeti Başkanı Funtikov tarafından da alkışlanmıştı. Bu olay Türkmenistan'da büyük bir etki yarattı. P. Komarov bu trajik olaya ilişkin Moskova'da “Tuvak Mamed'in Öyküsü” adlı bir şiir yazdı ve Turkmenovedeniye dergisinde yayınlandı (1928, №7-8.) Türkmen yazarı G. Burunov "Onsekiz Gömme" romanını kaleme alır ve G. Veselkov tarafından Rusça'ya da çevrilir.

P.M. Vasilyev'in “Kerki koltuğu” başlıklı makalesinde¹¹², Mayıs-Temmuz 1919'daki Kerki şehrinin savunmasını anlatmaktadır. Vasilyev, Kerki semtinin Çarçu'dan iki yüz mil uzaklıkta olduğunu ve Buhara'nın sınırlarının üzerinde bulunduğunu belirtir. O zamanlar 5-6 bin Avrupalının olduğu küçük Kerki kasabası, Sovyetlerin elindeydi. Aşkabat Beyaz Muhafız hükümeti, Kerki'yi o zamanlar Sovyetlerin yetkisi altındaki Çarçu şehrine saldırmak için bir üs olarak kullanmayı planlıyordu. Kerkov'un ele geçirilmesi için, Beyaz Muhafızlar tarafından baş kaptan rütbesine terfi ettirilen eski Kerki tüccarı Ayrapetov'a emanet edildi. 1919 baharında, Airapetov küçük bir grup toplayarak eylemlerinin Buhara hükümeti ile koordinasyon halinde gerçekleştirilmesi konusunda talimatlar aldıktan sonra Kerki'ye doğru yürüyüşe geçti. Üzerlerine bir askeri birliğin geldiğini öğrenen Kerki Geçici Konseyi, şehrin savunmasını sorumlu komutan ve onunla birlikte dört kişilik bir askeri kurula vererek gereken herşeyin bu kurul eliyle yapılmasını emretmişti. 13 Mayıs 1919'da, şehirde 14 Mayıs'tan itibaren şehirdeki sıkıyönetim ilan edildi¹¹³.

15 Mayıs sabahı, Kerkini Savunan görevliler Beyaz Muhafızlar tarafından gönderilen bir ültimatoma aldı. Buna göre, o andan başlayarak 2 saat içinde şehrin kayıtsız şartsız teslim

¹¹¹ Yomudskiy, 1928: 32.

¹¹² Vasilyev, 1928, №3-4, 30.

¹¹³ Vasilyev, 1928: 30.

olması isteniyordu. Aksi takdirde, hem kale hem de şehir bombalanacak, tüm sivil nüfus yok olacaktı¹¹⁴. Kerki'yi savunan görevliler, Sovyet iktidarını tüm güçleriyle savunacaklarını söylediler. 18 Mayıs'ta, Kagan'dan Samsonovo'ya (Amu-Darya'nın sağ kıyısında Kerki'ye karşı istasyondaki istasyon) bir trenle, Sovetkin, Şubert ve Sorov liderliğindeki Kagan ve Emirabad demiryolu işçilerinden bir grup gönüllü geldi ve Kerki'deki savunma hatlarına dahil oldular. 20 Mayıs'ta şehir ve kale kuşatıldı. Kentin savunucuları 3 şirket ve 1 taburdu. Şehir 4 savaş alanına bölündü ve bir uzatma bariyeri tarafından kordon altına alındı. Şehir, Rus nüfusuna karşı Müslüman din adamları tarafından eğilen 10 Özbek ve Türkmen halkasıyla çevrilmişti. Çatışmalar aralıklarla devam etti ve Beyaz Muhafızların tüm saldırıları kentin savunma hattı tarafından başarılı bir şekilde savuşturuldu.

Savaş 7 Temmuz'a kadar sürdü. Bu dönemde, düşman şehri ele geçirmek için birkaç girişimde bulundu, ancak tüm girişimler ağır kayıplarla sonuçlandı. Abluka sırasında, savunmadan en çok 30 öldürülürken, kuşatanlar 2.000 kişiyi kaybetti.¹¹⁵ 7 Temmuz'dan sonra, 17 Temmuz'a kadar kesintilerle görüşmeler başladı. Bugünde, savaşı sonlandırmak için bir anlaşmaya varıldı. P.V. Vasilyev'in yazdığı gibi, “ 29 Temmuz'da, Türkmen ve yerel Buhara yetkililerinin temsilcilerinden oluşan Şehir Savunma Kurulu tarafından yayınlanan bir açıklamada “Türkmen nüfusunun imtiyazları devam edecek, yerel Buhara makamları, Türkmenler tarafında pazarın açılmasıyla Ruslara karşı hiçbir gösteri yapılmayacağını koşulsuz olarak deklare edeceğini, barış ve huzurun bir an evvel yeniden inşa olması gerektiğini söyledi. Aksi takdirde, tüm sorumluluk Buhara hükümetinin olacaktır” denildi. Anlaşma, Türkmen nüfusunun bir temsilcisi, Hacı Molla Akman Urak, Kerki Beki, Mirza Habibek Taksaba, Kerki Reisi Molla Şerefeddin tarafından imzalandı. Böylece, Sovyet yetkililer düşmanlarına direndiler ve bu da Kerki'yi daha sonra Buhara'ya yapılacak saldırılar için sıçrama tahtası haline getirdi.

1928 yılında Derginin 10. ve 11. sayılarında, G. Karpov, M. Medvedev ve Barabaş'ın “Juneydin izinden” incelemesi yayınlandı¹¹⁶ G. Karpov, “Kızıl Ordu'nun Junaid'e yönelik son saldırılarını anlatarak, bu çatışmalar esnasında kendisinin Hiva Hanlığı ekseninde edindiği kişisel izlenimleri aktarmıştır.

S. Filippov'un “Gızılarbat'taki Beyaz Muhafız İsyanı” başlıklı makalesinde¹¹⁷ 1918 Temmuz'unda Gızılarbat'ta (şimdiki Serdar şehri) gerçekleşen olayları anlatıyor. Makalede, Türkmenistan'daki iç savaştan bir bölüm anlatılmaktadır (1918-1920). S. Filippov Gızılarbat

¹¹⁴ Vasilyev, 1928: 31.

¹¹⁵ Vasilyev, 1928: 35.

¹¹⁶ Karpov, 1928: 129.

¹¹⁷ Filippov, 1930, №1, 20.

Bolşeviklere yardım amaçlı Semerkant Aşkabat' ve daha sonra Gızılarbat'a gönderilen, 62 adet "Maksim" markalı makineli tüfek ve 4 adet «Kolt» markalı makineli tüfek ve 62 silahlı askerlerden oluşan Komiser Frolov yönetiminde bir müfreze gönderilmiş olduğunu yazıyor. 11 Temmuz'da Frolov'un komutasındaki ordu Gızılarbat'a geldi. 12 Temmuz'da ise, Aşkabat'tan Beyaz Muhafızlar askerlerinden dolu bir tren gelir ve savaş başlar. Savaşta, Frolov ve Kızıl Ordu'daki askerlerin çoğu öldürüldü, bir kısmı esir alındı bir kısmı da Aşkabat'a infaz için gönderildi. Böylece Gızılarbat Bolşevikler tamamen dağıldı. Yalnızca birkaç yıl sonra Bolşevikler Şubat 1920'de Gızılarbat'ta Sovyet iktidarı getirmeyi başardılar. S. Filippov'un kendisinin Türkmenistan'daki iç savaşın bir katılımcısı olduğu ve anlattıkları bilgilerinin oldukça güvenilir olduğunu unutmamalıdır.

S. Filippov'un, "Buhara Emirliği Duvarlarında" adlı makalesinde¹¹⁸ Buhara'nın Emirliği'nin Kızıl Ordu tarafından ele geçirilmesi hakkında anlatılmaktadır. 1920 yılının yazında, Türkistan Cephesi komutanı Frunze, Buhara'nın emriyle görüşmeye çalıştı. Frunze'nin talepleri emir için kabul edilemezdi ve müzakereler sonuçsuz kaldı. Neticede, Kızıl Ordu Buhara emirine karşı yürüyüş yapmayı karar verir.

Emir Buhara'ya karşı askeri operasyonlar 29 Ağustos'ta başladı ve 30 Ağustos'a kadar eski Buhara'nın eteklerinde işgal edildi. 1 Eylül'de kan dökülmeden eski Çarçu alındı. Emir'in askerleri şiddetli bir şekilde direndi. Yüksek ve 4 m kalınlığındaki güçlü duvarlara sahip olan ve önemli stratejik bir yer olan Eski Buhara 26 saatlik bir savaşın ardından alındı. Emir'in kalesinde Guş begi Vezir esir alındı. Emir said Alimhan ise, ailesi ve yakınları ile birlikte 1 Eylül gecesi Kızıltepe istasyonu ile Malik İstasyonu arasındaki demiryolunu geçerek Güneydoğu istikametine gitti ve Afganistan'a kaçtı. S.T. Filippov'un bu savaşa katılması, makalede sunulan verileri çok güvenilir ve objektif kılar. Bu nedenle, bu makalenin kaynak niteliğinde olduğunu bilmemiz gerekmektedir.

T.S. Kozlov'un "Sovyet Aşkabat İçin Mücadele" başlıklı makalesinde¹¹⁹, Hazar bölgesindeki iç savaşın patlamasıyla, özellikle de Bolşeviklerle Menşeviklerin arasında Aşkabat kentinde iktidar mücadelesiyle ilgili olayları anlatıyor. Bolşevikler Şubat 1918'de bölgede iktidara geldi. Bununla birlikte, 12 Temmuz'da Bolşeviklerin muhalifleri, Sağ Sosyal Devrimciler ve Menşevikler kendilerine isyan ettiler.

Bolşeviklerin büyük umutlar içinde bıraktıkları Ermeni ekibi Menşeviklerin yanına geçti ve 14 Temmuz'da şiddetli çatışmaların ardından Aşkabat Menşeviklerin eline geçti. Sovyet rejiminin savunucuları bir kısmı öldürüldü, bir kısmı da tutuklandı. İnfazlar başladı ve ilk kurbanlar Telliya, Jitnikov, Batminov, Rozanov, Maliboşko, Petrosov gibi esir düşen bölge

¹¹⁸ Filippov, 1930 : 30.

¹¹⁹ Kozlov, 1930 : 32.

komiserleri ve kıdemli Bolşevikler yetkilileri Kolostov, Smelejny ve Hrenov gibi isimler oldu. Ağustos 1918'de, İngiliz birlikleri Hazar bölgesindeki Menşevik hükümetine yardım etmek için geldi. İngiliz birliklerinin ayrılmasından sonra (1919 baharında), bölge General Denikin ve yardımcılara tabi oldu. Böylece, Kızıl Ordu'nun 6 Şubat 1920'deki zaferinin bir sonucu olarak, Zakaspi bölgesi Beyaz Muhafızlardan tamamen temizlendi ve Zakaspi Bölgesi'nin idari merkezi olan Aşkabat'ta Sovyet iktidarı tamamen kuruldu.

T.S. Kozlov “Beyaz Terör Günleri” başlıklı makalesinde¹²⁰ Zakaspi bölgesindeki iç savaş yıllarında Sosyalist Devrimcilerin tarafından yapılan acımasız olaylardan bahsediyor. Makalenin yazarı, Zakaspi'deki Beyaz Muhafız darbesinin ilk günlerinden itibaren 12-14 Temmuz 1918'de kitlesel infazlarla başladığını yazıyor. Bolşeviklere en ufak bir sempati duyma şüphesiyle işçiler hapse atıldı ve dövüldü. Yazıda:”Kızıl Ordu birimlerinin Aşkabat'a yaklaştığında, Beyazlar şehri tahliye etmeye başladı. Tutuklananlar (200'den fazla kişi) vagonlara, vagon başına 40-50 kişiye sürüldü ve Krasnovodsk'a gönderildi. Yolda, tutuklananlar acımasızca işkence gördü. Cebel istasyonunda, tutuklananlar arasından ayrı bir 27 kişiden oluşan bir grup başka bir vagona atandı. Güvenlik şefi alaycı olarak ertesi gün misafirlerin "barbekü" ikram edeceğini belirtti. Yagman istasyonuna vardıklarında, tutuklananlar dışarıya çekildi ve bir kısmı vuruldu, bir kısmı da dama ile kestiler ” bilgileri yer almaktadır.

Krasnovodsk hapishanesi de kalabalıktı ve mahkumlar için büyük bir yüzen bir hapishane uyarlandı. Öğleden sonra mahkumlar sorguya çekildi, genellikle işkence ve dayak eşlik etti. Geceleri kapak açılarak listede ismi okunan insanlar dışarıya çıkartılarak vuruldular.

P. Arbekov'un, “İlk Adımlar” başlıklı makalesinde¹²¹ Merv Milletvekilleri Konseyi'nin (Sovdep) birinci toplantısının sonucunda ortaya çıkan faaliyetleri ele almaktadır. Merv'deki 1.Milletvekilleri Konseyi, Aralık 1917'nin başlarında düzenlendi. İktidarın geçici hükümetten işçilerin ellerine devredilmesi kansız bir şekilde gerçekleşti. Milletvekilleri Konseyi 70 milletvekilinden oluşmakaydı. B. Aleskovskiy Milletvekilleri Konseyi Başkanı, İcra Kurulu Başkanı ise Naumov seçildi.

Sovdep'in ilk oturumu sırasında, burjuvazi Şubat ayından bu yana Konseylerle aktif mücadele için organizasyonlar kurmaya başladı. Bu olaylar tüccarlar ve memurlar tarafından desteklendi.

¹²⁰ Kozlov, 1930 : 34.

¹²¹ Arbekov, 1930 : 35.

2.5. TSSC'nin İnşası ile ilgili Yapılan Çalışmalar

V. Karpıç'ın “Türkmen SSR'nin Ortaya Çıkma Tarihi” başlıklı makalesinde¹²² Ekim ihtilali'nin 11. Yılı münasebetiyle yazılmıştır. Makalenin yazarı, zamanımızda, çok tartışmalı bir görüş ortaya koymaktadır. Ekim devrimi sonucunda proletaryanın diktatörlüğünün himayesinde Türkmen devletinin ortaya çıkabileceği düşünülmektedir. Ardından, V. Karpıç, TSSB'nin tarımda, sanayide kazanılan başarılarını listeler ve daha fazla gelişme için kültür Devrimi'nin sorunlarını çözmeniz gerektiğini vurgular.

V. Karpıç'ın bir sonraki “Türkmen SSR'nin Ortaya Çıkış Tarihi” makalesi¹²³ başlıklı makalesi TSSR'nin oluşum tarihine adanmıştır. V. Karpıç: “Kaygısız Atabayev'in, Orta Asya'daki ulusal devlet sınırlaması sırasında Türkmen ulusal bürosu adına hazırladığı tezler, parti organizasyonumuzun temel ilkeleri olduğunu, TSSR'nin yaratılmasının tarihsel gerekliliğini ve uygunluğunu kanıtlıyor” diye yazıyor. 10 maddeden oluşan bu tezde, Türkmen'lerin tarihi geçmişi ile karakterizedir. Makalede ayrıca G.S. Atabayev'in Orta Asya'da ulusal ayrılma ihtiyacının gerektiği savunmaktadır ve bu düşüncesinin 7 maddeden oluşan bir raporda göstermektedir. V. Karpıç, “1924 baharında, birkaç Türkmen siyaset adamının (Atabayev, Aytakov, Sahatmuradov) inisiyatifiyle Orta Asya'daki ulusal devletlere bölünme fikrinin ortaya konduğunu” vurguluyor.

G.Sahedov'un, “Türkmen SSR'de kültürel inşaatın meseleleri” başlıklı makalesinde¹²⁴ ülkedeki eğitim, kültür alanlarının durumunu analiz eder. K. Sahatov tarafından gündeme getirilen konu, Sovyet Türkmen tarihçiliğinde yeterince aydınlatıldı. Ancak, yine de, tarihin “beyaz lekeleri” olarak adlandırılan bilim adamlarının eserlerine yansıtılmayan bazı gerçekler üzerinde durmanın uygun olduğunu düşünüyoruz. Örneğin, yazar, Türkmenistan'da 1926 yılında eski mekteplerin sayısı 335 olmakla birlikte 5,004 kişinin eğitim aldığını, 36 adet medreselerde ise 676 kişinin eğitim aldığını yazmaktadır. Makalede yazar milliyetçilik ve büyük Rus şovenizmi hakkında yazıyor, cumhuriyette Orta Asya'yı eski bir koloni olarak gören ve Eski Türkmenistan ile yeni arasındaki farkı görmeyen insanlar olduğunu vurguluyor. Ayrıca, yazar, başta Avrupalılara karşı ulusal azınlıklara yönelik ulusal şovenizmin bir tezahürü olduğunu belirten bu milliyetçilikle birlikte bu ulusal şovenizmin tezahürünün temel ve karakteristik özelliği, Türkmenlerin son derece zararlı gururudur. Bu gurur, Türkmenlerin kendilerini Orta Asya'daki diğer etnik gruplardan (Avrupalılar hariç) üstün gördüklerinden kaynaklanmaktadır. Türkmenler kendilerini diğer Orta Asya milletlerinden daha asil olarak görüyorlar hatta Profesör Belyayev, Orta Asya milletlerinin geri kalanıyla ilgili olarak

¹²² Karpıç, 1928 : 37.

¹²³ Karpıç, 1928, No. 10-11, 39-40.

¹²⁴ Sahatov, 1928, No. 12, s.15.

Türkmen milletinin büyük bir asaleti olduğu sonucuna varıyor. Büyük Rus şovenizminin yerel milliyetçiliği besleyen ve yetiştiren bir güç olduğunu vurguluyor. Bu nedenle, büyük Rus şovenizmi ulusal cumhuriyetlerde büyük bir tehlikedir. Özellikle şehir okullarında Türkmenleri «tuzlu», «vahşiler» vb. olarak adlandırıldığını görebiliriz. Dahası, yazar Pan-Türkizm'i eleştirir ve Sovyet okullarında öğrencilerinin birtakım şarkılarının (İşçi, Turan Dağları, Turan vb.) bile pan-türk coşkusuyla dolu olduğunu dile getirmektedir¹²⁵. Yazar ayrıca, klan ideolojisine karşı mücadeleye çağıran yazar, Mahtumkulu, Zelili vb. eski şairlerin eserlerini sınıf mücadelesinden uzaklaştırdıkları için yayınlamayı durdurmayı teklif ediyor. Ayrıca yazar cumhuriyette anti-semitizmin varlığını vurgular ve anti-semitizmin özellikle Lebap vilayetinin Çarcou şehrinde, komsomol kitlenin arasında yaygın olmasını son derece korkunç bir fenomen olarak değerlendiriyor. Makalenin sonunda K. Sahatov, kültürel yapının sınıfsallığa ve kitleelliğe dayanması gerektiği sonucuna varmıştır, daha doğrusu Türkmenistan'daki kültür ulusal formda olmakla birlikte proleter içerikte olmalıdır.

TSSC Yüksek Sovyeti Başkanı Nadirbay Aytakov'un "Yıldan yıla" başlıklı makalesi¹²⁶ Uluslararası Kadınlar Günü münasebetiyle yazılmıştır ve tamamen propaganda niteliğindedir. Makale, "Doğu'nun kadınlarının kurtuluşu" ruhunda yazılmıştır ve bu alanda elde edilen sonuçları değerlendirmektedir. Her geçen yıl Türkmen kadınının sosyalizmin inşasına erkeklerle eşit bir şekilde dahil olduğunu, yani Cumhuriyetin sosyal yaşamına katıldığını, belirtmektedir. Türkmen toplumundan Sovyet kültürel devrimine, yani toplumun Avrupalılaşmasına karşı direniş hakkında N. Aytakov, "Türkmenistan'ın farklı yerlerinden, tüm gerici unsurun devam etmekte olan özgürlüğüne karşı inatçı ve şiddetli direniş hakkında mesaj aldığımızı" diye yazıyor.

TSSC Halk Komiserleri Başkanı G. Atabaev, "TSSC'nin Ekonomik ve Kültürel Yapısı Yolunda" başlıklı makalesinde¹²⁷ yeni kurulmuş devletin ekonomi alanındaki durumu değerlendirmektedir. O Aşkabad ipek-sarma fabrikası dışında, Cumhuriyetin varlığının dört yıl içerisinde Türkmenistan halk ekonomisine herhangi bir büyük şirket dahil etmek henüz mümkün olmamıştır" diye üzülmeye bahsetmektedir. G. Atabayev bu soruna olumlu bir çözüm buluyor: ulusal ekonominin beklentilerini belirlemek gerekiyor, doğal ekonominin geniş bir araştırmasına başlamak gerekiyor, doğal ülkenin üretici güçleri. G. Atabayev, bu konuda ülke ekonomisinin beklentilerini belirlemenin gerekli olduğu, ülkenin doğal-üretici güçlerinin geniş bir incelemesine başlanması gerektiğini savunarak olumlu bir çözüm arayışındadır. O ilk önce ülkenin topraklarının yapısını ve jeofizik özelliklerini araştırmaların

¹²⁵ Sahatov, 1928, No. 12, s.23.

¹²⁶ Aytakov, 1929, № 2-3, s.1-3.

¹²⁷ Atabayev, 1929, No. 6-7, s.3.

yapılmasını doğru buluyor. Doğal zenginliklerin açığa çıkarılmasının anahtarıdır, endüstriyel araştırmaların doğasını ve yönünü, minerallerin sömürülmesinin sırasını ve şeklini belirler. Zira doğal kaynakları ortaya çıkarmak endüstriyel ekonominin yönünü belirlemektedir.

Ülkenin toprak altı, bitki ve hayvan dünyasını incelemek ve öğrenmek görevi SSCB Bilimler Akademisi üstlenmişti. Bilimler Akademisi kendi bünyesinde bir çok farklı alanlarda araştırmalar yapan enstitüleri barındırmaktadır. Ulusal komisyonlar, diğer araştırma kuruluşlarıyla birlikte, ilgili Cumhuriyetler için çalışma programları geliştirir ve hazırlar ve bunların hayatta uygulanmasında rehberlik eder.

G. Atabayev'in güçlü eylemleri ve kişisel kontrolü sayesinde¹²⁸ 1933 Aralık ayında Türkmen Komisyonu'nun çalışmaları sayesinde, SSCB'nin önde gelen bilim adamlarının katılımıyla Türkmenistan'ın üretken güçlerinin incelenmesi üzerine SSCB Bilimler Akademisi I. Konferansının Leningrad'da yapıldığı vurgulanmalıdır. 1934-1935 yıllarında SSCB Bilimler Akademisi, Türkmenistan ekonomisinin gelişme umutlarını yansıtan “Türkmenistan Sorunları” başlıklı bu konferansın dört ciltlik materyalini yayınladı.

¹²⁸ Taşliyev, K. Atabayev'in Hayatı ve Faaliyetleri, Türkmenistan, 1988, s. 196.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURKMENOVEDENİYE DERGİSİNDE YAYIMLANAN ETNOGRAFİK MAKALELERİN İÇERİĞİ VE İLMİ DEĞERİ

3.1. Türkmenlerin Irk, Aile ve Manevi Hayatı ile İlgili Makaleler

Turkmenovedeniye dergisinde Türkmen halkının etnografisi adı altında makaleler de yayınlanmıştır. Makalelerin çoğunda resimler, fotoğraflar bulunmaktadır.

G.İ.Karpov'un "Kültürsüzlük kalıntıları" başlıklı makalesinde¹²⁹ 1917 yılına kadar Türkmen cemiyetindeki toplumsal ve siyasi yapıyı açıklamaya çalışmıştır. G.İ.Karpov'a göre o dönemde Türkmenler: "Hayatta ve günlük yaşamda ataerkil ve aşiret ilişkileri devam ettirmekteler. Normal hukuk Şariat ile değiştirilmemiştir".

Türkmenlerde iç düzen ile ilgili meseleler "Yaşulu" ve "Aksakkal" olarak isim verdikleri "Yaşlılar Meclisi'nde" çözülmektedir. Tüm sorunları yaşlılar Adat¹³⁰ normlarının sınırlarını aşmadan halletmişlerdir. Eğer yaşlılar kendi nasihat ve otoriteleri ile her iki tarafın uzlaşmasını kazanmadıkları takdirde, hoca "ışan" davet ederler (yerel dini vekil) ve artık bu kişinin emirlerine yaşlılar ve her iki taraf uymak zorunda kalır.

Bazı kabileler ve boylar kendilerine seçtikleri hanların toplumdaki rol ve pozisyonu çoğunlukla kabilenin sıradan başka bir üyeninkinden farklı olmamıştır. "Yaşlılar Meclisi" tarafından seçilmiş Han, özellikle askeri hareketler ile ilgili bazı meselelerde ön plana çıkmaktadır.

Serdarlar ve baturlar (serdar-silahlı ordu yöneticisi, yerel örf adetleri iyi bilen ve taktik ile ilgili çok bilgisi olan kişi; batur - pehlivan) savaş dışında hiç bir özel hakimiyet sahibi değildir. Serdar genellikle komşu devletlere – "alaman" için seçilmiştir (alaman – mal-mülkü gasp etmek veya bir insanı kaçırmak amacı ile yapılan toplumsal organizasyon) ve onlar çok iyi bir rehber ve askeri operasyon yaparlar. Serdar bu operasyonlarda ne kadar başarılı olursa etrafına da çok sayıda avcı toplanır. Türkmenlerde "carçı" ismini verdikleri haberciler de vardır. Özellikle her hangi bir haberi yaymak (düğün, yas, toplantı) ve köyler arasındaki iletişimi sağlamakta aktif rol oynamışlardır.

Türkmen toplumunda kadınlar çok zor şartlar altında hayatlarını sürdürürler. Türkmen kızları ve bayanları "adat" kurallarını bilmek zordundadır. Türkmen bayanına gece vakti çadırdan dışarıya çıktıklarında ateş yakılan yere, ekmek pişirilen yere veya havyan kesilen

¹²⁹ Karpov, 1927 : 33.

¹³⁰ Adat - Türkmenlerin hiç bir yerde yazılı olmayan kanunlar toplumu, bu hukuk dilden dile geçer ve hiç bir yerde yazılı değildir.

yere gitmek yasaktır. Türkmen kadını diğer Orta Asya Türki halkların kadınlarından bazı ayrıcalıklara sahiptir. Buna örnek olarak, Özbek kadını ile kıyaslandığı zaman Türkmen kadını her zaman ağzını kapalı tutar, yani bir eşarf yardımı ile kapatır (Bu eşarf başörtüsü olarak kullanılır.) ve özel ince yapılmış şalvar giyer ve yabancıların yanında hiç bir zaman kafasındaki eşarfi ayırmaz ve tenini göstermez. Bu kuralları ihlal etmiş kadına “günah” işlemiş olmakla birlikte, o kadın öldükten sonra da onu öbür dünyada çok zor imtihanlar bekler. Akrabalar dışında yabancı bir erkek ile konuşmak da kadına yasaklanmıştır.

Türkmenler İslamı ilk kabul etmiş Türk topluluğu olmasına rağmen bazı Türkmen köylerinde ateş tapma geleneği hala mevcuttur. Şunu da belirtmek gerekir ki, “tebipler”¹³¹, müftüler ve dindar kişiler halk arasında büyük saygıya sahiptirler.

Söz konusu 7, 17, 27, 37, 47, 57 gibi sayılar mutlu sayılar olarak kabul edilmiştir. Cumartesi gününün ise tüm işlerde uğursuzluk getirdiğini düşünmektedirler.

Perimov’un “Ekim ihtilali Türkmen kadınına ne verdi?”¹³² başlıklı Türkmen etnografisi ile ilgili makalesinde yeni kurulan devletteki Türkmen kadının rolünden bahsedilmektedir. Bununla ilgili olarak yazar: “Ekim’in en büyük başarılarından biri de Türkmen halkının hayatında Sovyetler kanunu ile çok büyük değişikliklerin yaşanmasıdır”. Tabi ki de Sovyet hükümetinin çıkardığı kanunlar her şeyi tamamen değiştirecek bir güce sahip değildir. Asırlar boyunca oluşan örf ve adetleri çağdaştırmak için süre gerektirmektedir. Köylerde hala adat kanunları sağlam bir şekilde devam ediyor. Türkmen kadınlarının hayatı halihazırda Sovyet kanunları ile değil de adatlarla yürütülüyor. Sovyet hükümeti eski adetlere karşı adeta savaş açmıştır ve ileride yavaş yavaş bu adetlerin çoğu ortadan kalkmaya başlayacaktır. Yazarın da belirttiği gibi göçebe toplulukların ataerkil göçebe hayatından yerleşik bir yaşamı sürdürmeye başlamasıyla adatlar kendiliğinden kaybolmaktadır.

Ekim İhtilali’nin ilk yıllarında Orta Asya’da Sovyet hükümetinin zafer kazanması ve sağlamlasmasından sonra toplumun sosyal hayatında bazı siyasi düzenlemeler yapılmaya başlamıştır. Ancak 1926 yılında Merkezi Seçim Komitesi tarafından dört kararname taslağı hazırlanmıştır: “Çok eşlilik, başlık parası, küçük yaşta evlendirme ve boşanma”¹³³. Türkmen kadınının hayat koşullarını zorlaştıran bu meselelere çok iyi çözümler bulunmuştur.

Sovyetler çok evliliğin tamamen ortadan kalkmasının taraftarıdır. Diğer taraftan eğer bir vatandaş evli olduğu halde başka bir evlilik gerçekleştirirse beş sene hapis cezasına

¹³¹ Allah tarafından verilen mistik bir güçle insanların başta sağlık sorunları olmakla üzere hastaları iyileştiren kişi.

¹³² Perimov, 1927 No. 2-3:48.

¹³³ Perimov, 1927 No 2-3: 49.

çarpıtılır. Ayrıca bu evliliğin yapılmasına katkıda bulunan yöneticiler de suçlular gibi cezalandırılmaktadır.

Küçük yaşta evlendirilme meselesine gelince, bu Türkmen kadını için en zor adetlerden biridir. Türkmenistan Merkezi Seçim Komitesinin evlilik yaşı hakkındaki kanununda kızlar için evlenme yaşı 16, erkekler için ise 18 olarak belirtilmiştir. Ayrıca daha önce belirlenmiş yaştan erken evlilik yapan kızlara boşanma hakkı da tanınmıştır. Küçük yaştakilerle evlenenlere ise 3 yıl hapis cezası verilmektedir. Bunların anne, baba veya akrabalarıyla anlaşma yapılması durumunda ceza bir yıla inmektedir.

“Galın” (Başlık parası) Türkmen toplumunda çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu adetin uygulanması kadını bir hayvan veya eşya yerine koymak gibidir. Fakat başlık parası uygulaması evliliklerde çok belirleyici olduğu için Sovyetler bunu ortadan kaldırmak için hapis cezası ile cezalandırmışlardır¹³⁴. Özellikle şunu belirtmek gerekir ki, halihazırda başlık parası mevcuttur. Başlık parasının miktarı evlilik yapacakların sosyal ve maddi durumuna göre farklılık göstermektedir.

Sovyet hükümetinin “Boşanma” hakkında çıkardığı kanunu da toplumun dengeli ve adaletli bir şekilde devam etmesi için önemli hadise olarak değerlendirebiliriz.

1926 yılından sonra toplumdaki aile bağlarını kontrol altında tutmak için Türkmenlerin bazı adetlerinde düzenleme gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu adetlerden bir tanesi de “kaytarma”dır. Bu adete göre düğünden bir ay sonra gelin anne ve baba evine geri dönmektedir. Zira başlık parasının yarısı nikahdan önce ödeniyor, geri kalanı daha sonra ödeniyor. Gelinin anne ve babası başlık parasını tamamen almak için gelini evinde tutuyorlar.

Başlık parasına karşı çıkanlar ise çareyi kızı kaçırmakta bulmuşlardır. Yazarın da belirttiği gibi eski zamanlarda kız zorla kaçırılmış, günümüzde ise kız kendi isteği ile kaçmaktadır.

Perimov’un makalesinin değerli tarafı makalede Türkmen kadınlarının Sovyet öncesi dönemdeki aile hayatını aydınlatmasıdır. Şunu da belirtmek gerekir ki, Avrupa hukuk normlarının uygulanması ile Türkmen halkı yavaş yavaş Orta Asya toplumuna mahsus aile ve ahlak normlarını kaybetmeye başlamıştır.

Ballan Muradov’un “Toy” (Düğün) başlıklı makalesinde¹³⁵ Zakaspi bölgesindeki Yomut Türkmenlerinin düğün geleneklerinden bahsedilmektedir. Makaledeki baş kahraman aile reisi olan Durdumamed, onun eşi Annagül, oğlu Esengeldi gibi isimler yer almaktadır. Makale Türkmen ailesi hakkında çok zengin etnografik veriler içermektedir. Özellikle makalede o dönemde erkeklerin ve kadınların giydiği elbiselerden de detaylı olarak

¹³⁴ Perimov, 1927 No. 2-3 : 50.

¹³⁵ Muradov, 1927 : 16.

bahisedilmektedir. Ayrıca makalede ata sözleri de mevcuttur. Örneğin, “Kadın konuşması olsa bir değeri yoktur” (Kadınlardan duyduğunu başkalarına söyleme).

Düğün konulu makalenin yazarı ilginç bilgiler vermektedir. Damat Esengeldi 16 yaşında, gelin Enegül ise 14 yaşında. Damadın fikrini hiç kimse sormuyor, o anne ve babasının seçtiği kızla evlenmeli. Eğer evlenmek istemezse, damat bu konuda sadece arkadaşlarıyla konuşabilir, fakat bu onun kaderini değiştirmeyecektir. Gelin, bunu da yapamaz, çünkü o arkadaşlarının yanında bu konuda konuşursa tüm köy halkı bunu bilir ve çok büyük tatsızlıklar yaşanabilir. Eğer gelin damattan hoşlanırsa, o başını dik tutarak gururla gezecek, eğer hoşlanmazsa başı eğik gezecektir. Gelin ile damat sadece çocukken buluşmuşlar ve farklı köylerde yaşamışlar. Söz kesildikten sonra hem birbirleriyle hem de karşı tarafın akrabalarıyla görüşmek yasaktır.

Zakaspi kıyısındaki Yomut Türkmenlerinin düğünü diğer Türkmen aşiretlerinin düğününden farklıdır. Şöyle ki, “musaib” denilen bir adet vardır. Musaib – bu damadın arkadaşına verilen isim. Düğün günü damat musaibin evinde olur, nikah gecesi ise gençler ayrı bir evde kaldıktan sonra ertesi gün damat tekrar musaibin evine gider.¹³⁶ Şunu da belirtmek gerekir ki, günümüzde Türkmenlerin “toy” adetleri (düğün), oğlanı evlendirmek (kız istemek, başlık parası, gelin konvoyu, nikah, kaytarma, gelini eve yemeğe davet etmek) eskisi gibi devam etmektedir.

Sev’in “Türkmen Ruhbanları” başlıklı makalesinde¹³⁷ Türkmen dini liderleri anlatılmaktadır. Makale marksist daha doğrusu ateistik bir ruhta yazılmıştır. Yazar Türkmen dini liderlerine objektif bir değerlendirerek “Biz düşmanlarımızı nasıl iyi tanırsak, onların zayıf ve güçlü taraflarını öğrenmiş olacağız, zafere yakın olacağız” demektedir. Sovyetlerin düşmanlarından biri de İslam’dır. Bundan dolayı Sev şöyle diyor: “Dine karşı savaşmak için dinin halk üzerindeki etkisini ve bu etkinin kaynakları öğrenilmelidir”.

Yazar Sovyet Türkmenistan’daki İslam dini ile ilgili kısa bir araştırma yaparak, şunu belirtiyor. İslam dini ataerkil ve göçebe hayatı sürdüren Türkmen toplumunu çok derinden etkilemiştir. Müslüman hukuku – şariat, kişinin hukuk ihlalleri ile ilgili kişisel sorumluluğu üzerine kurulmuştur. Bu da Türkmen halkının tüm hayat yaşantısına aykırıdır. Adat (normal hukuk) daha üstündür. Bu ekonomik ilişkilere daha uygundur. Fakat Müslüman dini bu durumdan bir çıkış yolu bulmuş, Türkmenlerin hayatına ayak uydurmuş ve yavaş yavaş kendi pozisyonunu “yeni düşünceler” ilave ederek sağlamlaştırmıştır. Çarlık Rusya’nın galibiyeti mevcut düzeni değiştirmiştir. Rusların gelmesi, şehirlerin inşa edilmesi ile ataerkil kabile ekonomisi gitmiş, özel sektör gelişmiş ve kabile yerine şahıs ortaya çıkmıştır. Bununla

¹³⁶ Muradov, 1927 : 17.

¹³⁷ Sev, 1928, No. 3-4, 8.

beraber “adat”da kaybolmuş, dinin etkisi artmıştır. Bu sürecin bir şekilde durdurulması için Zakaspi bölgesine Hiva ve Buhara’dan Müslüman din adamlarının giriş yapması yasaklanmıştır.

Çar hükümetinin köy halkını cahil bırakma teşebbüsleri, halkın okuma ve yazmasının olmaması ruhbanların dini okullar açmasını kolaylaştırmıştır. 1899 yılında Aşkabat ve Merv şehirlerinde 184 mektepte 2.237 öğrenci vardır. 31 medresedeki öğrenci sayısı 1000’e ulaşmıştır. Ruslar gelmeden önce Aşkabat’a bağlı Anev, Köşi, Bağır, Herrik-Kale ve Durun köylerinde 5 medrese bulunmuştur. 1910 yılına kadar bu medreselerin sayısı iki kat büyümüştür. Aynı durum Zakaspi bölgesi, Çarcev, Kerki ve Daşoğuz şehirleri için de geçerlidir. Fakat ihtilal bu sürece engel olmuştur ve İslami anlayışa zarar vermiştir¹³⁸.

Daha sonra yazar Türkmenlerin ibadet anlayışlarından devam ederek bazı köylerde mescitlerin hiç bir anlam taşımadığını belirtmektedir. Mescitlerin birçoğu Buhara Emirliği’nin ve Hive Hanlığı’nın etkisi altında inşa edilmiş olmakla birlikte, köylerin çoğunda mescit için küçük binaların veya kamıştan yapılan evlerin bulunduğunu yazmaktadır. Göçebe hayatını sürdüren Türkmenlerde ise mescit hiç yoktur. Genellikle Türkmenler namazı tek başına kendi evinde, kırdan vs. kılmak isterler. İmamın kuvvetli bir şekilde namaza davet etmesine rağmen mescitte kimse toplanmaz¹³⁹.

Türkmenler hac vazifesini gerçekleştirmek için Mekke’ye gitmezler ve Türkmen Hacı’ların sayısı çok azdır. Örneğin, 1893 yılında Mekke’ye Zakaspi’den 9 kişi gitmiştir. Şu anda ise hiç ziyaretçi yoktur. Türkmenlerin Müslüman dini ile ilgili pasif ilişkileri mevcut olup, dinle ilgili bazı inançları da mevcuttur. Mesela, Türkmenler her bir mesleğin ruh atasının olduğuna inanırlar (“pir” adı altında, mesela, Babadayhan – toprağın ruh atası, Burkutbaba – yağmurun ruh atası, Musababa – koyunların ruh atası, Veyisbaba – develerin ruh atası, Zennibaba – iri başlı hayvanların ruh atası vs.). Türkmenlerin inançlarına göre hasat, hayvan çoğalması, sağlık durumları bu ruh atalara bağlıdır. Bu yüzden her sene mal sahibi koyunu kurban eder. Bu adet zekattan daha fazla yerine getirilmektedir. Daha sık görülen adetlerden birisi de yakın akrabalarından birisinin vefat ettiği veya erkek çocuk dünyaya geldiği günden 3, 7 ve 40. günlerinde kesilen koyunla yemek hazırlanması ve halka dağıtılmasıdır. Bu adetin de İslam dini ile hiç bir ilişkisi yoktur. Yangına tapma gibi adetler de mevcut olup, genellikle ateş yakılarak onun üzerinden atlanmaktadır¹⁴⁰.

Daha sonra yazar adam öldürme, hırsızlık, evlenme, evlilik hayatı vs. gibi durumlarda adet ve şeriatin farklılıklarını belirtmektedir.

¹³⁸ Sev, 1928 : 6-7.

¹³⁹ Sev, 1928 : 8.

¹⁴⁰ Sev, 1928 : 11.

Din adamları köyde okuma ve yazma bilen tek kişi oldukları için insanlar din dışında başka konularda da onlara müracaat ediyorlar. Özellikle molla, ahun ve işan gibi Türkmen ruhban sınıfın temsilcileri köylerde doktor, öğretmen, hakim gibi görevleri yapıyorlar. Örneğin, ailede birisi hasta olduğunda tedavi için işana müracat ederler¹⁴¹.

Yazara göre din adamlarının ekonomik geliri vakıf topraklardan, mektep ve medreselerde verdikleri dersler için ödenen paralardan gelmektedir. Ayrıca din adamları hayvancılık yaparlar ve her bir işan veya ahunun 25 - 1000 koyun, deve veya inek sürüleri vardır.

Din adamları nikah kıydıkları, çocuk doğumu ve ölümü ile ilgili dini işleri yaptıkları için insanın maddi durumuna göre 3'ten 10 rubleye kadar para alırlar. Mektep ve medresede eğitim verdikleri için bir öğrenciden ortalama yılda 20 ruble alırlar. Otoritesi orta seviyede olan işan yıllık 300-400 ruble para kazanır. Zengin din adamının bütçesi ise yıllık 2000 rubleye kadar ulaşır. Neticede ruhban sınıfı Türkmen toplumunda zengin bir kitleyi oluşturmaktadır.

K.Yomudski'nin "Türkmen hayatı" başlıklı makalesi üç ayrı ayrı bölümlerden ibarettir "İzçi", "Kır-Gün ve Akır-Gün" ve "Zikir" ve 1928 yılında derginin dokuzuncu sayısında sırasıyla yayınlanmıştır. K.Yomudski'nin ilk makalesi Türkmen izçileri hakkındadır. Yazar şöyle belirtiyor: "Kaspi denizinin kıyısında Kara-Boğaz gölünün yakınlarında Darca adası bulunuyor. Bu adada beş asırdan beri Türkmenlerin "Kenan" kabilesi yaşıyor. Onlar kendilerini Yomutların Ogurcalı kabilesi mensubudur. Bu "Kenan" kabilesinin erkekleri çok tecrübeli ve başarılı izçilerdir. Tüm Türkmen kabilelerinin içinde "İzçi" mesleğine sahip kişiler vardır, fakat "Kenan" kabilesindeki tüm erkek üyeleri profesyonel "İzçi" yeteneğine sahip olan kişilerdir. Söz konusu "Kenan" kabilesinden birisi herhangi bir dişi deve izi ile tanışırsa, o her zaman onun yavrularının da izlerinde tanır. "Kenan" kabilesinin izcileri rahatlıkla tavşan, tilki ve diğer hayvanları izlerine göre erkek veya dişi olduğunu tespit eder. Eğer dişi hayvan gebe ise o bunu da çok kolayca tespit edebilmektedir. Ayrıca insanlar için de aynı durum söz konusudur. "Kenan" kabilesi izcisi anne ve babanın ayak izlerine göre onların çocuklarının izlerini de tespit edebilirler. Üstelik onların çok güçlü hafızaları vardır. Tecrübeli izciler izi bir defa bakarak onu hep aklında tutarlar¹⁴².

Daha sonra K.Yomudski makalede "Kenan" kabilesinin iz bulma konusundaki yeteneklerinden bahsediyor. "Bir gün Darca Adası'nda bir deve kaybolmuş. Devenin sahipleri bunu üç gün sonra öğrenmişler. "Kenan" kabilesinden Kurban isimli bir kişi yaylada bu

¹⁴¹ Sev, 1928 : 15.

¹⁴² Yomudski, 1928 : 53.

devenin izine ve onun yanında bir de adamın izine rastlamış. Kurban bu ize bakmış ve şöyle demiş: “Bu ayak iz uzak köylerden bir kişiye aittir. Kenan kabilesine veya Darcalara kesinlikle ait değildir”. Zira bu Kurban denilen adam Darca Adası’ndaki her bir kişinin ve yakın köylerdekilerin izlerini biliyormuş. Söz konusu 7 gün sonra Kurban izleri takip ederek deveyi bulmaya gitmiş. İzler onu “Kara-Kuyu” köyüne getirmiş ve birçok izin arasından deve çalan adamın izini bulmuş. Bu izi takip ederek, hırsızın Çukan-Amacık kabilesinden bir kişiye ait olduğunu öğrenmiş. Kurban bu adamı hırsızlıkla suçlamış ve bu adamda deveyi geri vermiş”¹⁴³. K.Yomudskiy bu yazısının sonunda hırsızlık yapan kişinin izçi tarafından yakalanması halinde hırsızlık yaptığını kabul ettiği ve çaldığı şeyi geri verdiği gibi ilginç bir detayı da anlatmaktadır.

K.Yomudskiy’nin “Kir-Gün” ve “Ağır-Gün” makaleleri Türkmen bayramlarıyla ilgilidir. Yazar şöyle belirtiyor: “Türkmenlerde Kurban bayramı ve Ramazan bayramı dışında “Kir-Gün (kirli gün) Meret ayının 13. Günü ve “Ağır-Gün” (zor gün) Meret ayının 14. Günü de var”. Söz konusu “Meret” ayı Türkmenlerde “Şaban” ayına denk gelir (Müslüman takvimine göre 8. ay)”¹⁴⁴ Bizim fikrimize göre bu gün “Beraat” gecesine denk gelmektedir.

K.Yomudskiy şöyle diyor: “Türkmenlere göre Meret ayının 14’ü geçmiş yıl için hesap dönemi olup, gelecek yılda olacakların belirleneceği (kimin öbür dünyaya gidecek, kim bu sene ölecek ve kim bu dünyada kalacak) gündür. Türkmenlerin inançlarına göre “melekler” özel bir kitapta bir yılda öleceklerin isimleri yazılır (Meret ayının 14’ünden 14’üne kadar). Bu günü Türkmenler hesap günü olarak belirtirler ve bu güne çok büyük önem verirler. Türkmenler bu günü “kıyamet gününden” kurtulmak için bazı önlemlerin alınabileceği bir şans olarak değerlendirirler. Mesela, Meret ayının 13. gününden 14. gününe geçilen gecede tek başına yatılmamalı ve mutlaka yanında birisi olmalıdır. Korkunç gecenin “hesap gecesinin” “seçilme” ve “imtihan gecesinin” karşılanması için “sevap” yapmış olmakta fayda vardır”¹⁴⁵.

Söz konusu “Kir-Gün” hakkında ise yazar şunu belirtiyor: “Tüm insanlar kendi evlerinde büyük temizlik yapıyorlar. Meret ayının 13. günü sabahın erken saatlerinde herkes kendi evini, halılarını, keçelerini, giyisilerini temizlemeye başlıyor, banyo yapıyorlar. Tüm gün temizlikle geçtiği için “Kir-Gün” adı verilmiştir”.

Bir sonraki “Zikir” başlıklı makale ise dini tedavi ile ilgilidir, fakat K.Yomudskiy buna “Türkmenlerin kutsal oyunu”¹⁴⁶ diye tanımlamaktadır. Makalenin yazarı şöyle diyor:

¹⁴³ Yomudski, 1928 : 57.

¹⁴⁴ Yomudski, 1928 : 58.

¹⁴⁵ Yomudski, 1928 : 59.

¹⁴⁶ Yomudski, 1928 : 60.

“Zikir Türkmenlerde bir ibadet şeklidir. Söz konusu “Zikir” hastanın akrabaları tarafından davet edildikten sonra hastanın başı ucunda okunur. “Zikir” 3, 7 veya 9 gün okunur (10 gün okunmaz). Bazen bir ay, üç ay veya yılda birkaç kez tekrar okunur. “Zikir” okunurken hasta evin tam ortasında oturur ve diğer kişiler onun etrafında oturur. Davet edilenlerin arasında Türkmen örf ve adetlerine göre mutlaka Peygamber efendimizin soyundan gelen Mahtum, Hoca, Ata, Şih kabilelerinden bir kişi olmalıdır. “Zikir”i tecrübeli bir kişi okur ve genellikle yaşlı birisidir. “Zikir” yapan kişi (İşan) “Allahu Ekber” sözleriyle zikiri bitirdikten sonra sesi güzel olan birkaç kişi Meşreb, Edgem, Bakırgan, Novayi, Fizuli, Hevada gibi dini kitaplardan nağmeler söylerler. Bu nağmenin adı “Hapıs”tır. Daha sonra İşan “Hu” der. “Hu” arapçada Allah dır. İşan üç defa “Hu” der ve bu sesi tüm kişiler tekrar ederler. Eğer onlar “Hu” demezler veya hata yaparlarsa, İşan tekrar “Hu” der. Çok yüksek tonlu seslerden sonra işan “Allah” der ve o zaman herkes susar. Daha sonra işan birkaç defa “Ey-u ey” der ve evdeki insanlar evin ortasında halka şeklinde aynı sesleri tekrar ederler. Önce onlar eğilerek yürürler, daha sonra ise ayaklarını yere vururlar ve şarkının sesine göre zıplarlar. Bu zıplama cinler ile savaşıma anlamına gelir. Sonra işan tekrar “Allah” diye bağırır ve herkes dağılır. Bu birkaç defa yapıldıktan sonra hasta tedavi edilmeye başlar. İşan Kur’an-ı Kerim’den Hatım Hoca okur ve hastanın kafasını bağrına basar ve arkasına vurur, masaj yapar vs. Sonunda 3 defa derin nefes aldırır. Daha sonra herkes “Pata” (son dua) okur ve dağılır ve hasta yakınları gelenlere yemek ve çay ikram ederler¹⁴⁷. Ayrıca “Zikir”in eğlence olarak oyun şeklinde okunduğunu da belirtiyor.

H.Bahtiyarov’un “Türkmenlerde ateşe tapma gelenekleri” başlıklı makalesinde¹⁴⁸ şöyle bir olay anlatmaktadır: “1922 yılının Ekim ayında Gasan-Kuli köyünde Yomut Türkmenlerinin adetlerinden birine tanıklık ettim. Akşam, güneş batarken her evin önünde ateş yakıldı ve bu ateşin etrafına kadınlar ve çocuklar toplandılar. Ateş yükseldiğinde ise köy kadınları çocuklarını ellerine alıp, ateşe üzerinden atladılar ve bir şeyler yüksek ses ile bağırıyorlar. Yerel halk bu hadiseyi şöyle anlattı: Bugün “Kara Çarşenbe” ve bugün yılda bir kere gelir. Ateşin üzerinden atlayanlar bugün tüm günahlarından ve hastalıklarından kurtulurlar. Çocukları ile beraber ateşin üzerinden atlayan kadınlar ise çocuklarının hastalıklardan kurtulmasını umuyorlar. Tüm atlayanlar ateşle günahlarından temizlenirler”¹⁴⁹.

H.Bahtiyarov aynı hadiseyi daha sonra, Kaka’da bölgesindeki Alili kabilesinde’’ahir-çarşamba’’adı altında, Yolöten ilçesindeki Sarık kabilesinde “aman ot” adı altında yılda bir defa olmak üzere ateş bayramı kutladıklarına şahit olmuştur. Genel olarak değerlendirirsek

¹⁴⁷ Yomudski, 1928 : 61.

¹⁴⁸ Bahtiyarov, 1928 : 62.

¹⁴⁹ Bahtiyarov, 1928 : 61.

ateş bayramının özellikle İran sınırlarına yakın Türkmen kabilelerinde rast gelmek mümkündür. Hazar denizinin kıyısındaki Gasan-Kuli Yomudlarına ise ateş bayramının Hazar denizi üzerinden Kafkasya'dan geldiğini düşünülmektedir.

G.Karpov'un "Tağma" başlıklı makalesinde¹⁵⁰ Türkmen kabilelerine ait semboller hakkında yazmıştır. Yazar Orta Asya'daki tüm göçebelerde bu tarz sembollerin mevcut olduğunu söylüyor. Orta Asya'daki göçebelerin işaretleri kabile, toplum, aile ve kişisel olarak farklılık göstermektedir. Sembollerde evcil hayvanlar, ev eşyaları, silah, bazen insanların figürleri yer almaktadır.

Hayvancılık ve tarım ile uğraşan Türkmenler kendi hayvanlarını diğer hayvanlardan ayırt etmek için hayvanın boyun, yanak veya ayak gibi bölgelerine yakılarak işaret (damga) vurulur. G.Karpov şöyle diyor: "Eğer kabilenin işaretli hayvanı çalınırsa, hırsız çok kötü cezalandırılır. Bu durumda ceza kabilenin yaşlıları tarafından yapılır".

Ayrıca Türkmenlerde nikah dışı ilişkilerde yakalanan erkeğin kulağı kesilir ve bu kişi hayatı boyunca lanetlenir. Bazen nikah dışı ilişkilerde bulunan kişinin burnunu keserler, fakat suç işleyen kişi burnunun kavga sırasında kesildiğini de söyleyebilir. Kulağının kesilmesini ise hiç bir şekilde açıklayamaz¹⁵¹.

G.Karpov şöyle diyor: "Zengin ve iyi kabilenin önde gelen kişileri yasak ilişki, hırsızlık ve diğer cinayet işlediklerinde çok seyrek cezalandırılır. Onlar genellikle çok büyük miktarda para ödeyerek serbest bırakılır." G.Karpov'un "Tağma" adlı makalesi daha önce hiç yayınlanmamış bilgiler içermesi bakımından çok değerlidir.

Profesör A.Semyonov'un "Türkmen halkının içinde sufizm" adlı makalesinde¹⁵² Dövmemmet Azadi'nin ve onun oğlu Mahtumkulu'nun (XVIII. yüzyılda) şiirlerini öğrendikten sonra Türkmen-sufilerinin arasında "nagışbendi" madalyasının mevcut olduğunu öğrenmiştir.

G.Karpov'un "Türkmenistan ve Türkmenler" başlıklı makalesinde¹⁵³ VI. yüzyıldan 1924 yılı TSSC'nin kuruluş dönemine kadar olan Türkmenlerin tarihi anlatılmaktadır. Makalede Türkmenistan'ın köy ve şehirlerdeki nüfusu ile ilgili bilgileri veriyor. Türkmenistan'ı diğer ülkeler ve dünya devletleri ile mukayese ederek analiz ediyor. Ayrıca makalede idari yerleşim, büyük Türkmen boyları: teke, salır, sarık, iyomut, çovdur, göklen, ersarı ve küçük gruplar: garadaşlı, bayat, ogurcalı, yemreli, sünçe, mürçe, nohur, anevli, mehinli, ata, hoca, şih, mahtum, sent, mücevür, hıdır-ali, hızır-ali, nirazemli, agar, çendir,

¹⁵⁰ Karpov, 1929 No.8-9, 28.

¹⁵¹ Karpov, 1929 : 35.

¹⁵² Semyonov, 1929: 51-52.

¹⁵³ Karpov, 1929 , No.10-11: 36.

bitik, sandıklı, merkit, mugal, kraç, iraklı, yağlı hakkında detaylı bilgiler veriyor. Buna örnek olarak derginin 40. sayfasında G.Karpov Mahmut Kaşgarlı'nın (XI. yüzyıl), Raşeddinin (XIV. yüzyıl), Abulgazi Bahadur'un (XVII. yüzyıl) Türkmen kabileleri hakkındaki bilgilerden karşılaştırmalı malumat veriyor, ayrıca şu andaki Türkmen kabileleri hakkında bilgi veriyor.

L.V.Oşanın'in antropolojik gezisinin sonuçları" başlıklı makalesinde¹⁵⁴ Türkmenler hakkında çok ilginç detaylar yer almaktadır. Makalede Türkmenlerin Orta Asya'daki ana tiplerden farklı antropolojik tipe sahip olduğunu söylemektedir. Türkmenler Orta Asya'da en uzun kafalı halk. Bunun için Türkmenlerin öğrenilmesi Orta Asya'nın ırk yapısını tespit etmek için gereklidir.

18 Mayıs – 14 Haziran 1928 tarihleri arasında Merv'deki Vekil ve Peren teke Türkmenlerinin yaşadıkları köylerine araştırma gezisi yapılmıştır. L.V.Oşanın erkeklerin dış görünüm ve fotoğraf çekme işlerini ve N.N.Yerşov ölçümler, V.K.Yasiveç ise kadınların kan tahlili analiz işlerini yapmışlardır. Araştırma esnasında toplam 200 erkek, 100 kadın, 150 çocuk araştırılmıştır. Kan tahlili 400 erkek ve kadında yapılmıştır. Köydeki 50 öğretmen üzerinde de nabız, kan basıncı, maksimum ve minimum osilometriya araştırması yapılmıştır. Çekilen toplam fotoğraf sayısı 162'dir.

Yine aynı ekip daha sonra 25 Haziran - 3 Temmuz 1928 tarihleri arasında Karıkala ilçesinde Türkmenlerin göklen kabilesinde 150 erkek, 100 kadın araştırılmıştır. 350 kişide kan tahlili ve 83 adet fotoğraf çekimi yapılmıştır¹⁵⁵.

G.İ.Karpov'un "Kalım"¹⁵⁶ başlıklı makalesinde¹⁵⁷ Türkmenlerin düğünleri ve başlık parası geleneğinin sosyal kökenleri hakkında bilgi verilmektedir. G.Karpov başlık parasının sosyal kökenlerini araştırırken, bunun 1917 yılına kadar Türkmenlerin toprak kullanımı ile ilgili olduğunu tespit etmiştir. Örnek olarak eski Aşkabat ve Merv illerinde, toprak dağıtımında yerlerin sadece evli ailelere ayrıldığını görmek mümkündür. Böylece çiftçinin "hukuk" durumu Türkmen köyünde onun aile durumuna bağlı olmuştur.

"Başlık parası" fakir ve fukara için zorluk oluşturmıştır. O dönemlerde başlık parası olan zenginler birden fazla başlık parasını ödeyebilmiş ve bu yüzden 7 ve 12 yaşlarındaki erkek çocuklarını da evlendirirerek su ve toprak sahibi olmuşlardır. Fakir baba ise başlık parası bulamadığından dolayı kendi oğullarını evlendirmek için zenginin yanına çalışmak için göndermiştir. Bazı erkekler ise çok büyük yaşa kadar evlenememişlerdir. Durumun böyle

¹⁵⁴ Oşanın, 1930:42.

¹⁵⁵ Oşanın, 1930:43.

¹⁵⁶ Başlık parası (türkmence)

¹⁵⁷ Karpov, No. 2-3, 1930 : 29.

olması onları kız kaçırma, kendi ablalarını gelinle karşılıklı vermeye, kocası ölmüş abilerinin eşlerine evlenme gibi uygulamaları yapmaya mecbur kılmıştır¹⁵⁸.

Ayrıca G.İ.Karpov Türkmenistan’da gençlerin cinayet çetelerine ancak evlenebilmek için katıldıklarını tespit etmiş. Hakikaten, o dönemlerde bazı namussuz insanlar bazı onursuz vakaları da yapmışlardır. Kızların, kadınların veya dul kadınların ikinci kez satıldıkları zamanları olmuş. Örneğin, Çarcev ilinde evlilik yapıp gelin için 300-400 ruble başlık parası ödeyen çiftçi adam Merv’e gelerek eşini 1.000-2.000 rubleye satmıştır. Bu zenginleşme usulü genellikle geliri bol birkaç eşi olan zenginlerin arasında yapılmıştır.

Genel olarak o dönemde başlık parası çok yüksek rakamlara ulaşmamaktadır. Özellikle çok yüksek fiyat safkan Türkmen kızları “İğ”¹⁵⁹ lere verilmiştir. “Yarım” veya “gırnak” kızların fiyatı ise düşük olmuştur¹⁶⁰. Başlık parasının standart bir rakamı yoktur. Kişilerin ekonomik durumuna göre yükselmiş veya düşmüştür. Mesela, Aşkabat ve Merv illerinde 3-5 kat daha fazla, Çarcev ve Kerki illerinde ise düşük olmuştur. Daha sonra G. Karpov, eski Merv ve Çarcev bölgelerinin çiftlik başına olan ekimlerin sayısına göre karşılaştırmalı bir ekonomik analizini yapıyor. Analiz sonucunda, çiftlik başına karlılık açısından Merv bölgesinin tüm Çarcev’den % 50’den yüksek olduğunu göstermektedir. Makalenin sonunda, G. Karpov, “başlık parasının”, çiftçinin yasal ilişkilerini etkilediğini ve toplumdaki konumunu belirlediğini ve köyün toplumsal farklılaşmasında önemli bir rol oynadığını vurguluyor. Böylece evli olmayanlara arsa ve su tahsis edilmemiştir. Oy kullanma hakkına sahip olmayanlar “safkan olmayan” grubuna ayrılarak - zengin çiftlikleri için işçi gücü olmuşlardır. Belirtmek gerekiyor ki, günümüzde bile, başlık parasını ödeme geleneği mevcuttur. Ancak, başlık parasının oranı evlenenlerin sosyal ve maddi durumlarına göre değişmektedir.

G.İ. Karpov ve P.B. Arbekov yazarların “Salırlar (Salorlar)” başlıklı makalesinde¹⁶¹ Ebulgazi Bahadur Han’ın “Türkmenlerin Soykütüğü” eserinden esinlenerek Salırlar hakkında bilgiler vermektedir. Makalede Saragt bölgesi köylerinin sakinleri Mırat Berdiyev ile Tacik Nurgeldiyev’in Salırların tarihiyle ilgili verilerine atıfta bulunmaktadır. Makale, 1926 nüfus sayımı bilgileri olmakla birlikte Salırların bulunduğu yerleri, sayısı, Türkmenistan’daki dalları hakkında bilgiler mevcuttur.

A. Bahtiyarov’un “Kaybolan Alan’ların izleri” başlıklı makalesinde¹⁶² Alan adı altında 3. yüzyıla kadar Sarmat’lılara ait büyük bir göçebe binici kabilesi olduğunu yazmaktadır. O

¹⁵⁸ Karpov, 1930 : 29.

¹⁵⁹ Safkan Türkmen (türkmence)

¹⁶⁰ Karpov, 1930 : 31.

¹⁶¹ Karpov ve Arbekov, 1930, No. 6-7, 38.

¹⁶² Bahtiyarov, 1930 : No. 8-9, s.39

zamanlarda Alanlar veya Asslar Don'a kadar Kuzey Kafkasya ovalarına sahip olmuşlar ve 375 yılında Hunlar tarafından fethedilmişlerdir. 410 yılında Alan'lar, Suev ve Vandallar ile İspanya'ya girmişler, sonra Portekiz'e yerleşmişler, ancak Vizigotların baskısı altında, Vandallarla Afrika'ya taşınmak zorunda kalmışlardır. Bu, uzak geçmişte kaybolan Alan'ların kısa bir tarihi anlatımıdır.

“Türkmenlerin kabilelerini incelerken, Alan'ların küçük bir bölümünün (soyundan gelenlerin) TSSC'de ve komşu ülkelerde yaşadığı tespit edildi. Özellikle, Türkmenistan'da Alanlar, Sarahs bölgesinde, Salır kabilesi (“Karaman” dalı) ve Hocambaz ilçesinde Ulam kabilesinin bir parçası olarak Olam adı altında bulunmaktadır. Orada kendi ırk özelliklerinin Türk kabileleri ile karışmayarak korumuşlardır.

Türkmenlerin aksine, Alanların yaşamında “dept” isimli kadın dansları vardır. Tüm Türkmen kabileleri arasında yaygın olan “kaytarma” geleneği (karısını başlık ödemedi önce babasının evine geri getirme) Alanlarda yaygın değildir. Alanlar kızlarını diğer Türkmen kabileleri ile evlendirmiyorlar. Kendi kabileleri içinde bile daha yüksek başlık parası ödenmesi kaydıyla bir soydan diğerine istisnai durumlarda gelin verirler.

H.Bahtiyarov, Alanların Türkmenler arasında bulunmayan şu geleneğinin de dikkat çekici olduğunu belirtmektedir. Ailede kız doğduğunda, oğlu olan komşusu doğum gününde yeni doğan kız çocuğun evinin önüne gelir ve şapkası ile avluyu “süpürür”, yani bu yenidoğan kızı oğluna almak istediği anlamındadır. Bundan sonra, yetişkinliğe kadar, damadın babası ya da annesi her yıl Kurban ve Ramazan bayramlarında gelecek gelinlerine yiyecek getirirler. Bazen yiyecek yerine başörtü, kuşak vb. hediye ederler”¹⁶³.

Yazar, yaşlıların beyanına göre göre, uzak geçmişte Alanlar'ın şapkalarının, uzun boylu, üst kısmı renkli kumaştan yapılmış, baskın rengi mavi ve kırmızı olan Rus Kazaklarının şapkalarını hatırlattığını belirtmektedir. Buhara Emirliği zamanında, özellikle Ruslar Buhara'ya gelmeden önce, Alanlar Kadı mahkemesine başvurmamışlar, ancak geleneksel yasalarına (adat) dayanarak çıkan tüm anlaşmazlıkları ve davaları çözmüşlerdir. Alan erkekleri elbisenin beyaz rengini tercih ediyorlardı. Evlendiklerinde mutlaka beyaz kilim kaplı (yeni evlenenler için) yeni bir oba inşa ediyorlardı. Beyaz olmadığında, renkli kilim beyaz kumaşla kaplanırdı. Kerki bölgesinde yaşayan Türkmenlerin arasında “yaşmak” (kadınlar başörtüsünün bir ucuyla ağızlarını komple kapatırlar ve bu şekilde “yaşmak, yaşınma” denir) sadece Alan soyunun kadınları tarafından giyiliyor. Alanların dili, Sarık'lar ile Yomutların lehçesine benzeyen Türkmencedir.

¹⁶³ Bahtiyarov, 1930 : 39.

H. Bahtiyarov, Hocambaz bölgesi Olam köyünden Halık-Hasanov'un anlattıklarına atıfta bulunarak, hem Türkmenistan'da hem de yurtdışında bütün Alanların toplam 1500 adet hane olduğunu belirtiyor. Türkmenistan'da Alan'lar: Hocambaz bölgesinde 400 kadar ev, Halaç bölgesinde – 300 adet, Çarşangı bölgesinde (Ak-Kum ve Kuk-Tolla ilçelerinde) – 300 adet ev ve Saragt bölgesinde yaşamaktadırlar. Özbek SSC'ne göre: Şir-Abad ili Hoşman ilçesi Üç-Tut köyünde (yaklaşık 200 ev) ve Samarkand bölgesi Houzek tren istasyonu yakınında 100'den fazla ev mevcuttur. Tacik Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde (Jili-Kul, Kabadian ve Termez'de) ve Afganistan'da Şivergan, Ahça ve Ham-Yab bölgelerinde yaşayan Alanların tam sayısı bilinmiyor. Hocambaz bölgesinde oturan Alanlar bu kuşaklara bölünüyor: 1. Miriş-Kar, Datha, Yoluk, Auli Ayakçak kabilelerini birleştiren Alanlar; 2. Dallara bölünen Kara-Mugul; 3. Hakim bu kabileleri birleştiriyor: Hakim, Bitli, Dokuz ve Eşek; 4. Kızıl – bu kabileleri birleştirir: Ker, Horram, Ovşuk ve Velke. Birçok kabilelerin adı son kökenlidir.

Günümüzde, yayınlanmasından 89 yıl sonra makale kısmen bilimsel değerini yitirmiştir. Ancak, Alanların Türkmenlerin etnojenezlerine katılımı ile ilgili ilk yayınlardan biri olarak tarihçilik açısından ilginçtir.

H.Bahtiyarov'un “Türkmenleşmiş Nohurlar” başlıklı makalesinde¹⁶⁴ Türkmen kabilelerinden biri olan Nohur kabilesi anlatılmaktadır. Yazar, Türkmenistan'daki Nohur köylerinin yerini, Nohur'ların kökenleri hakkında geniş bilgi vermektedir. Nohur özellikle, Ahal vilayetinde ve Balkan vilayetinde yaşamaktadırlar. Makalede ayrıca Nohur erkeğin portresi de içermektedir.

G.İ.Karpov'un “Alamanlar” başlıklı makalesinde¹⁶⁵ Türkmenlerin komşu halklara, devletlere baskınlarına bakış açısını ve bunların sosyo-ekonomik nedenlerine değinmektedir. “Alaman” konusunun tarihsel olarak ilgi çekici olduğu gerçeği göz önüne alındığında, yazarın makalesi bazı kısaltmalarla yayınlanmıştır. Karpov, Türkmenler'in alamançılığa genellikle tahıl toplama sonrası - eylül ayından mayıs ayına kadar gittiklerini yazıyor. Bu dönemde, daha fazla serbest zaman oluyor. Hava daha elverişlidir ve çöl geçişlerinde çok gerekli olan su bulunması daha kolaydır.

Çoğu zaman, Teke Türkmenleri Perslerin Meşhed, Deregez, Kuçan ve Bücnürd bölgelerine baskın yapmışlar. Alamana katılan kişilerin sayısı gruba göre değişmektedir. Bazı gruplarda 100'den 1000'e kadar atlı bulunuyor. Alamana yalnızca atlılar değil, gasp edilen olcayı yüklemek için develer ile gidenler de oluyordu. Silahlanma da farklıydı: tüfekler, kılıçlar ve sopalar. Hive pazarlarından satın alınan veya evde hazırlanan kara barut da kullanılıyordu. Her ayrı grubun başında, lider ve rehber olarak serdar bulunuyordu. Seferden

¹⁶⁴ Bahtiyarov, 1930 : 41.

¹⁶⁵ Karpov, 1931 No. 5-6: 28-29.

birkaç gün önce serdar, yaklaşmakta olan sefer hakkında köylere ilan veriyordu. Takımın tüm üyeleri, serdar'a bağlılık ve emirlerini yerine getirme yemini veriyorlar. Tekelerin arasında bağlılık yemini bunun gibiydi. Tüm katılımcılar kazılan çukurun yanına sırayla gelirler, çukura tükürürler ve ardından çukuru kapatırlar. Yomutlarda farklı bir yemin vardı. Serdar toplananlara hitap ediyordu ve en sonunda hep beraber namaz kılınıyordu. Serdar kalıcı bir askeri liderdir. Alamandan geldikten sonra, serdar seferde kendisine verilen ünvanları kaybediyordu.

Baskınlar sırasında taktik ve stratejik teknikler farklıydı. Her şey düşmanın ne kadar güçlü olduğuna, askeri operasyonların başlatılacağı arazinin özelliğine bağlıydı. Çalılıkların olduğu bölgede ve eğer üstün bir düşmanla uğraşıyorlarsa, Tekeler hileyle üstün oluyorlardı. Atlılar kasıtlı olarak geri çekilirler ve piyadelerden ortaya çıkan bir pusu düşmanı aniden sarardı. Kale duvarları ile çevrilen köye, meraya hayvanları çıkarmak için kapılar sabah açıldığında giriyorlardı. Hayvanlar ve değerli mallara ek olarak, Tekeler insanları da esir olarak alıyorlardı. Daha sonra ise Buhara ve Horezm pazarlarında satıyorlardı. Esirlerin grup sayısı bazen 2-3 bin kişiye ulaşıyordu. Alıcılara malların yüzünü göstermek amacıyla esirler pazarlarda çıplak satılıyordu. Esirlerin fiyatı niteliklerine göre değişmekteydi. Fiziksel olarak sağlıklı bir erkek, zayıftan; güzel bir kadın, yaşlı veya güzel olmayanlardan daha pahalıydı. Çocuklar genellikle ilave veriliyordu. Asil ve zenginler daha pahalıydı. Çünkü akrabaları onları sonradan yüksek bir fiyata geri satın alıyorlardı. Esirin ortalama maliyeti 40-50 Ruble'ye tekabül etmektedir. Ancak başarılı bir alamandan sonra pazar esirlerle dolduruluyor ve fiyatlar 5-7 Ruble'ye kadar düşüyordu¹⁶⁶.

Türkmenler alaman sırasında esir aldıkları zengin kişileri köle pazarında değil köyelerine getiriyorlardı. Akrabalarının satın almalarını sağlamak için yakınlarına haber gönderiyorlardı. Bu gibi durumlarda, fiyat yüksek oluyordu. Esirlerin değişimi ile ilgili durumlar da olmuştur. Düşmanlık ilişkilerine rağmen, Türkmenler sık sık Perslerin sınır yerleşimlerinde ve pazarlarında ortaya çıkıyorlardı. Persler akibetlerinden korkarak, onlara dokunmuyorlardı. Pers eyaletlerinin yöneticileri, kendilerine bağlı köylerin liderlerine sadık olduklarını tespit ettirmek için bir Türkmenin kafasını hediye olarak talep ediyorlardı. Kolay olmasına rağmen bazı durumlarda Persler bu talebi yerine getirmekten ve "hediye" etmekten vazgeçiyorlardı, zira kaderlerinden endişeleniyorlardı.

Alamanlar bir esirin rehberliğindeyken daha başarılı oluyordu. Alamancıları iyi bildiği yollardan götürüyor ve çalınacak köylerin ve yerleşim yerlerinin özelliklerini önceden bildiriyordu. Esir ve tutsak yakın akrabaları bu hizmet için özgürlük alıyorlardı.

¹⁶⁶ Karpov, 1931 : 28.

Elde edilen ganimet eşit paylarla paylaşıyordu. Serdar 2-3 pay alıyordu. Katılımcılar atlı veya komşunun silahlarıyla sefere gitmeleri durumunda, silahı ya da atı veren, payın yarısını ya da çeyreğini alıyordu. Kalan payı alaman katılımcısı alıyordu. Ganimetin bölünmesi, özellikle esirler söz konusu olduğunda, korkunç bir manzara ortaya çıkarıyordu. Zira çocukları ebeveynlerinden, eşleri birbirinden ayırıyorlardı. Çılgınlıklar, hıçkırıklar duyuluyor, esircilere binlerce lanetler okunuyordu. Yakalanan kadınlar, aile içinde “gırnak” olarak adlandırılan, cariye olarak alınıyordu. Erkek esirler ise tarımda “kul” olarak kullanılıyordu. G. Karpov, “gırnak” ve “kul” kökenli kişilerin Türkmen köylerinde hala bulunduğunu belirtiyor. Ayrıca safkan bir Türkmen ile "gırnak" birlikteliğinden yeni doğan "yarım" denilen bir nesil de vardır.

Teke-Türkmenleri bazen diğer kabilelere de alaman yapıyorlardı. Toprak ve su kaynaklarına sahip olma konusunda çatışmalar ve kavgalar yaşanıyor. Genellikle zayıf kabileler, örneğin Sarıklar ve Salırlar, Persleri veya Özbekleri kendilerine saldıranlara karşı yardıma çağırıyorlardı¹⁶⁷.

Alamanların Çarlık Rusya'nın gelmesiyle sona erdiği belirtilmelidir (1881-1985). Ancak bundan sonra bile bazen Tekeler küçük gruplar halinde alamançılığa gitmişlerdir.

Daha sonra G.İ.Karpov Türkmenlerin komşularının üzerine sık sık sefer yapmalarına neden olan sebepleri kısaca açıklamaktadır. O zamanlar stratejik olarak önemli bir pozisyonda bulunan Türkmenlerin (ticari yollara yerleştiğini), yine de zor ekonomik koşullar altında yaşamışlardır. Susuz çöller, mera alanların sınırlı olması - onları İran, Hiva ve Afgan yerleşim bölgelerini ele geçirmeye zorluyordu. Bundan daha fazlası - sulama kaynaklarının ve mera arazilerinin bulunmamasından dolayı, çoğu zaman ayrı ayrı Türkmen kabileleri arasında, onların ayrılmasının nedeni olan katliamlar oluyordu. Alamanın Türkmenlerin üzerine baskın yapanlara karşı bir cevap olduğunu söylemekte fayda vardır.

A.P.Potseluyevski'nin “Nohurlu Kabilesi” başlıklı makalesinde¹⁶⁸ Türkmenlerin soy-kütüğü ile ilgili ilginç bilgiler paylaşmaktadır. Nohurlu kabilesi on dört ayrı soya ayrılmaktadırlar. Makalede Nohurlu kabilesinin genel soy yapısını gösteren bir şema ve çeşitli fotoğraflar içerdiğini belirtilmelidir.

G. Karpov'un "Yomutlar" başlıklı makalesinde¹⁶⁹ Türkmenlerin Yomut kabilesi hakkında önemli etnografik bilgiler vermektedir. Yazar, 1926 yılı nüfus sayımına göre, TSSC'de yaklaşık 105 bin Yomutların olduğunu yazıyor. Ayrıca, Pers'te Astrabad-Şahrud eyaletinde 60 binden fazla yomut yaşamaktadır. G. Karpov, “Türkmenistan'ın Horezm

¹⁶⁷ Karpov, 1931 : 29.

¹⁶⁸ Potseluyevskiy, 1931, №5-6: 30-35.

¹⁶⁹ Karpov, 1931: No.7-9, 69.

kesiminde yaşayan Yomutlar ortak bir klan grubunda birleşmiş olduklarını belirtiyor. Utlu Temir veya başkaça - Bayram Şalı. Bu grup dört kabiliye ayrılmıştır: Salah, Öküz, Uşak ve Orsukçı. Hazar kenarındaki yomutlar iki alt bölümde birleştirilir: Çoni-Atabay ve Şerif-Caparbay. Soylar, sırayla, aşağıdaki kabilelere bölünmüştür: Çoni-Atabay'ın 4 kabilesi vardır: Mammet-Alık, Kesearka, Aşırnök ve Atabay; Şerif-Caparbay - sekiz kabileden ibaret: Baga, Behelke, Maşırık, Gocuk, Düyeçi, Kerrani, Yemreli, Yaralı ve Nuralı. Kabileler küçük gruplara (alt kabileler, aileler) ayrılmıştır, bunlar tüm Yomut soylarında toplam 224 adettir”¹⁷⁰.

Yomut soylarının arasında geçmişte bağımsız kabileler olan isimler var. Örneğin, şimdi Yomut kabilesinin bir parçası olan Yemreli soyu, 2-3 yüzyıldan fazla olmayan zamandan önce, oldukça büyük bir Türkmen kabilesiydi. Aynısı Düyeçi kabilesi için de söylenebilir. Cengiz Han ve Cengiz’lerin seferi sırasında, birliklerinin içinde, Türki aşiretlerinin arasında, deve sürülerinin izlenmesi ve duraklama sırasında onları otlatma konusunda emanet edilen bir kabile vardı. O zaman, bu kabileye "Düyeçi" adı verildi, yani deve bekçisi ve onlardan sorumlu olanlar. Daha sonra bazı olaylar nedeniyle bu kabile, Moğol seferlerinden sonra, kendisini Cebel yakınlarındaki Balhan Dağları'nda buldu ve Yomut kabilesinin bir parçası oldu. Ayrıca, eski Durun sakinleri olan Garadaşlılar kabilesi (veya Yazırlar); Ay-hıvalı - Horezm'in yerli halkı, Maşırık soyunu, bazı günlük özelliklerine ve diline göre Kalmık'lara (Moğollara) bağlanabilir; Mücevür soyu Araplardan geldiğini makaleden öğrenmekteyiz.

A.P. Potseluyevskiy “Göklen çocuk oyuncakları” başlıklı makalesinde¹⁷¹ (1927-1928 kışında Garrygala bölgesinde topladığı Göklen kabilesinin çocuk oyuncaklarını anlatıyor. Bilim adamı, oyuncakları dört gruba ayırır: a) üretim oyuncakları, b) askeri ve avcılık, c) müzikal, d) ev.

A.P. Potseluyevskiy, şöyle yazıyor: birinci gruba Göklen’lerin hayatındaki üretim süreçlerini yansıtan oyuncaklar dahildir, her şeyden önce, göçebelerin hayvan yetiştirme yaşam biçimiyle ilgili öğeleri içerir. Örneğin, koçların, atların, eşeklerin ve diğer evcil hayvanların çocuklar tarafından isteyerek ve bolca kilden kalıplanmış figürleridir. Örneğin, hayvan yetiştiricilik devrine ait oyuncakları genellikle çobanın kancalı sopasını taklit eden “ganrak” ile temsil edilir, bu sopa ile genellikle koyunu ayağından yakalarlar. Kamıştan yapılan “gamıştan at” atı da buraya dahil edilmelidir. Atın gövdesini temsil eden uzun bir kamış tüpü şeklinde “at gövresi”, üst kısmına at başlığı veya dizginleri gösteren - “atın uyanı”

¹⁷⁰ Karpov, 1931: No.7-9, 69.

¹⁷¹ Potseluyevskiy, 1931, No. 7-9, s.97.

daha kısa bir t p takılı. Her iki t p de birbirine ahşap çubuk ile bağlanır ve çocukların gözlerinde gem “at ağızdırığı” rolünü oynar.

Ayrıca, makalenin yazarı, değirmenin su  arkının, Göklen  ocukların en sevdiği oyuncaklarından biri “ arh ağaz” olduğunu belirtiyor, bu oyuncak uzun ve ince bir aksla birbirine tutturulmuş ve derenin akımıyla harekete geçirilmiş iki budak veya kamı tan oluşan bir model olarak kullanıldığını yazıyor. G r n  e göre, bir fırladak - “pırlava ” aynı zamanda “ arh ağaz” ile aynı tip oyuncaklara aittir. Fırladak iki küçük kol birbirine tutturulmuş ve üzerlerine bağlı k  ıt paletler veya kanatlar olan uzun bir sapın ucuna monte edilmiştir - “ganat”. Dikkati çeken ise, üzerinde küçük kolların döndüğü çubuktur “  y” - metal değil ahşaptan yapılmıştır.

A.P. Potseluyevskiy, savaş ve avcılığın nesnelerini temsil eden ikinci oyuncak grubunun en çok sayıda olduğunu belirtiyor. Çocuklar tarafından küçük ku ları yakalamak için her türlü aç oyuncaklar avcılığa atfedilmelidir. “Tor” ağı, ku un yuvasını veya kapağı andırıyor ancak iki veya    katı boyutunda ve siyah at kılından dokunmu tur. Bu tür ağlar genellikle ham kilden yapılmış bir kalıp veya blok üzerinde dokunur ve kil kuruyunca üzerinde bırakılır. Ku ları yakalarken, “tor” yuvanın deliğine k r ucu i e dönük olarak yerleştirilir. Yuvaya giren ku  ağda kanatlarıyla dola ır. Çok ilginç, tasarımda esprili olan küçük ku ları yakalamak için kapan - “hepbik” ve tuzak - “celle”. Çocukların silahlarına gelince, en yaygın olanları sıradan ok (lar) ve yaydır (yay). Yay ardından, birkaç tane kendinden tahrikli tabancaya dikkat edilmelidir, bunlardan biri “gumalak yayı” - yuvarlak biçimli koyun dı kısı topakları (gumalak) ile atı  için kendinden itmeli silahtır. Kendinden itmeli silahların bir diğer çeşidi ise “tarkıllavuk” adlandırılır ve oyuncak tüfek türlerinden “t pen” olarak adlandırılır. Başka oyuncak türü ise “sorguz” olarak adlandırılan su yayıdır. Bu oyuncak çocuklar tarafından birbirlerine su sıçratmak için kullanılır, ayrıca ahşap hançer oyuncak da vardır - “gama”.

   nc  grup oyuncak m zikaldır. Profesör, bunların içinde keman - gıcak, yaylı - keme e ve dutar, flüt-pikkolo cinsinden - “balaman” olduğunu bel Vızıldayan oyuncak - “sızlavuk veya hızlavuk, zırlavuk” çocukların gürültülü müzik enstrümanları olarak sınıflandırılmalıdır. Çocuklar ayrıca topaç - “dönen top”, top ve  ijik - “ ilik - ucu sopa yuvarlak vurularak oynanan oyun-  ovgan” oynamayı çok seviyorlar¹⁷².

Dördüncü oyuncak grubu - evseldir. A.P. Potseluyevskiy, yukarıda gösterilen tüm oyuncaklar yalnız erkek çocuklar için olduğunu belirtiyor. Aksine, son grubu oyuncakları -

¹⁷² Potseluyevskiy, 1931:100.

sadece kızlar içindir, bu durum Türklerin ailesindeki kadının karı, anne ve ev kadını olarak oluşturduğu rolüyle açıklanır.

Kızların arasında en yaygın oyuncak “cacek-cücek”, kukla (bebek) - “gurcak”dır. Kızın kuklası (gız), kuşakla kuşatılmış (bil guşagı) elbise (köynek) giymiş. Kafatasında işlemeli takke - (tahya); bunun üzerine başörtü (yağlık) atılmış ve başörtü uçları omuzların üzerinden geriye katlanmıştır. Evli kadının (heley) vücudunda da elbise (köynek) vardır. Başının üzerine renkli başörtü atılır “yense atar”, üstüne koyu-kırmızı renkli – “dasar” konulur, dasarın bir ucu “yaşmak” kuklanın ağzını kapatır. Bunların üzerinden açık kırmızı renkli yine bir “dasar” bağlanır. Göklen’lerin kızları sıklıkla kadınları ve Göklen’lerle komşu kabilelerin kızlarını gösteren kuklalarını yaparlar. Örneğin, Teke kadının kuklası “teke heleyi” de elbiseli “köynek”, başında “börük” var, yani - yüksek mitro şeklinde tekke. Tekke “alındanı” sargısıyla kapalı, üzerinden başörtü şal “gınaç”. Bütün bunların üstünden kadın cüppesi “kürte” asılır ve cüppenin yenleri “kürte yeni” geri atılmıştır ve bağ ile bağlanmıştır – “bağcık” .

Kuklaları evlendirme konusu Göklen kızları için en sevilen ve büyüleyici oyunlardan biridir. Özellikle bu oyun için, çocuklar düğün tahtirevanını yaparlar – “kecebe”, onun içinde gelini evinden damadın evine götürürler. “Kecebe”de gelin kuklasından başka, onun refakatindeki büyük yaşlı akrabasının kuklası da bulunuyor, genellikle kardeşinin eşi – “gelnece” .

3.2. Türkmenlerin Günlük Yaşamları Hakkında Bilgiler İçeren Makaleler

G. Kostin’in “Merv göçebelerin yaşamından” başlıklı üç bölümden oluşan makalesi¹⁷³ derginin üçüncü sayısında yayımlanmıştır. Göçebe ve hayvan yetiştiricilerin yaşamını anlatan yazar, adet, şeriat ve eski geleneklerin büyük öneminin olduğunu belirtiyor. Göçbelerde kader hakemleri – soyun yaşı büyükleri (yaşulılar) ve Allah’ın sadık hizmetkarları – mollalardır. Etkileri ve yetkileri sınırsızdır ve eşit rakipleri yoktur. Orada cehalet, karanlık, tabipler, doğanın anlaşılmasız bütün fenomenlerine inanç var, tüm talihsizlikler, dünyevi kölelerinin itaatsizliğinden ötürü Allah’ın verdiği ceza olarak kabul edilmektedir.

Makalede G.Kostin, ekincilik ve hayvancılık ile uğraşan köyü açıklar. Tarım ile uğraşan köylerin düz arazilerinde sulama hendeklerinin kenarlarına aksöğüt, akasya, dut ağaçları dikilmiş. Hayvan yetiştirilen köy hayatı tamamen çöllerdedir. Kurumuş otlu çöl bozkır. Kağnılar tarafından dövülen geniş bir yol, keçiyolu ile değişir. Yarı takviyeli kumların gittiği yerler – ılgın ve “sazak” çalılarının bitki örtüsü ile kaplıdır. Sazak ve ılgınların

¹⁷³ Kostin, 1927 : № 4, 9.

muazzam çalılıklarına bazı yerlerde rastlanır. Köylerin yerleşimi de ekincilik köylerine göre farklıdır. Köyler genellikle kuyuların açıldığı oyuklarda bulunur. Köyler sıralar halinde değil, gruplar halinde, bir birinden yarım mil uzakta bulunurlar. Her grupta 5-10 köy olur. Köyün büyüklüğüne bağlı olarak bazen daha fazla oba bulunmaktadır. Köyler birbirinden uzaktır.

Daha sonra, yazar çobanların meskenleri, kıyafetleri, ayakkabıları, yatakları, köylerdeki kuyuların sağlık durumları, suları ve yiyecekleri hakkında detaylı bilgiler veriyor. Yazar hayvan yetiştiricilerin beslenmesi hakkında yerel yemekleri listeliyor: Pilav, Bulamak, Unaş, Yağ Şurpa, Govurma, İşlekli, Alaçalı Yağ ve Çal gibi süt ürünleri. Hem yemek pişirmek hem de yemek yemek için kaplar çok ilkel: dökme demir tencere, büyük tahta kaşık ve oluklu kaşık (kepgir), tahta bardaklar. Ekmeğin saklandığı ve sofraya olarak kullandıkları örtüleri (saçak) asla yıkanmaz ve tamamen tükenene kadar yağlı kalır¹⁷⁴. Geleneksel Türkmen saçığının deve yününden dokunmuş olduğunu belirtilmekte fayda var.

Makalede, göçebeler arasındaki hastalıkları ve tedavi yöntemleri ayrıntılı olarak açıklanıyor ve listeleniyor. Korkunç bir hastalık olarak gördükleri ilk hastalık - trahom. Sonra; konjonktivit, kanlı ishal, tüberküloz, sıtma ateşi, romatizma, sifilis, yanıklar, soğuk algınlığı, şarbon. Kadınlar arasında çok yaygın olan diğer hastalıkları bile bilmiyorlar ve tedavi edilemiyorlar. Hasta kadın, ne kadar acı verici veya zor olursa olsun, hamilelik sırasında bile kış zamanlarında bile durumunu kimseye söylemiyor. Tüm bunların sonucu - genital hastalık ve kısırlıktır. Hastalıkların etkililiği ve insandan insana bulaşmaları hakkında hiçbir fikirleri yoktur, varsa bile çok belirsiz ve eksiktir. Görüş, yalnızca Tanrı'nın birini ya da diğerini cezalandıran hastalıklar gönderdiğine ve dolayısıyla hastalığın birinden diğerine geçmediğine dayanır. Aynı ailede birkaç hasta olması durumunda, Tanrı'nın birkaç kişiyi cezalandırmaya karar verdiğine inanılır. Çobanlar yardım için yerel şifacı tabiplere ve mollalara başvururlar. Özel olarak hekimler (tabipler) azdır, varsa da sadece büyük köylerde. Genellikle yaşlı erkekler ve yaşlı kadınlar tarafından kendilerine dedeler ve babalardan “miras” yoluyla geçirilen ve “yaşam deneyimleri” ile edinilen yöntemler kullanılarak tedavi edilir. Esas olarak, bu meslek çok sayıda yaşlı kadınlara düşüyor, onlar hem ebe, hem doktordur.

Göçebelerde kazı mahkemesi bulunmuyor. Bu nedenle hayvan yetiştiricilerin tüm ihtilafları “Türkmencilik” olarak adlandırılan kendine özgü bir çözüm yolunu edinmiştir. Tüm davalar, tüm ihtilaflar burada, ne tür bir dava olursa olsun: cezai, hukuki veya adil olmayan ihtilaflar, sadece molların çözdüğü yanlış anlamalar köydeki yaşlılar (yaşlı insanlar) tarafından çözülür. Hayvan yetiştiricilerin kendilerinin dediği gibi katillik göçmenlerde çok ciddi olaydır, çünkü en ağır sonuçların bir kısmını içerir (kan davası vb.). Burada kan davası

¹⁷⁴ Kostin, 1927 : 10-11.

ülkenin “doğru geleneği” olarak mevcut olup suç sayılmıyor. Öyle diyorlar: “Öldürmüşse öldürülmeli.” Linç etme çok yaygındır. Örneğin, bir kadına tecavüz etmeye teşebbüs için suçlunun kulakları kesilir¹⁷⁵. Mülkiyet davalarını çözerken, yemin metodu (“Almadığına yemin et ve ellerini Kuran'a koy”) yaygın olarak kullanılıyor. Yemin sürecini yaparsa haklı, yapmadıysa suçlu kabul edilir.

Yazar, göçebe kadınların yaşamlarından, özellikle de emekten, sosyal ve yasal statüden, çocuk doğurmaktan detaylı olarak bahseder. Çocuk doğurma her şeyden önce gelir. Her kadın sonu gelmeden doğum yapmalıdır. Ne kadar doğum yaparsa, o kadar çok sevilir ve saygı duyulur.

Evlilik yaşı sorunu tamamen düzensiz ve kaotiktir. 12-13 yaşındaki kızları yaşlı erkeklerle evlendirirken, tersi de 14-15 yaşındaki erkekleri 20-22 yaşındaki kadınlarla evlendirirler. Kalım (başlık parası) göçebelerde kızlar için 80-100 deve olduğu belirtiliyor. Çok eşlilik de var ancak genellikle çobanların sadece 2 karısı var, 3'ten fazlası seyrektir.

G. Kostin'in ikinci makalede çoban, çoluk (çoban yardımcısı) ve suvçı'nın (hayvanlar için kuyudan su alan kişi - sucu) hayatlarını açıklar. Yazar, çoban, çoluk ve suvçı birbirleriyle yakından ilişkili olduğunu belirtiyor ve sosyal-yasal statülerini belirleyerek “çoban, çoluk ve suvçı – toplumda saygı ve hürmetten mahrumdurlar¹⁷⁶. Çoğunlukla çoban, çoluk ve suvçı - bazen yüzlerce km uzaklıktaki çöllere bir şey kazanmak için giden işçileridir.

Çoban ve çoluğun çalışma koşulları hakkında yazar: “Eskiden çoluk ve çobanları çalıştırma süresi 6 aydı. İstisna olarak bazı yerlerde bir yıllık olabilir. Eğer işverenin fikrine göre işe alınan kişi çalışkan, itaatkâr ve dürüst olduğunu kanıtlarsa, çalışma süresi 1 yıl daha uzatılır. Ücreti genellikle geçen yıl olduğu gibi aynen belirlenir ve ödenir. 6 ay boyunca, işe alınan 5 ila 20 kadar bir yaşlı koyunu alır. Üstelik ücret her yerde aynı değil, bazı yerlerde daha az, bazı yerlerde daha fazla. Bu, emeğini teklif edenlerin miktarına ve ayrıca işe alınan kişinin beceri ve deneyimine bağlıdır. Öngörülen ücretlere ek olarak, çoban, çoluk ve suvçı işverenden kıyafet, ayakkabı, yiyecek alır. Alınan kıyafetler arasına bir çift iç çamaşırı, bir cüppe, bir çift "çokay" ve tabanı, bir şapka (telpek) ve kışın keçe yamçı da vardır. Aşınma süresi, çalışma süresine eşittir. Ayrıca, işe alınan kişi kendi iradesiyle süresinden önce işten çıkıyorsa veya işveren azlediyorsa (farkı yok), verilen kıyafet ve ayakkabı işçiden alınır veya onların fiyatı ücretinden kesilir. İşçinin barınağı da sadedir. Çırpıdan yapılan ve kum üzerinde döşenen ve yatak olarak kullanılan 1-2 keçeden ibarettir. Bu barınak yazın güneşin sıcak ışınlarından, kışın rüzgar ve soğuktan korumalıdır”. G. Kostin, çobanın haklarından mahrum bırakıldığını, işverene hiç bir şey söylemeye hakkının olmadığını yazıyor. “İşverenin sözü

¹⁷⁵ Kostin, 1927 :13.

¹⁷⁶ Kostin, 1928, No.2: 47.

onun için yasadır. Eğer mütevazı bir işçinin ruhunun derinliklerinde işverenin hareketine karşı bir hoşnutsuzluk doğarsa, o zaman böyle durumlarda bile işini ve ücretini kaybetme korkusu nedeniyle haklarını açıkça ve cesaretle savunmaya cesaret edemez”¹⁷⁷.

G. Kostin, Merv bölgesinin hayvan yetiştirici nüfusunun arasındaki eğitim durumunu da açıklamaktadır. “Sovyet okulunun köye gerekli olup olmadığına ilişkin soruyu cevaplayan 46 köyden 34’ü bunu red, 5’i çekimser kalmıştır. 7 köy ise Sovyet okulunun gerekli olduğunu açıkça söylemiştir. Eski mekteplere hayvan yetiştiriciler büyük saygı duyuyorlar ve birçoğu çocuklarını bu okullara emanet ediyorlar ”¹⁷⁸. Nüfusun okuryazarlığını özetleyen yazar, 46 köyün 23’ünde okuryazar bulunmadığını, kalan 23’ünde ise sadece okuryazar 43 kişinin bulunduğunu belirtmektedir.

G. Kostin üçüncü makalede¹⁷⁹, Merv ilçesinin göçebe sürülerini açıklar. Burada, yem eksikliği nedeniyle, büyükbaş hayvanların asla yetiştirilmemiş olduğunu ve yetiştirilmediğini yazıyor. Burada ancak koyun ve deve yetiştirilir. Her sürüsü bin başa ulaşan ve hepsi yağ kuyruklu olan, ancak özellikle büyük olmayan koyunlardır. Bazı sürülerde, esas olarak birinci ve ikinci nesil olan astragan koyunlarının varlığı gözlenmektedir. Koyun üreticileri (safkanlar) Çarcev ve Kerki ilçelerinde 70 ruble fiyat karşılığında satın alınmakta ve yağ kuyruğu koyun sürüsünün bir kısmını astragan koyunlarına aktarmak amacıyla yağ kuyruğu sürülerine karıştırılmaktadır. Safkan astragan sürüleri sadece kültürel bölgede yaşayan sığır yetiştiricilerinde ve ilçenin güney kesiminde (Yoloten, Saragt, Tagtabazar vb.) yoğunlaşmıştır. Bazı kuyu bölgelerinde develer 500 başa kadar gruplar halinde görülebilir ve çoğu çok büyük ve iyi beslenmiş develerdir.

Sonra yazar koyun yetiştirme süreci ve koyundan elde edilen ürünler hakkında, özellikle “koyun sütünün hem taze hem de fermente edilerek yiyeceğe dahil olduğunu” yazar. Bir kısmı yağ hazırlamaya gider. Artık süttten ekşimik yapılır ve bir tavuk yumurtasının (“gurt”) büyüklüğünde topak haline getirilir ve bu şekilde kış için depolanır. Koyunun günlük süt verimi ortalama olarak şişenin $\frac{1}{2} + \frac{3}{4}$ ’ü kadardır. Sağım süresi yaklaşık bir ay sürer ”¹⁸⁰.

Hayvan hastalıklarını tanımlayan G.Kostin, parlak güneşin, kumun ve kuru havanın hayvan hastalığını çok aza indirdiğini ancak yine de bazı hastalıkların Murgap sulama sisteminin alt kısmındaki kumlardan gelen küçük sürülerle birlikte nüfuz ettiğini vurgulamaktadır. Çoğu durumda, aşağıdaki hastalıklar bulunur: Yetişkin koyunlarda a) Cacek. Bu hastalığın çiçekbozuğu hastalığı belirtileri vardır. Hastalık genellikle bir ay kadar

¹⁷⁷ Kostin, 1928 : 48.

¹⁷⁸ Kostin, 1928 : 49.

¹⁷⁹ Kostin, 1928 No.7-8, 69.

¹⁸⁰ Kostin, 1928 No.7-8, 71.

sürer ve % 20'ye kadar ölüm oranı taşır. b) Dalak Şarbonun tüm işaretlerine sahiptir. Kuzularda – “guzu keseli”. Bu hastalıkta hayvan yere uzanır, inler, çok fazla tükürük salgılar. Ölüm oranı % 100'e ulaşır. Hasta hayvan yarım saat içinde ölür. Develer için a) Gotur (uyuz), b) Gögsin. Çoğunlukla nemli yerlerde görülür (Murgap Nehri'nin aşağı). Yaz başında, özel atsineği türü (“göğeyin”) develere saldırır ve bundan sonra ısırılan hayvanda özellikle karın bölgesinde, kasıklarda tümör ortaya çıkar.

G. Kostin'in “Eskilerde Yeni” başlıklı makalesinde¹⁸¹ Türkmen göçebelerin yaşamı hakkında başlıklı bir başka makale daha yazmıştır. Bu makale, Sovyet hükümetinin, Türkmenistan'ın hayvan yetiştiriciliği bölgelerde uygulanan çalışmaları özetlemektedir. Yazar “Kumlu bozkırlara dağılmış, kültür merkezlerinden kesilen küçük göçebe grupları, Sovyet hükümetini köy kurullarında bulundukları yerlerde yalnız 1925 yılından itibaren gördüler” diyor. Kültürel sefer ilan eden Sovyet hükümeti, “şeytanı” kovarken hastaya işkence yapan molla yerine “Sovyet mollasını” – öğretmeni yolladı; tabip yerine tüm hastalıklardan “derman”a sahip olan “Sovyet doktor”unu yolladı. Sovyet iktidarının ortaya çıkmasından önce, göçebeler genellikle tüm sorularını “yaşulı” yardımı ile çözdüler ve onlar için otorite vergiyi toplayan kişiydi. Göçmenler arasında “Yaşulı” “en yüksek gücü”, “Halk Komiserliği”, “Yüksek Mahkeme” vb. idi. Artık şimdi köyün bütün meseleleri, göçebelerin kendilerinin seçtiği kurul tarafından çözülüyor.

Köy kurullarında çobanların genel toplantısı yapılır. Bu toplantılarda, göçebeler büyük bir ilgiyle hayatlarının sorunlarını, ekonomilerini iyileştirmenin sorunlarını tartışıyorlar. Sovyet rejiminin başarıları hakkında makalede konuşan yazar, aynı zamanda hayvan yetiştirme alanlarında çözülmesi gereken vazifelere de değinmektedir. Örneğin, su kullanımı, yeni kuyuları kazma, yem hasatı, sürüleri kurt ve kartallardan korumak, zira göçebe hala çaresizdir. Silahları ve gerekli yangından korunma malzemeleri bulunmamaktadır. Sığır yetiştiricileri için mal temini yoktur. G. Kostin ayrıca “Göçebelerde ticaret ve tedarik organizasyonlarının bulunmaması tarım vergisini öderken göçebeler için çok fazla zorluk yaratıyor. Göçebeler hayvanlarını ve ham maddelerini uygun bir şekilde satamazlar, çünkü yalnızca yerinde değil, aynı zamanda yakınlarda da bu konuda kendisine yardımcı olabilecek kurum yoktur. Satış pazarı ise yüzlerce kilometre uzakta bulunuyor.” diyor. Yazar, makaleyi göçebelere odaklanma, Sovyetleşme konularını güçlendirme ve bu uzak köşelerde kültürel devrimin başlangıcını hızlandırma hitabıyla sonuçlandırıyor.

G. Kostin'in Sovyet rejiminin Türkmenistan'ın göçebe bölgelerindeki başarıları hakkındaki görüşünü kabul ederek, özellikle cumhuriyetin sığır yetiştiriciliği alanlarındaki

¹⁸¹ Kostin, 1928, No. 10-11 : 91

kültürel yapının olumlu rolünü vurgulamaktadır. G.Kostin'in makalesinin değeri ise, göçebe Türkmenlerin yaşamı hakkındaki bilgilerinin, henüz uygarlıktan etkilenmeyen Türkmenlerin etnografisini incelemek için birincil kaynak olduğu gerçeği sebeplidir. Sovyet hükümetinin, göçebelerin yaşam biçimini ve hayatını giderek daha iyi hale getirdiği belirtilmelidir.

A.Morozova'nın “Türkmenistan ilçelerinin etnografik özellikleri” başlıklı makalesinde¹⁸² Cebel köyündeki yaşam koşulları ve kadın emeğini anlatılıyor. Yazar, Cebel köyü nüfusunun temel olarak Cafarbay soyunun Türkmen-Yomutlarından oluştuğunu yazıyor. Cafarbay soyunun en az 15 alt bölümü bu bölgenin topraklarında yaşar: Kelte, Kör, Çukan, Tumar, Kacırma, Penc, Türük, Bala, Bala-Bahelke, Gara-guyı, Gulak, Ilgaya, Duyeci ve Gızıl.

Cebel köyü göçebedir. Çadır ve ev eşyalarının dekorasyonunun şehirden kesinlikle etkilenmediğini vurgulamaktadır. Birkaç dökme demir eşyadan demir kovalar ve porselen çay kaplarından başka, tüm göçebe tabakları ahşaptan yapılmış el işidir. Tabakların adları diğer Türkmen kabilelerinininkinden farklı değil: kazan için dökme demir taban “tagan”, kazan “gazan”, normal yuvarlak kaşık - “galam”, uzun tahta kaşık - “çemçe”, geniş ahşap tabak - “kersen”, ateşin üzerine suyun kaynatıldığı dökme demir güğüm- “küçük” ve diğerleri. Bulaşıkların bir kısmı ev işidir - bu tabaklar deriden yapılır: yağ çırpılan - “yanlık” ve “çal” (deve sütünden içecek) hazırlanan, yağ ve süzme peynir saklanan deri torbalar. Ev işi olarak büyük deri kovalar - “gova” hazırlanır, kapasitesi 3 - 4 kova kapasitelidir ve kuyulardan su pompalamak için kullanılır.

Daha sonra, yazar çadırın tüm dekorasyonunun, yatak ve kıyafetlerin kadın elleri tarafından hazırlandığını ve tüm kadınların “çakmen” denilen üst giysi için kumaşın nasıl dokunulacağını bildiğini vurguluyor. Kâğıt ve ipek kumaşları Yomut kadınları dokumuyorlar çünkü bölgelerinde kâğıt ve ipek iplik işleme için ürün yoktur ve elbise için malzeme çoğunlukla piyasadan satın alınır. Yomut kadınları başörtüsü, Teke kadınların ve diğer Türkmen kabilelerinin yüksek, ağır “börük’lerine” benzemiyor. Yomut kadınları başlarını hafif ipek eşarpla örtüyorlar - “çarşaf“, “çarşaf”ın uçları sırtlarında serbest duruyor sonra başlarını kırmızı şal ile sarıyorlar. Şalın uçlarını yüksek düğümle önden bağlıyorlar “alındanı”, bu başörtünün üzerinden “yaşmak” denilen kaşmir veya ipek fular atılıyor. İş yaptıkları sırada bile “gulak halka” adı verilen geniş yuvarlak küpeleri takarlar. Sıradan çalışma günlerinde ağır gümüş takılar kullanmazlar. Sadece bayramda veya misafirleri ziyaret ettiklerinde takarlar. Özel günlerde takılan gümüş takılar: “açarbag” - çok ağır ve genellikle son derece zarif bir iş olan gümüş plaklar ve askılardan ve çapraz bağlantılardan oluşan

¹⁸² Morozova, №1, 1929 : 72.

takıdır. "Çahraba", uçlarında gümüş paralar olan kolye. "Saçbag" - turkuaz gözlü saç örgüleri için süs, "hüncü" ve diğerleri. Küçük kızlar ve kızlar zarif işlemeli gümüş bir tacı olan "tahya" olarak adlandırılan şapka giyerler.

Geleneklere göre, çadırın içindeki tüm donanımlar, kızın yatağı ve elbisesi kendi elleriyle hazırlanmalı ve çeyiz olarak yanıyla kocasının evine getirilmelidir. Babasının evinden mal getiren kadının, malları sahiplenme hakkını saklı tuttuğu iddia ediliyor. Bununla birlikte, yazara göre, evli kadın iki ya da üç çocuğu doğmadan ailede söz sahibi değildir. Evlilik hayatının ilk yıllarında, kocasının ailesindeki genç bir kadın tam sesle konuşamıyor. Her zaman büyüklerinin yanında başörtüsünün ucuyla ağzını kapatıyor ve cesaretli bir konuşma ile kocasının akrabalarını kırmamak için fısıldayarak alt tonda konuşuyor. İki ya da üç çocuğun doğumundan sonra, kadının hayatı biraz daha kolaylaşır. Artık evin hanımıdır, kayınvalidesiyle konuşur, kocasına ev konularda danışmanlık yapar. Bir kadına bazı haklar veren yaşlılık, yaşamının kapsamını genişletiyor ve onu biraz emekten kurtarıyor. Türkmen yaşamıyla ilgili bütün edebi kaynaklar, Türkmen köylerinde amirane ve enerjik yaşlı kadınların bulunduğunu, günlük ve hatta kamusal yaşamda erkeklerle eşit rol aldıklarını vurgulamaktadır.

Sonra, A. Morozova ekmek (çörek, nan) yapma işlemini açıklar. "Evde hiçbir zaman yedek un bulunmaz. Yemek pişirmeden önce kadın değirmende (el değirmeninde) gereken miktarda un öğütür ve elekten geçirir. Evde misafir varsa sabah ve akşam olmak üzere günde iki kez ekmek pişirilir. Ekmek pişirmek için "tamdır" adı verilen büyük olmayan yuvarlak fırınlar kullanılır. Türkmenistan'ın her yerinde, tamdırlar kadınların elleri ile yapılıyor"¹⁸³.

Yazar ayrıca Yomut'lar tarafından tüketilen yemekleri de listeler: et çorbası - "çorba", hamur parçalarından çorba - "gulak", tuzlu suda haşlanmış erişte, ekşi sülle terbiye edilmiş veya suda seyreltilmiş süzme peynirli - "un-aş"; buğday unundan yemek - "bulamak", ezilmiş buğday lapası - "köce", mantı - "börek", pirinçli koyu çorba - "şüle"; pirinç, havuç, soğan, tereyağı ve koyun etinden yemek - "pılav", buğday veya darı unundan yemek - "talhan". Süt ürünleri de sadece kadınlar tarafından yapılır. Kadınlar - koyun, keçi ve deve sütünü sağlarlar ve ekşi süt "gatak", süzme peynir "süzme", "çekize", yağ "yag", peynir "gurt" ve deve sütünden "çal" hazırlarlar. Et hazırlama işi de kadınlara aittir. Yaz aylarında etler kavrulur ve küp içinde istiflenir. Et sıraları arasına yağ dökülür. Kışın yağ ısıtılır ve küplere dökülür ve et tuzlanır ve çadırda asılır.

¹⁸³ Morozova, 1929 : 76.

Yomut kadınları çamaşırı seyrek yıkarlar. Ayda bir kereden fazla olmaz. Özellikle çocuklara pek bakmazlar ve çocuk oturmayı öğrenir öğrenmez onu büyük çocukların ellerine teslim ederler.

Kışın, kadınlar hafif giyinerek suya giderler. Ayakları sürekli yalınayaktır. Kovaları başlarında taşırlar. Kadınlar yakıt hazırlamak için evin etrafındaki tezeği toplarlar ve diken biriktirirler. Sadece yakacak odun için evden uzağa gidilmesi gerekiyorsa, bunu kocası yapar¹⁸⁴.

A. Morozova, eğer kadın ev işleri arasında boş zaman bulursa, boş yere oturmadığını, iğne işi için çalıştığını belirtmektedir. Kadınlar bütün kış yünleri tarıyorlar, eğiriyorlar, makaralara sarıyorlar, nakış yapıyorlar, dikiyorlar. Yaz aylarında en sıcak çalışmalar devam ediyor. Halılar, kilimler yapılıyor, keçeler yapılıyor, dokuma ve işlemeli kilimler ve çadırı süslemek ve eşyaları saklamak için çuvallar hazırlanıyor.

Türkmen kadının 20. yüzyılda Yomut kadını tarafından yapılan ev işlerinin aynı zamanda diğer Türkmen kabilelerinin kadınların özelliği olduğunu belirtmek gerekir. A. Morozova'nın makalesine Yomutların, özellikle de kadınların hayatlarından gelen resimler ve fotoğraflar eşlik ediyor ve bu da yazarın etnografik açıdan makalesini değerli bir materyal haline getiriyor.

Günlük yaşamda kadın emeği konusunu devam ettiren A. Morozova, 1929 yılında derginin 6-7 sayılarında “Türkmen kadının Emeği” başlıklı bir makale¹⁸⁵ yayınladı. Bu makalede, bazı gerçekler önceki makalenin materyalleriyle tekrarlanmakta ve aynı zamanda onu tamamlamaktadır. Bu nedenle, yukarıda belirtilenlere dayanarak, bu makalede, önceki makalede tanımlanmayan bazı gerçekleri, örneğin kadınların ahlaki yönlerini, vb. verelim. A. Morozova, kadını kocasının ailesinde ismiyle çağrılmadığını ve kocasının ve kadına yakın akrabalarının isimlerini telaffuz etme hakkı verilmediğine dikkat çeker. Yazar, kadınların tarıma katılımının tamamen yasak olduğunu yazar. Sadece ek emek için kısa süreli yüksek ihtiyaç olduğu durumda - özellikle hasat dönemlerinde - kadın kocasına pamuk, sebze ve meyve toplamada yardımcı olmak için katılabilir. Ne ayıklama, ne hasat, ne harman ne de sürünün bakımı kadın tarafından yapılmaz. “Büyük bir isteksizlikle, Türkmen, karısını ev dışında çalıştırır, bu çalışma, Türkmenlerin beslediği, gündelik biçimlerin çoğunun bozulmasına, ailenin temelini yıkılmasını tehdit ediyor. Erkeklerle çalışan kadınlar, evdeki öneminin bilincinde olan ve yaşamdan korkmayarak, uzun yıllar boyunca yaratılmış bir ideal olan geçmiş zamanın Türkmen kadını olmaktan çıkacaklardır”¹⁸⁶ diye A. Morozova belirtiyor.

¹⁸⁴ Morozova, 1929 : 79.

¹⁸⁵ Morozova, 1929, №6-7, 18.

¹⁸⁶ Morozova, 1929, №6-7, 18.

“Türkmenlerin kadın onur sorunu çok keskindir. Sadece ahlak değil, aynı zamanda mutlak dış mütevazılık da kadının gerekli olan olumlu nitelikleridir. Ailedeki Türkmen kızı çok sıkı tutulur. Kızın evlenmeden önce birisiyle aşk yaşaması trajik bir olaydır. Asla affedilmez ve genellikle evliliği tahrip eden sebeptir. Kızın ahlaksız olduğuna dair kötü düşünce oluşturmaktadır ve bu durum sadece kıza değil aynı zamanda bütün ailesini de kınamaya neden olur ve kızın erkek kardeşi tarafından öldürüldüğü durumlar Türkmenlerin arasında seyrek değildir. Türkmenlere göre kızın adı utanç içinde kalırsa, sadece kanla yıkanabilir. Sadece konuşma değil bir kadının başka erkeğe dikkatle bakışı uygun görülmez. İlgili gelenekleri ihlal ederek, genç, evli kadın, başka (yakını olmayan) bir erkekle “yaşmak” başörtüsünün ucuyla ağzını kapatmadan konuşmaya başlarsa veya yaşlıları ile cesurca konuşursa ayıplanır. Eğer kınamaya bakmazsa, geleneklere boyun eğmemeye devam ederse onu düşmüş bir kadın olarak nitelendirerek hor göreceklidir. İtaatkar bir ortamda ve yaşlıların sıkı gözetimi altında terbiye gören kadınlar, gençlikleri boyunca kendi boyun eğmelerini bırakmazlar. İlk önce annesine ve kız kardeşlerine, sonra kayınvalidesi ve kocanın ailesindeki yaşlı büyük kadınlara boyun eğmezlikler devam eder.

A. Morozova, normal mal alışverişinin yokluğu Türkmen kadını ailesini giydirmek ve kendisini ve evini el işleriyle dekore etmek için çok fazla zaman harcayan dokumacı <lık yaptığını vurgulamaktadır. Özellikle el işlerinde Türkmen kızları ve kadınları yeteneklidir. 9-10 yaş arası kızları, ipekli nakış yapma ve yünden dokumayı öğrenmeye başlarlar. 13 yaşındayken kızlar zaten onlarca çizim biliyor ve özenli işleri yetişkinlerle kolayca paylaşıyorlar. Bu erken çalışmaya - kocanın evine çeyiz getirmeye dair evsel gelenek emrediyor. Gelin, yurt içindeki tüm donanımları çeyiz olarak getiriyor: yataklar, nakışlı keçeler, halılar, kilimler, çuvallar. Eğer bir kız babasının evinden çeyizsiz gelirse, arkadaşları, akrabaları ve kocası tarafından yeni akrabaları alaya alacaklardır. Kocasının evinde kalıcı yaşamaya taşındığı gün yapılan tüm çeyizler çadırın içinde dizilir ve kadınlarda etrafında toplanarak, her şeyi incelerler ve değerlendirirler. Çeyizin hazırlanmasına ilişkin tüm çalışmalar ebeveyn evindeki hayatı boyunca kız tarafından gerçekleştirilmelidir. Bu hazırlık 3-4 yıl sürer.

Makaleyi özetleyen A. Morozova, Sovyet gücünün Türkmenistan’da kurulmasıyla birlikte, yeni ekonomik ilişkilerin ve ilgili durumun yakın gelecekte yaşamın temel özelliklerini değiştireceğini ve kadınlara üretim sürecine erkeklerle eşit katılım hakkının kullanılmasını ve onun aracılığıyla kültürel ve sosyal yaşamını güvence altına alacağını belirtmiştir.

P.İvanov'un "Göçebeden yerleşige" başlıklı makalesi¹⁸⁷ derginin iki sayısında yayınlandı ve Türkmenlerin yaşadığı evler hakkında bilgiler içermektedir. P. İvanov, göçebeden (çadır –"ak öy") yerleşmiş hale (Türkmen evi) geçiş döneminde Türkmen evlerinin genel tiplerinin çatma, kepbe olduğunu yazmaktadır. Çatma, düzensiz bir dörtgen şeklinde biçimlendirilmiş bir evdir. Alacık, kazık, direk, kil ve çalı gibi materyaller kullanılmaktadır. Çatma boyutları örneğin üçe üç metrelik bir kare şeklinde değişir. Türkmen efsanelerine göre, çatma kulübeye öncülük etmiş ve bir tür göçebe evidir.

Türkmenlerin kepbe adı verilen çubuklardan örülen yuvarlak ev kulübe şeklini tekrarlıyor. Merv Teke'lerinde "tüynükli kepbe" denir. Kepbe'nin yapıldığı malzeme kil, saz ve ılgındır ("yılgyň") ve saz yerine "hışşa" - büyük saz da kullanılır. Yazar, penceresi olmayan, alçak çatma ve kepbe evlerinin fakirlerin evleri olduğunu belirtiyor. Kurum duvarlara yerleşir. Yalnızca aşırı yoksulluk inşa ettirir. Kulübenin yapılması pahalıdır: parçaları satın alınır ve usta gerektirir, çatma ile kepbe için malzemeleri ise el altında bulunmaktadır. Kepbe'nin iç ve dış tarafları, samanla karıştırılan düz ince tabaka kil ile kaplanmıştır. Genellikle tam-kepbe boyutları 2x3 ve 3x4 metredir. Tam-kepbe genellikle 20 cm büyüklüğünde kare şeklinde küçük bir pencereye sahiptir. Pencere oluşunun duvarlarına cam takılır. Sazlar yerine, oluk sazlardan örgülü hasır ile kapatılmıştır. Bazen pencereler tamamen yoktur.

Türkmenistan'ın doğal koşulları gereken uzunlukta iyi bir kereste sağlamamaktadır. Bu nedenle Türkmenlerin evleri büyük değildir. Makalede, Türkmen meskenlerinin fotoğrafları da yer almaktadır.

Ocak, kulübenin içinde ve dışında yemek ve çay hazırlamak için yapılır. Kulübe içindeki ocak, evin ortasına, kapıya biraz daha yakın olacak şekilde yerleştirilmiştir. 4 cm kalınlığa kadar olan kil silindiri ile 80-85 cm'ye kadar çeşitli boyutlarda kare çevrelenir.

Silindirle çevrili toprak üzerinden kil düzce serilir. Bu karenin ortasında tagan - üçayak konulur. Yakacak odun taganın altına yerleştirilir. Pişmiş yiyecekli kazanlar ve tencereler tagan üzerine yerleştirilir. Çay, tagansız demlenir. Bunun için tünçe – çay demlemek için metal kaba su dökülür. Tünçe ateşin yanına yerleştirilir. Bazen bu karelerde ateşin yandığı yerde ot ocak adı verilen küçük çukurlar açılır. Bu çukur; örneğin çilim içildiğinde ateşi saklamak için veya yoksullar arasında ertesi güne kadar ateşi tutmak için gereklidir. Evin dışındaki ocağa "göterme ocak" denir. Evdeki ocak ile aynı şekilde yapılır ancak boyutları evdeki ocaklardan çok daha büyüktür.

¹⁸⁷ İvanov, 1930, , No.12..

Tamdır, 55-60 cm yüksekliğinde, konik şekilli açık yuvarlak bir kabın görüntüsüne sahiptir. Dibinin çevresi 80 cm, tepesi ise 40-45 cm çapındadır. Tamdının duvarları dibine yakın kalın ve 10 cm'ye kadar uzanıyor ve yavaş yavaş tepeye karşı inceliyor. Bu merkez kil ile kırma taştan düzenlenir ve dışı kil ile tuz kaplanır. Salır'larda tamdının dış tarafı toprakla kaplıdır. Bütün fırın küçük bir tepeye benziyor. Böyle bir ocağa yer kume denir. Altında hava akışı için 5-7 cm çapında delik bırakılır. Salır'larda ve Sarık'larda delik 2 adet, Merv Teke'lerinde ise 4 adet delik bulunmaktadır. Merv Teke'lerinde 4 delikli yüksek ocağa "öre tamdır" denir ve bu delik, körük olarak adlandırılır.

Yakacak odun, tamdının dibine üst delikten konulur. Ateş, "kesevi" adlandırılan çubukla üst delikten ayarlanmaktadır. Ateş yanıp tükendiğinde ve geriye yanan kömürler kalınca delik kapanır ve Merv Teke'lerinde nan denilen ekmek pişirilir. Salık ve Salır'lar bu ekmeğe çörek derler. Ekmek ocağının yakınında, yuvarlak veya dikdörtgen şeklinde kerpiçten baba düzenlenir. Bu babaya nan yasar denir. Bu yere tas içinde hamur getirilir ve hamur elle parçalara bölünür. Hamur, elle parçalara ayrılan havzada bu yere getirilir. Kendirik denilen, ham deriden yapılan masa örtüsü bu babanın üzerine örtülür. Üstünde hamur parçaları büyük yuvarlak ekmekler şeklinde elle yuvarlanır. Bazen, baba yuvarlak olduğunda, hamur repide – yastık üzerinde yuvarlanır. Ekmekler, dikeç veya dürtgüç denilen bir çubukla deşilir. Bu, pişirme sırasında ekmeğin üst kabuklarının şişmemesini sağlamak amacıyla yapılır. Dürtgüç'ün tahta sapı vardır. Bir ucuna çiviyle takılan metal başlık yerleştirilir. Ekmek repide üzerine yerleştirilir ve ocağın duvarına yapıştırılır. Repide keçeden yapıp, kumaşla kaplanır. Çapı 30 cm'ye kadar yuvarlak olur. Ekmek ocağın duvarlarına yapıştırılırken ve pişen çörek çıkarılırken Türkmen kadını kolunu sıcaktan korumak için yenlik denilen kollukları kullanır¹⁸⁸ P. Ivanov'a göre, Türkmen avlusunun kullanım yapılarından en önemli yer küme – ahıra aittir. Ahırlar, Türkmenler arasında çok yaygındır ve farklı hayvancılık ırkları için farklı türleri vardır. Avulun bir tarafında ağıl yapılır. Avlunun bu kısmı diğer yapılardan duvarla ayrılır. Ağılların boyutları farklıdır. Küçük ve büyükbaş hayvanlar ağılda saklanır. Duvarların yakınındaki ağılda, çeşitli ahır türleri düzenlenir: 1) Sığır küme, inek ahırıdır. Çatılı, sıradan kerpiç bir yapıdır. Ahırın boyutları farklıdır. Örneğin, 6 x 8 metre ve farklı yüksekliklerde olur. 2) Goyun ağıl, koyun ağılıdır. Bu yapı ineklerin ahırına gibi fakat daha küçük ölçülü ve daha düşük yüksekliğe sahiptir. 3) Düye ağıl, deve ağılıdır. Bu ağıl için duvarın yakınındaki genel ağılın büyük bir kısmı ayrılıyor. Her iki tarafta duvarlar çitlerle çevrilidir. Üçüncü tarafta avlunun kerpiç duvarı vardır. Dördüncü duvar yerine, kışın develerin yediği dikenler sıralanır. Bazen deve ağılı genel ağıldan ayrı olarak düzenlenir ve ham tuğladan örülür. Genel

¹⁸⁸ İvanov, 1930 : 11.

ağılda saman küme - saman ve yonca depolamak için ahır yapılır. Saman deposu inek ağılı gibi zemin seviyesinin 1 metre altında bulunur ve aynı büyüklükte fakat ölçüsü farklıdır. Ayrıca, genel ağılda duvarlar boyunca ahır denilen çeşitli şekillerde yemlikler vardır. Zeminde duvar boyunca kilden yarım metre yüksekliğe kadar olan yükselme yapısıdır. Bu yerde, uzunluk boyunca hayvan yemi yerleştirildiği boş alanlar bırakılmaktadır. Bazen, duvarın yakınında veya duvarın içinde özel bir tür yemlik vardır. Yem kutuları dörtgen bir şekle sahiptirler. Kutuda oyuntu yuvarlak ve dörtgen şeklinde olur. Bu kutunun duvarları kerpiçtir. Çatı, mayda ağaç denilen direklerden yapılmıştır ve üstüne kil kaplıdır. At yemliklerine at-ahır denir. Bunlar diğer yapılardan ayrı olarak düzenlenir. Sepet şeklinde sepet denilen portatif yemlikler de vardır. Bu yemlik 75 cm çapında olan yuvarlak bir hasır sepettir.

Türkmen avlusunun gerekli bir aksesuarı, ketek denilen tavuk kümesidir. Ketek, zeminde yuvarlak bir kutu şeklinde kilden yapılır ve tavukların giriş ve çıkışları için bir adet deliği vardır. Boyutları, çapı 40 - 70 cm arasında ve 35-40 cm kadar yüksekliğindedir. Türkmen bahçelerinde, bassırma denen tavlalar da vardır. Tavla dörtgen şeklindedir. Üç duvarı tuğladan yapılır, dördüncü tarafı açık kalır. İçine yalnızca bir duvarın tuğla örüldüğü ve iki duvar da hasır paspaslarla kapatılmış tavlalar vardır. Bazen bir duvarı tuğla ve çatısı kamıştan (gölgelik) olanları da vardır.

Guyı denilen kuyulara genellikle avlularda rastlanır. Bunlardan, evin yaşam ihtiyaçları için su alınır. Kuyular - dairesel kesitlidir ve ahşap konstrüksiyonları yoktur. Kesitin üst kısmındaki duvarları yanmış tuğla veya dörtgen şeklinde taş levhalarla örülmüştür. Bazen duvarla kaplanmaz. Yerden, yarım metre yükselir. Su, kuyudan urgan denilen ipli kovalarla çekilir. Kovayı yukarıya kaldırmak için çarh adlı blok kullanılır.

Günümüzde bile Türkmenistan'ın kırsal bölgelerinde tamdır, geyin ağıl, deve ağıl, inek kümesi, ketek gibi yapıların biraz değiştirilmiş görünüşte bulunduğunu, yani şimdi bu yapıların duvarları kerpiç değil, yanmış tuğla ve betondan yapılarak kullanıldığı vurgulanmalıdır.

O. Ponomarev, "Türkmen desenlerin motifleri" başlıklı makalesinde¹⁸⁹ Salır, Teke, Sarık Türkmen kabilelerine ait halı, kilim ve keçelerin desenlerini anlatmaktadır. O. Ponomarev, "Her usta kadın, başka bir kabilenin veya ulusun halısının desenine baktıktan sonra deseni hafızasından kopyalayabileceğine kesinlikle emin olduğunu yazıyor. Ustalar, önceki ustaları ve benzerlerini yüzyıllarca kopyalar. Sonuç olarak, bir buçuk ila iki düzine

¹⁸⁹ Ponomarev, 1931, No. 7-9, 89.

asırlık, eski bir halı desenlerine sahibiz”¹⁹⁰. Makale halı desenleri, kilim (palas, ensi) nakışları ve keçe çizimleri ile gösterilmiştir.

Türkmen halılarının temasını sürdüren O. Ponomarev, “Türkmen Halısı Nasıl Yapılır?” başlıklı makalesinde¹⁹¹, Türkmen halı ve kilim yapımının tüm döngüsünü ayrıntılı olarak anlatmakta, kaç kilogram yün, iplik, boya, vb. gerektiğini belirtmektedir. Türkmenler, halıcılıkta neredeyse tamamen koyun yününü, genellikle kendi koyunlarının ve Pers, Kürt, Afgan ve Buluç koyunlarının yünlerini kullanıyorlar. Deve ve keçi kılı çok daha az miktarda kullanılır. İpek ve pamuk, çok az miktarlarda, yalnızca Pendi ve Merv vahalarında ve neredeyse sadece Salır, Sarık ve kısmen Teke halı ürünlerinde kullanılır ancak halıların kendisinde kullanılmaz.

İplikler kendi aralarında büküm yoğunluğu ve gerilme mukavemeti bakımından önemli ölçüde değişmektedirler. O. Ponomarev, 1 metrekairelik halı başına boya ve malzeme tüketimini, boyamada kullanılan bitkiler ve fiksaj malzemeleri hakkında bilgi verir.

V. Tikhonoviç’in “Türkmen Halının Desen Kültürü” başlıklı makalede¹⁹², “Türkmenistan halı deseni literatürüne ilişkin ana sonuçları ve kendi teorisi üzerine bazı muhtemel hükümleri belirtti. Böylece gerekli araştırma çalışmalarının ana hatlarını çizdi”. Yazar, Türkmen halılarını, özellikle de Türkmen desenlerinin renk özelliklerini Türkmen müziğiyle karşılaştıran nadir yazarlarından sadece bir tanesidir. “Bunu, Belyaev tarafından tespit edilen Türkmen şarkısının (Türkmen müziği) dutar ve gıcağın ve quarte sistemi ile bağlantılı bulunan melodik yoksulluğu ile karşılaştıralım; müzikte “melizmatik süslemeler”in paralel gerçeklerini ve desendeki diğer beş rengin varlığını ilave edelim ve o zaman her iki sanatın melodik birliği tam netlikte ortaya çıkacaktır¹⁹³. Makalede V. Tihonoviç’in bazı Türkmen halıları ve kilim çizimlerini yayınladığı ve aralarında günümüzde artık dokumada kullanılmayan “Türkmenlerin Alaman’dan Dönüşü” adlı kilimin bir detayının bile olduğu belirtilmelidir. Çizimlerde Türkmen halılarının boyalı detayları vardır.

F.K. Maksimoviç’in “Türkmen denizcileri” başlıklı makalesinde¹⁹⁴ balıkçılık ve kereste işçiliğiyle uğraşan Şih, Magtım ve Yomud kabilesine ait Hazar’lı Türkmen köylerini anlatıyor. Yazar, eski Pers efsanelerinde ve şarkılarında, kara gözlü kadınlarının güzelliklerini söyleyen Gilan Perslileri, kadınları, genellikle İran sahillerinde görünen, yelkenli teknelerinde, güzel Gilian kadınlarını kaçıran ve esir eden büyük şapkalı deniz korsanlarının varlığı konusunda uyarıyorlar, diye yazıyor.

¹⁹⁰ Ponomarev, 1931, No. 7-9, 90.

¹⁹¹ Ponomarev, 1931, No. 10-12: 67.

¹⁹² Tikhonoviç 1930 No.4-5: 23.

¹⁹³ Tihonoviç 1930 No.4-5: 25.

¹⁹⁴ Maksimovich, 1930. No.6-7: 15.

Türkmen denizcilerin yaşamı hakkında ayrıntılı bilgi veren F.Maksimovich, ustalıklı köy “ussaları” tarafından inşa edilen 1.000 - 6.000 pud taşıma kapasitesine sahip teknelerinde Türkmen kayıkçılarının kasırga veya fırtınadan korkusuz olarak denizleri sürdüğünü belirtti. Yıl boyunca, Türkmen teknesi Hazar Denizi'nin sularında limandan limana yelken açar. Astrakhan'dan Kumuşdepe'ye, Bakü'den Krasnovodsk'a, Garabogaz'dan Petrovsk'a kadar, çeşitli mallarla yüklenen Türkmen gemileri, deniz dalgalarını kesip korkusuzca hava ile savaşıyor. Orta kapasiteli tekne inşa etmek 4.000 - 10.000 ruble maliyetlidir. Elbette herkesin bu kadar parası yok ve çoğu durumda bir denizci teknesi inşa etmek için köylülerinden borç para alıyor ve yavaş yavaş alacaklılarıyla hesaplaşıyor. Teknenin kullanım prosedürü son derece basit ve "Türkmençilik"e dayanır. Mal sahibi 5-6 yoksul denizciyi işe alır ve onlarla "paylı" olarak çalışır. Tüm gelirler, işe katılanların arasında bu şekilde bölünür. Her denizci bir pay alır, iki pay işverene verilir ve bir pay genel stoğa gider. Teknenin onarımı sahibine aittir. Genelde mal sahibi, teknede kaptan olarak ya da okuryazar değilse, basit denizci olarak çalışır ve işe aldığı denizcilerle aynı işi yapar. Özellikle uygun yelken koşullarında (şiddetli rüzgarların olmaması, malların varlığı vb.) denizcinin ortalama kazancı aylık 45 - 100 ruble arasında değişmektedir. Kışın fırtına ve rüzgarlar nedeniyle teknenin karlılığı düşer.

3.3. Yurtdışı Türkmenlerle İlgili Makaleler

1928 yılı dergisinin 7 ve 8. sayılarında Mokhtadir Sencabi'nin “Pers Türkmenleri” başlıklı bir makalesi¹⁹⁵ yayınlandı. Makale, Türkmen bozkırını ayrıntılı olarak açıklamaktadır (Türkmensahra - S.A.). doğası, coğrafi konumu, Türkmen kabileleri, köyleri ve Türkmen ekonomisi detaylı tarif ediliyor. M. Sencabi, şöyle yazıyor: “Farsların mülkiyeti içinde yer alan Türkmen bozkırları, kuzeyden Türkmenistan ile Atrek Nehri ile sınırlanıyor, güneyden de doğuya doğru uzanan ve bozkırları doğudan saran dağ silsilesi eteklerinin şeridi bulunuyor. Batı tarafından Güney Hazar sahiline yaklaşıyor. Kabaca kestirilen tahminlere göre, Fars Türkmenistan'ın toplam alanı 9.000 kilometrekaredir. Türkmenler, Hazar Denizi'nin Kara-Su'dan Gasan-Kuli'ye kadar olan kıyı şeridi ile sınırlı olan ve adlarıyla adlandırılan bozkırda yaşamaktadır. Tüm bölgeyi ve Gumbettu bölgesini kaplayan 50 ila 80 verst (1 verst=1,06 km) arasında, derinlemesine doğuya Astrabad'a doğru, bu bölgeyi kapsayarak bozkır Şahsevar, Meşedessere ve Bender-gazi sınırlarına uzanıyor.”

Daha sonra yazar, bozkırın üç nehir tarafından sulandığını yazmaktadır: Kuzey tarafında, SSCB sınırına yakın yerde, Afganistan dağlarından kaynaklanan Atrek Nehri akar. Genel yönü güneydoğudan kuzeybatıya doğrudur. İkinci nehrin uzunluğu 250 verst kadar -

¹⁹⁵ Sencabi, 1928 : 85.

Gürgen'dir. Batıya doğru genel bir akış yönü vardır. Dağlardan gelen ve Gürgen'e üst akışıyla yaklaşan üçüncü nehir Kara-Su nehridir. M. Sencabi, "Türkmenlerin sayısının 200.000 kişiye ulaştığını ve en büyük kabilelerin Cafarbaylar ve Atabaylar olduğu birkaç kabileye ayrıldığını, en büyük kabilelerin meralar ve ekin yerleri nedeniyle sürekli birbirleriyle çatıştıklarını belirtiyor. Bununla birlikte, ne zaman Türkmenler Pers Hükümeti tarafından herhangi bir sıkıntı yaşarsa, bu kabileler düşmanlıklarını terk ederler ve ortak güçle hareket ederler. ”¹⁹⁶ Burada yazarın, Cafarbaylar ve Atabayları kabileler olarak yanlış adlandırdığı belirtilmelidir. Çünkü her biri ayrı kabileler değillerdir ama Yomut kabilesinin birkaç soyunu birleştiren iki büyük alt bölümüdür. Daha sonra, yazar köylerin isimlerini, oradaki kulübe sayısını ve bu birimlere ait olan kulübe başına 5 kişi oranında yaşayanların sayısını verir. Atabaylar'a şu köyler aittir: Sohi, Sanna, Dikçe, Deunçi, Akkala, Tana, Mamedelik, Kangrama, Ak, İri Yelgey, Ovruk, Yelgey, Daz, Ak Maşadi, Denci, Badrak, Keçek Iğdır, Salak, Eymir, Kocuk, Gan Yehbaz, Gümbet (Atabaylar'ın başkenti). Toplam kulübe sayısı 4.360 adettir ve toplam insan sayısı 21.800'dür. Cafarbaylar'a şu köylere aittir: Kümüş-Tepe (Cafarbaylar 'ın başkenti), Hoca-Nefes, Hocalar, Başustha, Süocival, Sallah, Bent, Kargi, Omaçalı, Ketuk, Arıklar, Kalla, Burkaz, Hocı Bedalek, Kara-Tepe, Kalacık, Aksin, Karagaşlı, Karıncık Kutlar. Toplam kulube sayısı 5.345 adet, toplam insan sayısı 26.725'tir.

Dağlarda ve tabanlarında, küçük ölçekli mahsüller üreten, göçeb çoban olan Göklen kabilesi bulunur. M. Sencabi, Kırgızlar ve diğer göçebelerin aksine, Türkmenlerin kumis pişirmediklerini yazmaktadır. Kadınların saha çalışmasına izin verilmez ve saha işleri erkekler ve erkek çocuklar tarafından gerçekleştirilir. Yazar ayrıca Türkmenlerin özerk olduğunu vurgulamaktadır. İran Hükümeti'ni tamamen tanımıyorlar ve vergi ve harç gibi ödemeleri vermeyi reddediyorlar. Bozkır ötesinde çıkarma vakaları seyrek değildir”¹⁹⁷. M. Sencabi, Türkmen at yarışları hakkında ilginç bilgiler verir. “Bütün bozkır at yarışlarına katılıyor ve on binlerce atlı toplanıyor. 7-12 yaş arası çocuklar çok iyi binicilerdir. Yarışlarda, 55 dakikada 32 verst uzunluğunda daireyi geçerek baş döndürücü başarılar elde ediyorlar. İlk yarışlar tüfekli çarpma olmadan geçer. İkinci yarışlara atış ve at üzerinde yiğitlerin hareketleri ile eşlik ediyor. Yarış atlarının fiyatı 700 - 1000 tümen arasında değişmektedir. Koşum 400-800 tümendir. Yarışlarda mutlak eşitlik, kazananlar için önceliktir, reisler için de onur yeri yoktur”¹⁹⁸.

Makalede ayrıca Türkmenlerin sosyal yapısı anlatılmaktadır. “Bozkır keyfilik, özgürlük ve ilkel ilişki biçimidir. Yönetim yoktur ancak kabilenin ortak çıkarları sırasına göre

¹⁹⁶ Sencabi,1928 : 87.

¹⁹⁷ Sencabi,1928 : 89.

¹⁹⁸ Sencabi,1928 : 89.

itaat ettikleri kabilelerin liderleri (reisleri) vardır. Topluluk öğütlerini kesinlikle ifa ederler ve yabancıların kendi topraklarında ve köylerinde çalışmalarına izin vermezler. Molla'nın çok az yetkisi var ve kar durumunda ona tabi oluyorlar. Ancak, kabilelerin molla-liderleri büyük ve inkar edilemez bir otoriteye sahipler. Oryantal kurnazlığı olan sağlıklı ve pratik bir insan olan Türkmenler sağlıklı, pratik ve doğu hilesine sahiptirler ancak yüzyıllara ve göreneksel geleneğe göre, her girişim veya büyük ticari girişim yaşlılar (aynı zamanda tüccarlar) toplantısında ele alınıyor ve daha sonra gençler tarafından yapılmasına izin veriliyor. Daha sonra yazar, çiftçilik hakkında yazıyor ve hayvan yetiştiriciliğinin nüfusun asıl mesleği olduğuna dikkat çekiyor ancak ikincisi ile birlikte tarım, yaşamlarında artan bir rol oynamaya başladığına dikkat çekiyor. M. Sencabi, “Hazar Denizi'nde Türkmenlerin adının, cesur denizcilerin ve kaçakçıların adı olarak oldukça popüler olduğunu vurguluyor. Her gün, Hazar Denizi'nin gerçek anlamıyla tüm limanlarında tekneleriyle Bakü, Petrovsk ve Astrakhan'a mal yüklüyorlar ve Pers kıyılarına yelken açıyorlar ve böylece alışılmadık bir ticaret aktivitesi geliştiriyorlar”.

Bu makalenin tarihsel değeri, bu dönemde Türkmenlerin sosyo-ekonomik ve sosyal yaşamını ayrıntılarıyla açıklayan Sovyet Türkmenistan'ın Türkmen basınında yayınlanan Persia Türkmenleriyle ilgili ilk sağlam makale olduğudur. Bu nedenle, makalede verilen bilgileri kaynak bir çalışma olarak nitelendirmek gerekir.

K ve M baş harfleri altında imza atan yazarlar “Kuzey Kafkasya Astrakhan İlleri ve Tacikistan'daki Türkmenler” başlıklı makale¹⁹⁹ yayınladılar. Yazarlar, Türkmenlerin bu topraklara olan hareketlerinin tarihinin Nadir Şah (1688-1747), Kalmık Han Ayuk (1642-1724) ve Yüce Peter (1672-1725) isimleriyle bağlantılı olduğunu yazmaktadırlar. Kuzey Kafkasya bölgesindeki Türkmenler hakkında bilgi veren yazarlar, “Kabilelerden gelen Türkmenlerin bir kısmı: Çovdur, İğdır ve Soyunacı kabileleri olup (bu kabileler arasında korunan sözlü efsanelere göre) - 18 bin oba arasında, Kalmık'lar ile birlikte, 1653 yılında Mangışlak yarımadasından Kuzey Kafkasya'ya geldiler. 1809 yılı bilgilerine göre, Kuzey Kafkasya'da (Stavropol), sadece 886 oba vardı. 1906'da Stavropol Türkmenleri - 15.990 kişi, 1912'de - 15.534 ve 1920 yılı nüfus sayımına göre - 11.647 kişi idi. Aşağıdaki kabilelere ayrılırlar: Çovdur soyu- Et, Sevi, Çak-Çak, Kaim, Alaça-Baş ve Sokı. İğdır soyu- Abdülemin, Abdul-Gapar, Akberdi, Yarı, Durdık ve Soyundik. Soyunacı veya Bozagi - yağşıhoca, gökler, kaz-yaklı, golı-daglı ve teber ”.

Astrahan Türkmenleri hakkında makale yazarları bunun gibi yazıyorlar. 1811'de, Horezm'in kuzey kesiminde yaşayan Çovdur, İğdır ve Abdalı'lar Astrahan'a kendi vekillerini

¹⁹⁹ K ve M, 1929, No. 8-9: 27.

(6 kişi) gönderip - 2.300 aile sayısında Astrahan bölgesinde yerleşmelerine izin istemişler. Yerleşim izni o zaman alınmamış. Daha sonra, 1880'de, yukarıda belirtilen soyların Türkmenleri “izinsiz” olarak Astrahan bölgesine taşınmışlar (1.500 kişi kadar) ve bu köylerde yaşıyorlar: Atal, Funtovo, Zaparevo ve Sokolovskoye.

Tacikistanlı Türkmenler, Vahş nehrinin sol kıyısında Kurgan-Tübe vilayetinde, Uzun'dan (12-15 km genişliğinde) güneye ve Cilikul Gölü'ne kadar dar bir şerit halinde yaşarlar. Yeniden yerleşim ve Afgan aşiretleri ile düşmanlık sonucunda, 1870'li yıllarda Cilikul bölgesinde 35 bine kadar Türkmen göç etmiş. Toplamda vilayette 1.200 kadar Türkmen evlerinde yaklaşık 6.500 kişi bulunuyor. Kurgan-Tübinsk bölgesinin Türkmenleri hakları ve gelenekleri konusunda demokratiktir ve aşiret topluluklarında yaşarlar. Kabilenin veya soyun yönetim organı “maslahat” dır. Adatların (geleneksel yasa), Kuran'ın doğru uygulanmasını denetleyen ve genellikle Türkmenlerin tüm kamusal yaşamını yönlendiren yaşlılar toplantısıdır. Bu vilayetin Türkmenleri orta boylu, kuru, güçlü fiziği olan, çocukluktan gelen ata alışık olan iyi binicilerdir. Binicilikte, çok yetenekli ve yorulmazlar. Türkmenler sığır yetiştiriciliği, tarım, bahçecilik, küçük el sanatları ile uğraşıyorlar ve benzer işlerde çalışıyorlar.

Velayatta yaşayan Türkmenler, tamamen Ersarı kabilesine aittir ve dört soya ayrılır: 1) Kara Türkmenler, 2) Güneş, 3) Uluk-tepe, 4) Bekevül. Sonuncusu 1920'de Afganistan'a gitti diye yazarlar yazıyor. (K ve M, 1929 : 28). Uluk-tepe soyu 18 dala ayrılır: 1) Esenmeli. 2) Okteri, 3) Ahçi, 4) Gızılacak, 5) Kaburda, 6) Surh, 7) Garanaklı, 8) Agalı, 9) Çartma, 10) Ak, 11) İtbaş, 12) Garaca. 13) Çepbaş. 14) Danaca, 15) Masır, 16) Garabaşlı, 17) Çartran, 18) Elag. Güneş soyu 8 dala bölünmüştür: 1) Süleyman, 2) Çekir, 3) Omar, 4) Gızılca, 5) Artık-Gatır, 6) Gara-Sokı, 7) Galkan, 8) Baş-çilli. Gara Turkmen soyu 4 dala ayrılmıştır: 1) Gazan, 2) Çarşakan, 3) Şlam, 4) Şaguydı. Bekevül soyu 5 dala ayrılır: 1) Lamal, 2) Tazagol, 3) Çakman, 4) Çaytır, 5) Çam.

Yazarlar K. ve M. tarafından makalede yayınlanan yurt dışındaki Türkmenlerle ilgili bilgiler, daha önce diğer kaynaklarda dağılmış ve yazarların bu bilgiyi bir yere topladıkları, inceleyerek genel halk için yayımlandıkları çok yararlı olmaktadır.

3.4. Türkmenistan Ulusal Azınlıkları Hakkında Bilgi İçeren Makaleler

G. Karpov'un “Buluçlar” başlıklı makalesi²⁰⁰, o dönemde TSSC'de yaşayan buluçlara yönelik kısa bir tarihsel ve etnografik makaledir. Karpov, TSSC'de yerleştirilen tüm buluçların Bulucistan'dan geldiğini belirtiyor. Buluçlar çeşitli gruplara, gruplar üzere Farsça

²⁰⁰ Karpov, 1928 No.2 : 43.

diline ait farklı lehçeleri konuşan soylara ayrılırlar. Üç ana kabileye ayrılırlar: Buluçlar, Brakoiler ve Lamri. Genellikle, han ünvanı miras yoluyla yapılır. Han, cinayet de dahil olmak üzere kendi soyunu cezalandırma hakkına sahip olan medeni ve manevi işlerde sınırsız bir yönetici olarak saygı görür. O zamanlar Buluçların en etkili hanlardan biri - ünlü Kerim Han'ın olduğu belirtilmelidir. Derginin sayfalarında Kerim Han'ın tarihsel önemine dair benzersiz bir fotoğraf görülebilir. Buluçlar, Sünni İslâm'ı uygular. Soyların içinde kendileriyle aile arasındaki ilişkileri normalleştiren, kabilenin hanları ve küçük liderler tarafından korunan ve yürütülen düzen vardır. Çoğu buluçlar çoban-göçebe ve yarı-göçebe yaşam tarzı yürütür. Sürekli silahlı, genellikle soygun amacıyla çeteler yapıyor. G.İ.Karpov Türkmenistan'a buluçlar 25 yıl önce Persiya (İran) üzerinden geçtiklerini belirtiyor.

Daha sonra G.İ. Karpov, TSSC'de yaşayan buluçların arasında “buluç” adının tarihi hakkında bu efsanenin mevcut olduğunu yazıyor: “Amir Saat Bağdat'ta yaşarken 18 oğlu olmuş ve buluçlar o zaman genel – Arap adını taşımışlar. Amir Saat'e saldıran düşmanlara karşı savaşa giren 18 oğlu, kılıçlarla silahlanmışlar. Kılıcı iyi kullanmışlar. Savaşa katılmadan önce 18 erkek kardeş, sağ ellerini üst ve alt elbiselerden kurtarmak ve kılıçla daha iyi hareket etmek için kıyafetlerini çıkarmışlar ve sol omzuna atmışlar, sağ ellerini, omuzlarını ve yanlarını çıplak bırakmışlar. Düşmanlar çıplak omuzlu (yanlı) 18 erkek kardeş görünce, “bor” (yani “yan” anlamına gelir) ve “luç” (çıplak anlamına gelir) demişler. O zamandan beri, Amir Saat'in 18 oğlu “Borluç” olarak adlandırılmış. Amir-Saat Amir-Omar'dan geliyor ve Amir-Omar ise Niramza'dan - Arap'tan geliyor ”²⁰¹ Onlar kendilerine Bluç diyorlar. Dergi, P. Vasiliev'in çektiği yaşlı bulucun fotoğrafını içerir.

1928 yılında dergide İ. Gerasimov'un “Çarcuy-Hiva” seyahat notları²⁰² yayınlandı. Burada Çarcev'den Amu-Derya Nehri üzerinde Hiva'ya olan yolculuğunu anlattı. İ.Gerasimov, Amu-Derya'nın kıyısında "Ural'lı" kayıkçılar ile buluşuyor. Urallar'ın nehir kıyılarında ayrı olarak yaşayan özgün bir “kabile” olduklarını yazıyor. Kendilerini Ruslardan ayırıyorlar ve milliyet konulu soruya - “biz Ural'lıyız” diyorlar. Yaklaşık elli yıl önce Türkistan'da göründüler. “Ural'lılar”, zaman içinde asker olmayı reddeden Ural Kazaklar'dan - eski ayinlere inanlardan geliyor. “Özgür ruhları” için uzak Amu-Derya nehrinin kıyılarına “sürüldüler”. Yaşlı Ural'lılar, ilkbaharda, kendi köylerinden yüzden fazla aile olarak nasıl atıldıklarını anlatıyorlar. Orta Asya'nın susuz bozkırları üzerinden yaklaşık altı ay boyunca yaya gittiler. Şimdi en iyi balıkçılar, en cesur kayıkçılar olarak kabul ediliyorlar. Ural'lılar sıradan kayık – budar'ın tasarımını geliştirmişler ve ayrıca direksiyon aygıtını kayık kışlarına da onlar bağlamışlar. Ural'lıların yaşlıları arasında, eski gelenekler ve ayinler korunmuş.

²⁰¹ Karpov, 1928 : 45.

²⁰² Gerasimov, 1928 : No.12, 65.

Yemek yemeden önce uzun süre tutkuyla haç çıkarırlar ve özel Ural börekleri başlarlar. Aynı masaya yanlarında “Yabancıyı” kendileriyle bir masaya oturtmazlar, kaplarından yemek yemelerine izin vermiyorlar. Gençler tamamen değiştiler ve neredeyse dede geleneklerine veda ettiler.

Daha sonra, İ. Gerasimov, Yeni Urgenç'te “budarı”dan kargo tekneye geçerek Şavat ve Taşauz sulama çukurlarından ilerlediklerini yazıyor. Köne-Urgenç'e gelen I.Gerasimov, burada bulunan mimari anıtları anlatıyor; örneğin minareyi, Pahrasya İmamı'nın türbesini, Törebeg Hanum'un türbesini, Şıh-Shirab'ın türbesini ve bu üç türbenin ilginç mimari şekillere sahip olan “saf Hint mimarisinin bir örneği” olarak nitelendiriyor. Hiva'yı ziyaret eden I.Gerasimov şöyle yazıyor: “Yüksek duvar eski han sarayı – Nurlabay'ı çevreliyor. Burada Avrupa'nın Asya ile yer değiştirmesidir. Büyük desenli odalar, aynalar, yaldızlı mobilyalar, pahalı avizeler. Dişli duvar - “enderum” kadın mahallerini erkeklerin mahallerinden ayırır. "Enderum" - sonsuz sayıda karanlık odalar.

Gerasimov'un ziyaret ettiği son nüfus merkezi, Hiva'ya 10-12 verst uzaklıkta bulunan Ak-Metcit kasabasıydı. Bu kasaba zamanında vatanlarından ayrılan, mutluluk arayışı içinde olan bir Almanlar - Menonitlerin kolonisidir. O zamanın kesinlikle vahşi koşullarında, Almanlar kültürel ekonominin ideal bir örneğini yaratmışlar, diyor İ.Gerasimov. Yolculuğu sırasında, İ.A.Gerasimov, bazıları makaleye yerleştirilmiş birkaç çizim ve fotoğrafları yapmıştır.

D.Leyvi, “Yahudilerin Kuropatkin altındaki durumu” başlıklı makalesinde²⁰³, Rus sermayesinin Trans-Hazar bölgesine geldiği yıllarda antisemitizmi anlatıyor. D. Leyvy'nin belirttiği gibi, “Rus sermayesi, bölgede Rus malları üzerinde çalışan tüccarlar, Rus üreticiler ve zanaatkarların çoğalmasıyla ilgileniyordu. Ayrıca, askeri birliklere ve sömürge aygıtlarına hizmet etmek için zanaatkarlara ihtiyaç vardı. Bu nedenle, bölgenin fethinin ilk yıllarında, askerlikten mezun olan Yahudiler, bu noktaların “yahudi yerleri”nin bir parçası olmamasına rağmen, Ashabat, Merv ve Gızılbat'ta neredeyse engelsiz kaldılar. Ancak, 1884'te fatihler Yahudilerle ilgilenmeye başladı.” Makalenin yazarı, o sırada Trans-Hazar bölgesine bağlı olan Kafkasya'daki sivil birimin Baş Komutanı Prens Dundukov-Korsakov'un bütün Yahudilerin tahliye edilmesini emrettiğini yazıyor. Fakat, 1886'da Kafkas kökenli, Dağ Yahudileri olarak adlandırılanlar için bir istisna yapıldı. Bölgenin başkanı olan Kuropatkin, tüm Yahudilerin tahliyesine devam etti ve “ilerideki zamana kadar” dağ Yahudilerine izin verildiği gerçeğine atıfta bulundu. Ancak Kuropatkin burada beklenmedik bir şekilde Rus sermayesinin çıkarlarına rastladı. Rus fabrikalarının manufaktürlerini kumlardaki Kırgızlar'a

²⁰³ Leyvi, 1930 No.11: 17.

ödünç veren Dağ Yahudilerinin, Rus üreticilerinin borçluları oldukları ortaya çıktı. Bölge başkanı tecil etme zorunda kaldı ve bu tecili 1890'da kendisi iptal etti. Hazar bölgesinde o dönemde Yahudilerin aileleri vardı. Böylece, Aşkabad'da - 17 aile, Kızılarbat'ta - 8 aile, Merv'de - 10 aile yaşıyordu. Her yıl, ve daha da sıklıkla, Kuropatkin'in emirleri üzerine “güvenilir” ve “güvenilmez” Yahudiler derlendi. Vali, il valileri ve icra memurlarının büroları yazışmalarla doluydu ve gözetmenler bundan çok fazla kâr ediyorlardı. Geçici ertelemeler, başvuruları polisler üzerinden ödenen ya da Rus firmalarının çıkarlarına destek verenler tarafından alınıyordu.

D. Leyvy, 1893 yılının Yahudiler için elverişsiz olduğunu yazar. Bu yıl, yeni listelerin doğrulanması ve derlenmesi başlatıldı. Ashabad Yahudi kolonisinin 35 ailesinin listesini gözden geçiren Kuropatkin, yalnızca on ailenin geçici olarak kalmasına izin verdi. Makalenin yazarı, Yahudilere ekonomik nedenlerden dolayı baskı yapmakta görüyor ve bunun kanıtı olarak, Kuropatkin'in 5 Temmuz 1894 tarihli raporundan alıntıyı gösteriyor.

“Yahudiler en iyi zanaatkârlar, Ruslar yok (kunduracı İlyin hariç), bu yüzden bırakılabilirler ancak Yahudi tüccarları tahliye edilmeli, çünkü yasa koyucu, Rusların kendileriyle rekabet edemeyecekleri Yahudilerin ticaretteki zararlı etkisini felç etmeyi göz önüne tutuyor”²⁰⁴.

Daha sonra, yazar 1896'da Trans-Hazar bölgesinde yalnızca 120 Avrupalı, 108 Buhara, 158 Afgan ve 72 İranlı Yahudi bulunduğunu yazmıştır ve onları da Rus hükümeti her şekilde ezmiştir. Ayrıca, bölgede birkaç sinagog vardı. Merv'deki Buhara sinagogu 1896'da kapatılmış, Ashabad'da 1894'de tapınak kapatılmış, aynı yıl Pers ve Herat Yahudilerinin tapınağı 1871'den beri (Ruslar gelmeden önce) var olmasına rağmen kapatılmıştır. 1895 yılında Yahudi askerler tarafından inşa edilen Saragt sinagogu kapatıldı. D. Leyvi'nin makalesinde, özellikle de Trans-Hazar bölgesinde, antisemitizm düzeyini açıkça gösterdiği belirtilmelidir.

G.Karpov “TSSC'nin Ulusal Azınlıkları” başlıklı makalesinde Türkmenistan'da yaşayan ulusal azınlıkların sayısı ve tarihi hakkında (Özbekler, Ermeniler, Buluçlar, Kazaklar, Persler, Ukraynalılar, Tatarlar, Türkler, Afganlar, Kürtler, Yahudiler, Kara-Kalpaks, Almanlar, Cemşitler, Belaruslar, Polonyalılar) kısaca bilgiler verir. TSSC'nin içindeki ulusal azınlık nüfusunun bileşimi, cumhuriyetin toplam nüfusunun yaklaşık % 25'i kadar olan 250 bine ulaşmaktadır.

²⁰⁴ Leyvy, 1930 : 17.

SONUÇ

2000 nüsha olarak yayınlanan derginin ilk sayısı, üç ana görevi belirten bir program içeriyordu: derginin etrafında yaratıcı güçler örgütlemek ve birleştirmek, genç Türkmen kadrolarını eğitmek ve ülkenin dikkatini cumhuriyetin politik, kültürel ve bilimsel sorunlarına çekmek. Derginin editör kadrosu, “Dergimiz uzun vadede Türkmenistan’ın her yetişkin sakini için el kitabı olmalıdır. Gençlere, ısrarla ve sevgiyle yaşadığımız ve çalıştığımız bölge hakkında öğrenmeye olan ilginin artması duygusunu aşılmalıyız” sloganı benimsemiştir. Dolayısıyla dergi Türkmen halkının manevi hayatındaki amacını ve yerini belirlemiştir. Tarih, etnografya, arkeoloji ve yerel tarih üzerine makaleler incelendiğinde, derginin yukarıdaki görevleri saygınlıkla tamamladığını güvenle söyleyebiliriz.

Dergi derhal okuyucuların ilgisini çekmiştir. Ukrayna, Sibirya ve Sovyetler Birliği'nin diğer bölgelerinin yayı organları tarafından sıcak bir şekilde karşılandı ve ilişkiler kuruldu. Basım yılında, derginin sayfalarında yüzden çok yazarın, sık sık ateşli bir tartışma eşliğinde canlı, büyüleyici makalelerini yayınladı.

Ocak 1928'den, derginin yayınlanması Türkmen Kültürü Enstitüsü'nün yetkisi altına geçiyor. Yapısında bazı değişiklikler oluyor. Ekonominin, sosyalist insanın, edebiyatın ve sanatın en önemli meselelerini vurgulayan makalelerin sorunları ve içeriğine gelince, "Türkmenovedeniye" dergisinin beş yıllık varlığı görevlerini başarıyla çözdüğünü gösteriyor. Derginin organizasyon, eğitim ve propaganda değeri paha biçilmezdir. Fikrimizce, günümüz araştırmacılar bu kaynağı kullanmaya devam edecekler, çünkü yalnızca geçen yüzyılın 1920'leri sonu ve 1930'ların başındaki birçok çarpışmayı yansıtan bir ayna değildir, bir bütün olarak “Turkmenovedeniye” dergisi, istisnasız olarak, tüm konu çeşitlerinde, telif hakkı ilgi polifoniği, tonlamalar, hatalar ve keşifleri ile Türkmenistan tarihinin canlı bir gerçeğidir ve kültür değerlerinin siciline dahil edilmiştir ve bu dergi 60-80'lerde yayınlanan “Türkmenistan Anıtları” dergisi 90'larda yayınlanan “Türkmen medeniyeti” dergisi için örnek olarak görülmesi tesadüfî durum değildir.

Türkmen tarihçiliğinde Türkmenlerin devrimci olaylara katılımı bu süreçlere aktif katılım olarak tanımlandı. Türkmenistan'daki devrimci olaylara adanan makalelerde ise, Türkmenlerin grevlere, ayaklanmaya ve devrimci olaylara katılmadıkları birkaç defa vurgulanmaktadır. Endüstriyel tesislerde çalışmak için işe kabul edilmedikleri için sorumlu görevler Türkmenler tarafından güvenilmiyordu. Demiryolunda veya şehirde çalışan

Türkmenlere yalnızca en kötü, düşük ücretli işler güveniliyordu ve onlara Rus işçilerinden 3-5 kat daha az ücret ödeniyordu.

Çalışmamızda tarihi makaleler, kronolojik sıraya göre şartlı olarak birkaç gruba ayırıyor: 1) Çarlık Rusyası tarafından Türkmenistan'ın fethinden önceki Türkmen ulusunun tarihi ile ilgili makaleler, 2) Çarlık Rusyası'nın Türkmenistan'ı ele geçirmesi ile ilgili makaleler. 3) Sömürgecilere karşı Türkmenlerin ayaklanması ve Türkmenistan'da 1905 ve 1917 devrimci olaylarıyla ilgili makaleler. 4) 1918-1920'de iç savaş ile ilgili makaleler. 5) TSSR'nin oluşumu ve devlet yapılandırılmasıyla ilgili makaleler. Etnografik makaleler de konularına göre birkaç gruba ayrılıyor: 1) Türkmenlerin boy organizasyonu, aile ve manevi yaşamı hakkında bilgi içeren makaleler, 2) Türkmenlerin hayatı ve evleri hakkında bilgi içeren makaleler, 3) Yurt dışı Türkmenlerle ilgili bilgileri içeren makaleler, 4) Türkmenistan ulusal azınlıkları hakkında bilgileri içeren makaleler.

Dergide, verilen etnografik makaleler örneğin düğün törenleri, neredeyse 100 yıl geçtikten sonra günümüz düğün törenleriyle karşılaştırdığımızda Türkmen halkının geleneklerinin dönüşümüyle ilgili sonuçlar zengin sonuçlar veriyor.

Yazarlar tarafından açıklanan etnografik bilgiler, Türkmen yaşam tarzını diğer Türk halklarıyla, kamu hukuku ve sosyal yaşam düzeyleriyle karşılaştırmak için zengin materyaller sunmaktadır. Derginin sayfalarında Türkmenlerin boylara bölünmesi hakkında yayınlanan bilgiler, araştırmacılara diğer Türk halklarıyla karşılaştırmalı bir analiz yapma fırsatını vermektedir.

Bu çalışma, Türkmenistan topraklarında yaşayan ulusal azınlıkların tarihi, özellikle Yahudiler, Almanlar, Kazaklar, Özbekler, Buluçlar vb. ile ilgilenen araştırmacılar için iyi bir kaynaktır. Genel olarak, dergideki makaleler türkmen halkın sosyal-yaşam, manevi düzeyi, o dönemin zihniyetleri hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Bunlar ise kesinlikle Turkmenovedeniye dergisinin sayfalarında yayınlanan makalelerin tarihsel ve etnografik değerini oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Dergiler

Turkmenovedeniye (1927-1932)

Kitaplar

Annanepesov, M. (1995). Türkmenistanın tarihinden materyaller, Aşkabat.

Divankuliyev, Ş. (1994). Türkmen edebiyatı Turkmenovedeniye jurnalının sahypalarında,

Gapurova, M. (1981). Peçat i kulturnaya revolyusiya v Turkmenistane.

Kurbanov, A. Kuzmin, O. (1972). Oçerki po istorii razvitiya pedagogičeskoy mısli v Turkmenistane, Aşkabat.

Palwanowa, B. (1990). Tragiçskiye 30-ye, Ruh, Aşkabat.

Taşliyev, Ş. (1988). Kaygısız Atabayev: Jizn i deyatelnost, Türkmenistan, Aşkabat.

Truhaçeva, L. (1987). Turkmenskaya grafika na puti k zrelosti, İlim, Aşkabat.

Turkmenovedeniye za 1927-1932 gg.), Türkmenistan, Aşkabat.

Makaleler

Arbekov, P. (1930). “Perviy russkiy karavan v Merv”. *Turkmenovedeniye dergisi*, (4-5): 35-38.

Arbekov, P. (1931). “Zahvat Merva”. *Turkmenovedeniye dergisi*, (1-2): 48-52.

Arbekov, P. (1932). “Zapastovka Kaspiyskih moryakov v marte-aprele 1907 goda”. *Turkmenovedeniye dergisi*, (3-4): 71-80.

Atabayev, K. (1929). “Na puti hozyaystvennogo i kulturnogo stroitelstva TSSR”. *Turkmenovedeniye dergisi*, (6-7): 3-5.

Atayeva, G. (1979). “Iz istoriyi Deyatelnosti muzeya Krayevedeniya v godi Sovetskoy vlasti”. *Pamyatniki Turkmenistana dergisi*, (2): 4-5.

Aytakov, N. (1929). “Iz goda v god”. *Turkmenovedeniye dergisi*, (2-3): 1-4.

Bahtiyarov, H. (1928). “Ostatki ognepoklonstva u turkmen”. *Turkmenovedeniye dergisi*, (9): 62.

Bahtiyarov, H. (1929). “Soderjaniye Korana”. *Turkmenovedeniye dergisi*, (4): 35.

Bahtiyarov, H. (1930). “Oturkmenivshiyesya plemya Nohur”. *Turkmenovedeniye dergisi*, (8-9): 40-41.

Boriyev, K. (1929). “Hiva i Rossiya”. *Turkmenovedeniye dergisi*, (6-7): 42-43.

- Borozdin, İ. (1927). "Problemi izuçeniya materialnoy kultury türskih narodov SSSR". *Turkmenovedeniye dergisi*, (4): 7-8.
- Demidov, S. (2001). "G.İ. Karpov – istorik, etnograf i obşestvenny deyatel Turkmenistana". *Vestnik Yewraziyi dergisi*, (3): 47-85.
- Durdiyev, M. (1982). "İz istoriyi ohranı pamyatnikov istoriyi i kultury v Turkmenistane (1917-1938)". *Pamyatniki Turkmenistana dergisi*, (2): 9-10.
- Filippov, S. (1928), "Pohod na Tejen", *Turkmenovedeniye dergisi*, (1): 33-37.
- Filippov, S. (1930), "Belogvardeyskoye vosstaniye v Kızılardıbate", *Turkmenovedeniye dergisi*, (1): 20-22.
- Filippov, S. (1930), "Bezzastençivyy grabej", *Turkmenovedeniye dergisi*, (11): 19-21.
- Filippov, S. (1930), "Karatelnaya ekspedisiya generala Madritova", *Turkmenovedeniye dergisi*, (6-7): 17-20.
- Filippov, S. (1930), "U sten Emirskoy Buharı", *Turkmenovedeniye dergisi*, (10): 29-32.
- Geyvandov, S. (1928). "Zahvat Meva belimi". *Turkmenovedeniye dergisi*, (1): 17-25.
- Goşayev, D. (1990). "Narodnaya muzyka i ideologičeskiye ştamptı". *Političeskiy sobesednik dergisi*, (9-10): 44-48.
- Govoruhina, V. (1979). "Perviy nauçnyy sentr po izuçeniyu kultury turkmenskogo naroda". *İANT TSSR Dergisi*, (2): 9-15.
- İvançenko, P. (1992), "Turkmenskaya intelegensiya i nasionalizm", *İzvestiye dergisi*, (1): 16-27.
- İvanov, P. (1930), "Hozyastvenniye prisposobleniya turkmenskogo jilişa i dvoroviye postroyki turkmenskogo dvora", *Turkmenovedeniye dergisi*, (12): 10-12.
- İvanov, P. (1930), "Osnovniye tipı jilişa turkmen v perehodnoy period", *Turkmenovedeniye dergisi*, (11): 7-9.
- K m-ov, (1929). "Turkmeni Severnogo Kavkaza, Astrahanskoy gubernii i Tajikistana", *Turkmenovedeniye dergisi*, (8-9): 27-28.
- Karadşe-İskrova, İ. (1930). "Braçnoye pravo TSSR", *Turkmenovedeniye dergisi*, (2-3): 23-28.
- Karpiç, V. (1928). "K istorii vozniknoveniya TSSR", *Turkmenovedeniye dergisi*, (10-11): 37-52.
- Karpiç, V. (1928). "K novim podyomam", *Turkmenovedeniye dergisi*, (10-11): 3-8.
- Karpiç, V. (1928). "Nauka i iskustvo", *Turkmenovedeniye dergisi*, (7): 10-32.
- Karpiç, V. (1928). "Ot fewralya k Oktyabryu v Turkmenii", *Turkmenovedeniye dergisi*, (9): 23-33.

- Karpiç, V. (1928). "Revolusioniy put Turkmenistana", *Turkmenovedeniye dergisi*, (1): 6-15.
- Karpiç, V. (1929). "K istorii zavoyevaniya Türkystana rossiyskim kapitalom", *Turkmenovedeniye dergisi*, (8-9): 21-24.
- Karpov, G. (1927). "Perejitki bezkulturya", *Turkmenovedeniye dergisi*, (1): 34-36.
- Karpov, G. (1927). "Turkmeni", *Turkmenovedeniye dergisi*, (4): 34-38.
- Karpov, G. (1928). "Beludji", *Turkmenovedeniye dergisi*, (2): 43-46.
- Karpov, G. (1928). "Po sledam Junaida", *Turkmenovedeniye dergisi*, (10-11): 129-131.
- Karpov, G. (1928). "Rodoslovnaya Tukmen", *Turkmenovedeniye dergisi*, (12): 27-32.
- Karpov, G. (1929). "Rodoslovnaya Tukmen", *Turkmenovedeniye dergisi*, (1): 56-70.
- Karpov, G. (1929). "Tagma", *Turkmenovedeniye dergisi*, (8-9): 29-35.
- Karpov, G. (1929). "Türkmenistan ve Türkmenler", *Turkmenovedeniye dergisi*, (10-11): 35-42.
- Karpov, G. (1930). "Kalım", *Turkmenovedeniye dergisi*, (2-3): 29-33.
- Karpov, G. (1931). "Alamanı", *Turkmenovedeniye dergisi*, (5-6): 28-29.
- Karpov, G. (1931). "Nassinalniye menşinstwa", *Turkmenovedeniye dergisi*, (3-4): 65-68.
- Karpov, G. (1931). "Yomudi", *Turkmenovedeniye dergisi*, (7-9): 69-70.
- Karpov, G. (1944). "İzüçeniye etnografii v Turkmenii", *İzvestiya dergisi*, (2-3): 36-38.
- Karpov, G. (1930). "Salırı", *Turkmenovedeniye dergisi*, (6-7): 25-28.
- Klemm, V. (1931), "Na nauçnom fronte", *Turkmenovedeniye dergisi*, (7-9): 43-46.
- Kostin, G. (1928). "Novoye v starom", *Turkmenovedeniye dergisi*, (10-11): 85-92.
- Kostin, G. (1929). "Tam, gde knyajıl Gulam-Ali", *Turkmenovedeniye dergisi*, (6-7): 14-15.
- Kozlov, T. (1927). "İz jizni Koçeviy Mervskogo Okruga", *Turkmenovedeniye dergisi*, (4): 9-15.
- Kozlov, T. (1928). "Angliçane v Zakaspıi", *Turkmenovedeniye dergisi*, (7-8): 35-56.
- Kozlov, T. (1928). "İz jizni Koçeviy Mervskogo Okruga", *Turkmenovedeniye dergisi*, (2): 47-54.
- Kozlov, T. (1928). "İz jizni Koçeviy Mervskogo Okruga", *Turkmenovedeniye dergisi*, (7-8): 69-76.
- Kozlov, T. (1929). "Krayevedeniye i obşestvennost v TSSR", *Turkmenovedeniye dergisi*, (10-11): 67-68.
- Kozlov, T. (1930). "Borba za sovetskiy Aşhabad", *Turkmenovedeniye dergisi*, (10): 32-34.
- Kozlov, T. (1930). "Dni Belogo Terora", *Turkmenovedeniye dergisi*, (10): 34-35.
- Kozlov, T. (1930). "Na Çimbayskom fronte", *Turkmenovedeniye dergisi*, (4-5): 29-34.

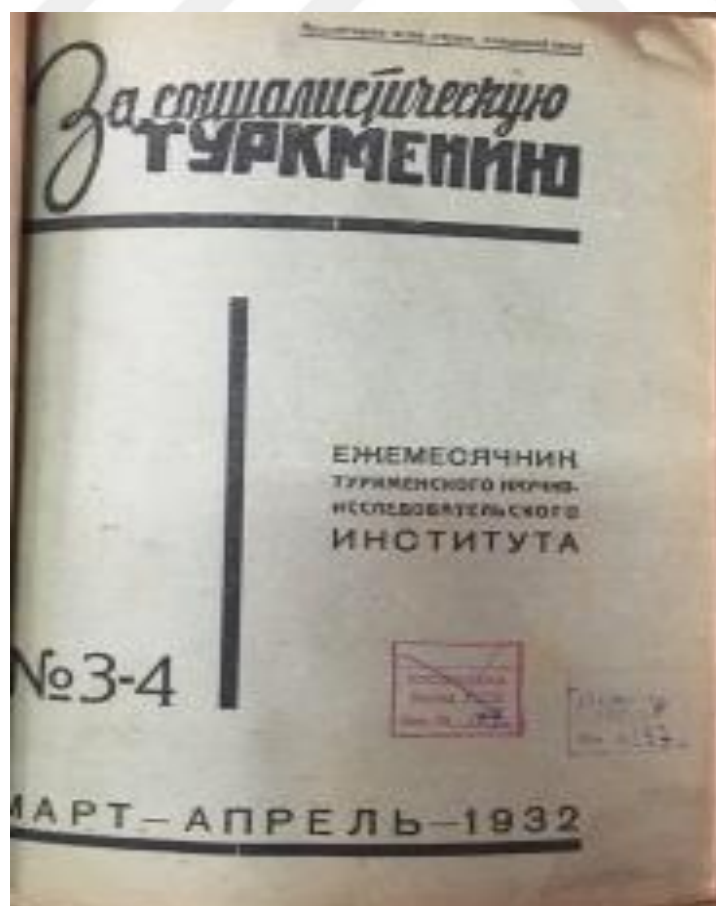
- Kozlov, T. (1930). "Sobitiye 1905 goda v Zakaspii", *Turkmenovedeniye dergisi*, (12): 20-23.
- Kozlov, T. (1931). "Na soçialistiçeskiye relsi", *Turkmenovedeniye dergisi*, (1): 43-47.
- Kozlov, T. (1931). "Noyabrskaya Zabastovka", *Turkmenovedeniye dergisi*, (3-4): 41-46.
- Kozlov, T. (1932). "İyunskoye Vostaniye eserov v Aşhabade v 1918", *Za sosialiteçeskuyu Turkmeniyu dergisi*, (5-7): 33-36.
- Kozlov, T. (1932). "K 12 godovşine likvidasiyi Zakaspiyskogo fronta", *Turkmenovedeniye dergisi*, (1): 40-43.
- Kulmuhammedov, A. (1928). "İstoriçeskiye dokumentı Srednevikoviye istoçniki o turkmenah". *Turkmenovedeniye dergisi*, (9): 75-76.
- Kulmuhammedov, A. (1928) "İstoriçeskiye dokımenty (Srednevekovıye istoçniki o turkmenah)", *Turkmenovedeniye dergisi*, (9): 75-76.
- Leyvi, D. (1930), "Polojenıye yevreyev pri Kuropatkine", *Turkmenovedeniye dergisi*, (11): 17-18.
- Maksimowıç, F. (1930). "O turkmenah moryakah". *Turkmenovedeniye dergisi*, (6-7): 15-16.
- Morozova, A. (1929). "K etnografiçeskim harakteristikam rayonov Turkmeniyi". *Turkmenovedeniye dergisi*, (1): 71-84.
- Morozova, A. (1929). "Trud turkmenki". *Turkmenovedeniye dergisi*, (6-7): 17-24.
- Muradov, R. (2002). "Paradigma Turkmenovedeniye, Kulturnıye sennosti" . *Mejdunarodniy ejegodnik dergisi*, (20), 164.
- Ovezbayev, S. (1927) "Gonibek", *Turkmenovedeniye dergisi*, (1): 23-29.
- Ovezbayev, S. (1927) "Skvoz tmu k novoy kulture", *Turkmenovedeniye dergisi*, (2-3): 32-38.
- Perimova, (1927), "Şto dal Oktyabr turkmenskoy jenşine", *Turkmenovedeniye dergisi*, (2-3): 48-50.
- Ponamaryov, O. (1931), "Kak delayetsya turkmensiy kovyor", *Turkmenovedeniye dergisi*, (10-12): 67-72.
- Ponamaryov, O. (1931), "Tri momenta", *Turkmenovedeniye dergisi*, (3-4): 33-36.
- Ponamaryov, O. (1931), "Tri momenta", *Turkmenovedeniye dergisi*, (7-9): 89-96.
- Poseluyevskiy, A. (1931), "Goklenskiye detskiye igruşki", *Turkmenovedeniye dergisi*, (7-9): 97-100.
- Poseluyevskiy, A. (1931), "İtogi i zadaçi yazıkovednoy rabotı v Turkenii", *İzvestiya dergisi*, (2-3): 41-42.
- Poseluyevskiy, A. (1931), "Plemya Nohurlı", *Turkmenovedeniye dergisi*, (5-6): 30-35.

- Romanow, N. (1927). "Oçerki po istoriyi goroda Aşhabada". *Turkmenovedeniye dergisi*, (1): 18-23.
- Romanow, N. (1928). "Oçerki po istoriyi goroda Aşhabada". *Turkmenovedeniye dergisi*, (7-8): 59-58.
- Sahatov, K. (1928), "O zadaçah kulturnogo stroitelstva v Turkmenskoy SSR", *Turkmenovedeniye dergisi*, (12): 3-23.
- Sarkisova, O. (1985), "Turkmenskiy nauçno-isledovatel'skiy institut", *Pamyatniki Turkmenistana dergisi*, (2): 10-20.
- Semenov, A. (1929), "K materialam po sufizmu sredi turkmenskogo naroda", *Turkmenovedeniye dergisi*, (8-9): 51-52.
- Senjabi, M. (1928), "Turkenı Persii", *Turkmenovedeniye dergisi*, (7-8): 85-92.
- Sev, (1928), "Zametki o turkmenskom duhovenstve", *Turkmenovedeniye dergisi*, (3-4): 5-20.
- Taganow, A. (1991). "*Stanowleniye gumanitarnykh nauk v Turkmenistane*". *IANT TSSR dergisi*, (5), 22-24.
- Tihonowić, V. (1930). "Kultura ornamenta turkmenskogo kovra". *Turkmenovedeniye dergisi*, (4-5): 232-237.
- Truhaçyova, L. (1979). "Grafika jurnala Turkmenovedeniye". *Pamyatniki Turkmenistana dergisi*, (1): 231.
- Vasilyev, P. (1928). "Vremennyye ispolnitel'nyye komitety i sovyety soldatskiy i raboçiy deputatov v 1917 godu v Zakaspi". *Turkmenovedeniye dergisi*, (2): 31-38.
- Vasilyev, P. (1929). "Kerkinskoye sideniye". *Turkmenovedeniye dergisi*, (3-4): 30-40.
- Veselkov, G. (1931). "Pismo tov. Stalina i borba za proletarskuyu hudojestvennoyu literaturu v Turkmenii". *Turkmenovedeniye dergisi*, (10-12): 44-47.
- Veselkov, G. (1931). "V klassoviy boyah za turkmenskuyu kulturu – nasionslnuyu po forme, sosialitiçeskoyu po soderjaniyu". *Turkmenovedeniye dergisi*, (7-9): 11-18.
- Yomudskiy K, (1927), "Türkmenler ve ihtilal", *Turkmenovedeniye dergisi*, (1): 12-18.
- Yomudskiy K, (1927), "Türkmenler ve ihtilal", *Turkmenovedeniye dergisi*, (1-2-3): 18-20.
- Yomudskiy K, (1928), "18 utoplennyh", *Turkmenovedeniye dergisi*, (1): 26-32.
- Yomudskiy K, (1928), "İstrebleniye turkmen vo imya spaseniya çeloveçestwa", *Turkmenovedeniye dergisi*, (10-11): 13-24.
- Yomudskiy K, (1928), "Oçerki Turkmenskogo bita", *Turkmenovedeniye dergisi*, (9): 53-65.

EK 1- TURKMENOVEDENIYE DERGISİNİN 1927 YILININ EYLÜL AYINDA ÇIKAN İLK SAYISININ KAPAĞI VE İLK SAYFASI, №1.

**EK 2- TURKMENOVEDENİYE DERGISİNİN 1931 YILININ EKİM-ARALIK
AYLARI İÇİN ÇIKAN SON SAYISI , №10-12.**

**EK 3- G.KARPOV'UN "TAĞMA" MAKALESİNE TÜRKMEN BOYLARINA AİT
TAGMALAR LİSTESİ, 1929, №8-9.**

Махмуд Кашгарский XI века	Рашид-Аддин (перс.) XIV века	Абдуль-Гази Бога- дур XVII века	Сохранившиеся на- звания до настоя- щего времени	Перечень туркмен- ских племен ныне существ. в СССР
Кынык	Кынык	Кынык	—	Токе
Кайыг	Кайы	Кай	Гоклав или Кай	Арсари (эрсари)
Баюндур	Баюндур	Баяндер	—	Иомуд (Емт)
Иве или Инве	Ийве	Ава	—	Чаудор (Чавдур)
Салгур	Салур	Салор	Салор	Гоклан
Афшар	Авшар	Аушар	—	Салор
Бектили	Бекдили	Бекдели	—	Сарык
Бюкдюз	Бюкдюз	Букдез	Буркоз	Кара-Дашлы
Баят	Баят	Баят	Баят	Баят
Язгыр	Языр	Языр (Кара-Дашлы)	—	Али-Или
		Яспр	—	Мехин-Али
Эймюр	Эймюр	Имр	Имр-Али	Нухур-Али
Кара-Бюлюк	Кара-Эвли	Кара-Ейлю	—	Сунча-Али
Алка-Бюлюк	Алкыр-Эвли	Алка-Ейлю	Али-Или (Али-Ели)	Мурча-Али
Игдер	Игдер	Икдер	Икдыр	Хдыр-Али Хзыр-Али
Урекир или Юрекир	Урекир	Ургиз	—	Нираземли
Тутырга	Лудурга	Дудурга	—	Мехинли
Ула-Иондлуг	Ула Ионтлы	Ала-Юнтлы	—	Анаули
Тюкер	Дюкер	Дукер	—	Емрели
Печенег	Биджене	Беджене	—	Икдыр (одной груп- пы с чаудор)
Джувалдар	Джувулдур	Джаулдор	Чаудор	Абдал
Джебни	Чебни	Джибни	Чони (Атабай)	Огурджали
	Каркын	Кизык	—	Олам (Курома)
	Карык	Карки	Карки	Халач
	Яйрлы			

**EK 4– A.MOROZOV’UN “TÜRKMENİSTAN BÖLGELERİNİN ETNOGRAFİK
ÖZELLİKLERİ” BAŞLIKLİ MAKALESİNDEN RESİMLER**

TÜRKMEN ÇADIRI (GARA ÖY)

YOMUT BOYUNA MENSUP TÜRKMEN KÜÇÜK KIZLARI

TEKE BOYUNA MENSUP TÜRKMEN GELİNİ**TEKE BOYUNA MENSUP YAŞLI ERKEK PORTRESİ**

**EK 5– TURKMENOVEDENİYE DERGISİNDEKİ ÖNDE GELEN TÜRKMEN
DEVLET VE KAMU ADAMLARI**

G. Atabayev

B. Perengliyev

G. Sahedov

N. Aytakov

**EK 6– TURKMENOVEDENİYE DERGİSİNDEKİ ÖNDE GELEN RUS DEVLET VE
KAMU ADAMLARI**

N.Paskusiy

A.Kojuhov

G.İ.Karpov

**EK 7– TURKMENOVEDENİYE DERGİSİNDEKİ ÖNDE GELEN YAZARLAR VE
BİLİM ADAMLARI**

W.Bartold

İ.Borozdin

M.Masson

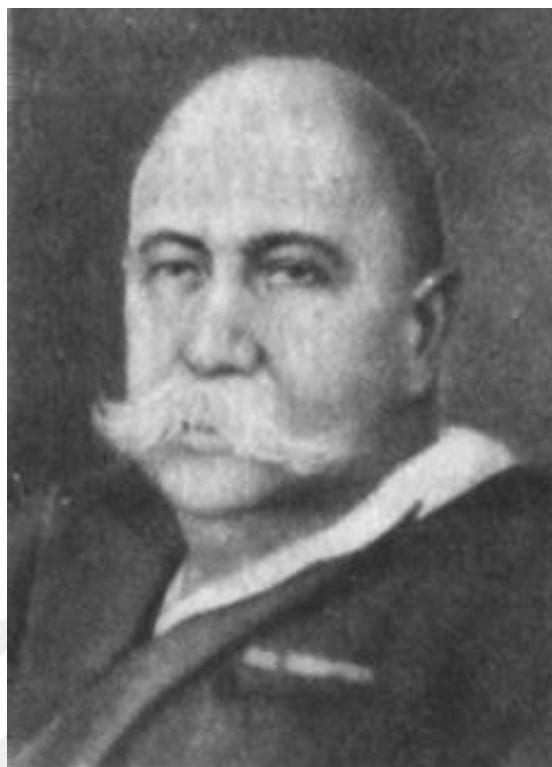
L.Oşanin

A. Poseluyevskiy

A. Maruşsenko

A. Semyonov

EK 8- TURKMENOVEDENİYE DERGİSİNDEKİ ESKİ TÜRKMEN AYDINLARI**A. Gulmuhammedov****H. Yomudskiy**

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Sanjar Amanmyradov
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	MEŞ lisesi
Lisans Diploması	Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çankırı
Yabancı Dil / Diller	Rusça, İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Türkmenistan Bilimler Akademisi
E-Posta	sanjar1992@mail.ru